

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESITŐ.

A DÉLMAGYARORSZÁGI

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUMTÁRSULAT

KÖZLÖNYE.

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

DR. BERKESZI ISTVÁN,
FŐTITKÁR ÉS MUZEUMI ŐR.

KIADJA A DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI
MUZEUMTÁRSULAT.

XX. (ÚJ) ÉVFOLYAM. — I. és II. FÜZET.

MAGYAR AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

TEMESVÁROTT, 1904.

NYOMATOTT A CSANÁD-EGYHÁZMEGYEI KÖNYVSZAJTÓN.

Az Értesítő 1904. évi III. és IV. füzete helyett a Dr. Baróti Lajos-féle Adattár IX. része fog az év végén megjelenni. Új tagtársaink az Adattár egy-egy részét a főtőkári hivatalnál 1—1 korona kedvezményes áron megszerezhetik.

TARTALOM.

I. és II. FÜZET.

Egy ismeretlen történetíró — nebojszai Bogma István — művei és emlékezete. — <i>Dr. Berkeszi István</i>	1
A tolvádiai és dubováci urnatemetők. — <i>Milleker Bódog</i>	14
Tizenkét római hely Nyugat-Dáciában. — <i>Böhm Lénárd</i>	40
Temesvármegye és az 1843/44. országgyűlés. (Folytatás.) — <i>Cseh Lajos</i>	52
Bogma István naplójegyzetei Temesvár 1849. évi ostromáról. — <i>Dr. Berkeszi István</i>	67
Az első színházi újság Délvidéken. — <i>Dr. Hermann Antal</i>	87
Adatok Délmagyarország történetéhez	89
Vegyes hírek	95
<i>Tárca:</i>	
Jelentés az 1904. januártól június végéig tartott ülésekről	101
A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum-Társulat az 1904. év derekán	124

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESITŐ.

A DÉLMAGYARORSZÁGI

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUMTÁRSULAT

KÖZLÖNYE.

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

DR. BERKESZI ISTVÁN,
FŐTITKÁR ÉS MUZEUMI ŐR.

KIADJA A „DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUM-
TÁRSULAT.”

XX. (ÚJ) EVFOLYAM.

TEMESVÁROTT.

NYOMATOTT A CSANÁD-EGYHÁZMEGYEI KÖNYVSAJTÓN.

1904.

ÉRTELTŐ.

MAGY. AKADEMIÁ
KÖNYVTÁRA

A XX. (új) évfolyam általános tartalma.

I. és II. FÜZET.

Egy ismeretlen történetíró — nebojszai Bogma István — művei és emlékezete. —

<i>Dr. Berkeszi István</i>	1
A tolvádiai és dubováci urnatemetők. — <i>Milleker Bódog</i>	14
Tizenkét római hely Nyugat-Dáciában. — <i>Böhm Lénárd</i>	40
Temesvármegye és az 1843/44. országgyűlés. (Folytatás.) — <i>Cseh Lajos</i>	52
Bogma István naplójegyzetei Temesvár 1849. évi ostromáról. — <i>Dr. Berkeszi István</i>	67
Az első színházi újság Délvidéken. — <i>Dr. Hermann Antal</i>	87
Adatok Délmagyarország történetéhez	89
Vegyes hírek	95

Tárca:

Jelentés az 1904. januártól június végéig tartott ülésekről	101
A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum-Társulat az 1904. év derekán	124

A III. és IV. FÜZET

helyett kiadja a társulat a következő önálló művet: „Adattár Délmagyarország XVIII. századi történetéhez. IX. rész. Szerkeszti: **Dr. Baróti Lajos.**”

A XX. (új) évfolyam általános tartalma

I. és II. FÜZET

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

A III. és IV. FÜZET

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI ÉRTESÍTŐ.

A DÉLMAGYARORSZÁGI
TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUMTÁRSULAT KÖZLÖNYE.

XX. (ÚJ) ÉVFOLYAM.

1904.

I. ÉS II. FÜZET.

Egy ismeretlen magyar történetíró — nebojszai Bogma István — művei és emlékezete.

— Felolvastatott a Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum-Társulat 1904. évi április 10-én tartott XIX. évi rendes közgyűlésén. —

Négy nap mulva ötven éve lesz már, hogy az önkényuralom legszomorúbb korszakában, az akkori Temesi Bánság és Szerb vajdaság fővárosában, Temesvárott, egy nagyérdemű és nagy tudományú magyar író örök álomra hűnyta le szemeit. Halála, legszűkebb környezetét és barátait kivéve, nem keltett feltűnést. A kor krónikása, Temesvárnak akkor egyetlen hírlapja, a homlokán kétféjű sast viselő hivatalos újság, a „Temesvarer Zeitung,“ habár napilap volt is, alig vett róla tudomást. Az érdekes férfiú halála után csak a kilencedik napon, a városban elhunyt valamennyi egyén névsorát városrészenként felsorolván, a többiek között megemlíti, hogy 1854 április 14-én meghalt Temesváron, a Józsefvárosban Bogma István magánzó, 61 éves korában, tüdőgyulladásban.¹⁾ Ennyi és semmivel nem több az, a mivel az egykorú hírlap ötven év előtt Bogma István emlékének adózott.

Ne csodálkozzunk, hogy e kor német hírlapírója nem találta érdekesnek foglalkozni Bogma István életével és működésével. Bogma Istvánra, családjára és egész irodalmi munkásságára épen az a megtisztelő, hogy annak a kornak a szóvivői és

¹⁾ „Temesvarer Zeitung“ 1854. április 23-ik száma. Temesvárott a városi könyvtárban.

hatalmasai meg nem dicsérték és elismerésökkel emlékének nem adóztak. De annál jobban megsiratta ama csekély számú magyar, az az egynehány jó barát, a kik akkor idegennek érezve magokat a saját hazájokban, Temesváron tengődő életet folytattak, mint Pesty Frigyes, a későbbi nagy történetíró, ki gyakran eljárogatott a Bogma István házába. Harminc évi korszakláng volt ugyan köztük, de összehozta őket nemcsak a hazafiúi bánat, hanem a munkálkodás közös vonása. Hiszen mind a ketten a magyar történetírásnak voltak a munkásai, egy oly városban, melyet a hatalom erőszakkal szakított el az anyaországtól s egy ellenséges szellemű koronatarománynak tett a fővárosává, és egy olyan korban, a mikor eltiport nemzetünk törekvése nemcsak méltánylásra nem talált, hanem — Deák Ferenc szavaival élve — bűn volt a hazafiság érzete, bűn még a legszentebb honszeretet is, — de a magyart kigúnyolni érdemszámba ment.

Ebben a szomorú korban, leszorulva a közélet teréről, Bogma István is a múlt felé irányzá tekintetét, mert egyedül ott talált vigasztalást fájó sebére. Irodalmi munkásságba fojtotta bánatát és megírta annak az osztálynak a történetét, a mely 1848-ig nemzetünknek fentartó eleme, közjogi szempontból maga a nemzet volt, a magyar nemességét. Emléket akart emelni a magyar nemességnek, a mely míg kiváltságos állását megtartotta, megbirta védeni e hazát.

Ehez a kiváltságos osztályhoz tartozott az ő családja is. Horvátországi, köznemes származású a Bogma-család, a melynek egyik tagja 1660 táján Zrinyi Miklós bán vezérlete alatt vitézkedett a törökök ellen és el is esett. Bogma János 1699-ben költözött Horvátországból Nebojsza községbe, Pozsonymegyébe s ott is felvétetett a megyei nemesek sorába. E Bogma János 1710-ben halt meg s ő tőle származik le a család a mai napig.

Ennek a Bogma Jánosnak egyik utóda, szintén János, a XVIII. század végén Torontálvármegyében telepedett le; ott megyei esküdt, majd szolgabíró volt, s mint ilyen halt meg 1808-ban. Miután leányai: Ágnes és Antónia Temesvármegyébe

Nebojszai Bogma István.

mentek férjhez, valószínűleg ezeknek a révén került két fia: István és Mihály is 1816-ban Temesvármegyébe.

Bogma István — ki iránt kegyeletünk adóját leróvni kívánjuk — Temesvármegyének 1816 december 2-án tartott közgyűlésén hirdette ki nemességét, a kihirdetés alapjául Pozsonyvármegyének 1756., és Komárom vármegyének 1781. évi bizonyáslevelei szolgáltak.¹⁾

Életének főbb körülményeiről részint megyei jegyzőkönyveink, részint a saját nagy munkája nyújt adatokat.²⁾ Ezek szerint Bogma István Elemér született 1793 december 26-án Nagy-Beeskereken; a jogot Nagy-Váradon tanulta, 1813-ban pedig beállott a biharmegyei önkéntes csapatba mint káplár és végig harcolta Napoleon ellen a népek nagy szabadságharcát 1813—1815-ben. Így 1814-ben jelen volt a lyoni ütközetben, 1815-ben Angers bevételénél. A háború után hazakerülve, 1816-ban lett Temesvármegyének először írnoke, majd 1817-ben már kiadója, 1818-ban számvevő, 1828-ban tiszteletbeli, majd 1834-ben valóságos főszolgabíró a temesi járásban, 1835-ben lett megyei főadószedő, ugyancsak ebben az évben két ízben alispáni helyettes is volt; 1841-ben Temesvármegye másodalispáni állására is jelölni akarták, de ő e jelöltséget el nem fogadta és megmaradt főadószedőnek. Hivatali emelkedése mellett egymásután érték őt a törvényhatóságok kitüntetései, így 1822-ben Temes, 1825-ben K r a s s ó, 1828-ban C s a n á d, 1831-ben A r a d, 1836-ban T o r o n t á l v á r m e g y e i k t a t t á k ő t t á b l a b í r á i k s o r á b a . T e m e s v á r v á r o s a p e d i g 1834-ben díszpolgárává választotta meg.

Főadószedői állásában 1848 elejéig maradt; ekkor leköszönt, de a megyei törvényszéknél lett fizetési táblabíró, vagy — a mint már akkor nevezték — törvényszéki bíró.³⁾

¹⁾ Temesvármegye jegyzőkönyve 1816. évi 2242. száma alatt a bizonyáslevelek teljes szövegükben közölve vannak Bogma István keresztlevelel együtt. — Az országos nemesi összeírás szerint Bogma Ferenc már 1754-ben felvétetett a komáromvármegyei nemesek sorába. Lásd Illésy János: Az 1754—55. évi nemesi összeírás. Budapest, 1902. 50 lap.

²⁾ Temesvármegye jegyzőkönyvei 1816-tól 1848-ig és Bogma István kézirati műve I. k. 564 lap.

³⁾ Temesvármegye jegyzőkönyve 1848. évi 641., 1867—1917. 511., 900., 948. 1765. számok.

Nem sokáig ülhetett a bírói székhelyben. Temesvár városa 1848 október 10-én ostromállapotba helyeztetvén, a közpálya teréről végkép visszalépett és józsefvárosi házában vonult meg. Itt élte át 1849-ben a városnak 107 napig tartó ostromát, szorgalmasan feljegyezve naponként tapasztalatait. Naplójegyzetei Temesvár 1849. évi történetének becses emlékei.¹⁾

Bogma István életének utolsó éveit teljesen az irodalmi munkásságnak szentelte. Már házassága óta, 1820-tól foglalkozott ugyan a magyar nemesi családok történetének megírásával s e célra 28 év alatt roppant szorgalommal temérdek adatot gyűjtött össze, de adatainak rendszeres feldolgozásához csak 1848-ban fogott, mikor a hivatal gondjaitól teljesen megmenekült. Hat év állott még rendelkezésére és ez alatt az idő alatt majdnem teljesen befejezte munkáját, a mennyiben az A betűn kezdődő családoktól egész a Zabari családig vitte azt előre. Ekkor, 1854 április 11-én kiesett kezéből a toll s az író négy nap mulva már halott volt.

Bogma István élete, működése és hirtelen eltűnése kicsiben visszatükrözi nemzetünk akkori sorsát. Mint a reform-korszak alatt annyian, ő is a Széchenyi zászlója alá esküdött, hogy a veszni induló magyar nemzetért tegyen valamit. Nemzetünk a Széchenyi befolyása alatt felébredett álmódosításából és végre valahára haladni vágyott. Alig van szebb korszak nemzetünk életében mint a XIX. század harmincas és negyvenes évei. Valamint egy nagy épület emelésénél, a hol száz és száz kéz foglalkozik: fűrés, faragás, kovácsolás, kalapálás és élénk beszéd hangzik, úgy hazai közéletünk terén is élénk felpezsdülés volt e két évtized alatt tapasztalható. Mindenki tenni vágyott; alkotni szépet és nagyot; kivenni a maga részét abból a nagy nemzeti munkából, a mely a magyart végre a rég óhajtott nemzeti ujjaalakulás révébe vezesse.

Vármegyénkben is élénk lelkesedést keltett Széchenyi fellépése; őt már 1831-ben táblabírájává választotta Temes-

¹⁾ E napló is kéziratban maradt idáig. A napokban a naplóíró fia: Bogma István, nyug. városi tanácsos szívességéből társulatunk tulajdonába került s Értesítőnk jelen számában közöljük.

vármegye. Nagy hatást tett e vidéken mindenkire Széchenyinek Temesvármegye rendeihez intézett levele is, a melyben küzdelemre buzdítja őket a hazáért, mert — úgymond a nagy férfiú — „Hunnia nagyobb állást érdemel. Nyomorult középszerűsége ama fulánk, a mely lelkeket égető kinnal sérti. Ne tőrjünk törpe létét, de emeljük dicső országok sorába. Legyen ez célunk; ennél nemesebbrenem lehet fordítani egy ember rövid életét.“¹⁾

A vármegyei közgyűlésen (1832 január 30), a melyen Széchenyi eme levele felolvastatott, Bogma István is jelen volt. A férfikora legszebb éveiben levő főszolgabíróra hogy ne lettek volna felemelő hatással Széchenyi szavai és a „szűnni nem akaró harsogó éljenek,“ a melyek Széchenyi levelének felolvasását követték. Bogma is Széchenyi lelkes hívévé lett és most már kétszeres buzgalommal fogott hozzá, hogy megkezdett nagy művét minél jobban tökéletesítse. Férfias munkálkodásban teltek el reá nézve a harmincas és negyvenes évek.²⁾

Tüzes, lelkes hazafisága, élénk mozgékony-sága, mely a kék szemű, alacsony termetű, kis szőke hajú és bajuszú, nagy tudományú, becsületére és meggyőződésére igen sokat tartó férfiút jellemezte, nagy tekintélyt és tiszteletet szereztek neki nemcsak saját vármegyéjében, hanem messze túl annak határain is. Ennek tulajdonítható, hogy nem csak egyes nemesi családok, hanem a szomszéd vármegyék is szívesen szolgáltak neki a művéhez szükséges adatokkal.

Jegyzetei mind nagyobb halomra szaporodtak, míg végre — a midőn úgy látszott, hogy a magyar nemzeti állam kiépítése is tető alá jutott — nemzeti átalakulásunk nagy eszten-

¹⁾ Gróf Széchenyi I. levele Temesvármegye rendeihez, kelt Pesten 1831. nov. 14-én, az egész levél Széchenyi írása. Temesvármegye levéltárában 1831. évi közgyűl. iratok 197. sz. a.

²⁾ Bogma István, nyug. városi tanácsos személyes közlése; ő atya halálakor már 21 éves volt és mindezekre igen jól emlékszik. Sajnos, hogy ama jegyzetek és adatok, a melyekből idősb Bogma I. művét megalkotta, most már elkallódtak. Idősb Bogma Istvánnak egy olajfestésű arcképe megvan a Délmagy. Tört. és Rég. Muzeum-Társulat képtárában, de ez fia közlése szerint nem valami sikerült. Egy sokkal jobb festésű arcképe van fia tulajdonában, ez 1829-ből való, 36 éves korában ábrázolja őt, erről vettük az itt közölt arcképet.

dejében, 1848-ban ő is eljöttnek látta már az időt, hogy hosszú évek munkálkodásainak eredményét tető alá juttassa.

De valamint nemzetünket épen akkor érte az életére törő végzetes csapás, a nagy tragédia, mikor már magát céljához eljutottnak hitte, úgy Bogma Istvánnak is akkor vágták el a Párkák élete fonalát, midőn nagy művének legvégéhez ért, a mikor a halhatatlanság koszorúját már-már elérte.

Nem tragikus, nem megrázó-e az író sorsa, a ki harminc éven át nagy tudás mellett lankadatlan buzgalommal éjt-napot egygyé téve, gyakran családját és anyagi körülményeit is elhanyagolva, összes képességét egy cél felé irányozva arra törekszik, hogy nemzetét valami nagygyal, valami maradandó becsű munkával ajándékozza meg s a midőn már-már azon a ponton van, hogy célját éri: azt kell tapasztalnia, hogy már nincs meg az a nemzet — legalább is a hatalmasok nem akarják, hogy legyen — a melynek a számára ő írt? És hogy még nagyobb legyen a tragédia: meghal az író is, mielőtt nagy művét végkép befejezhette s azt az utókornak nyomtatásban is átadhatta volna.

Meg lehetünk róla győződve, hogy ha Bogma István nagy munkája az író halála évében, vagy egy-két évvel azután megjelent volna, szerzőjét ma mint egyik legkiválóbb történetírónkat emlegetnék, a kinek műve még ma is keresett lenne és közkezen forogna.

A végzet másként akarta s így Bogma István írói működése és nagy munkája sokáig ismeretlen maradt még a szakemberek előtt is. Ki kockáztatta volna meg azt a vállalatot 1854-ben, hogy egy temesvári magyar írónak nagy terjedelmű történeti munkáját befejezze és kiadja? A magyar Akadémia nem működött, magyar olvasó közönség alig volt, még Pesty Frigyes is német nyelven írta és adta ki Temesváron az ötvenes években írt magyar történelmi tárgyú értekezéseit.¹⁾ Ily körülmények között kéziratban maradt a mai napig is a Bogma István munkája, a nélkül, hogy egy-két szakemberen kívül még mostan is ismerné valaki.

¹⁾ A Temesvarer Zeitung-ban 1854—1859 között.

Nagy Iván, ki 1857-től 1868-ig adta ki Magyarország családi c. nagy munkájának 12 kötetét, Bogma Istvánról csak annyit tud, hogy 1845-ben Temesvármegyének főadószedője volt, magáról a Bogma-családról is csak öt sorban emlékezik meg,¹⁾ de arról legkevésbé volt tudomása — legalább akkor — hogy Bogma István egy, az övéhez igen sok tekintetben hasonló tárgyú és terjedelmű nagy művet írt. Csak Pesty Frigyes említi fel először 1870-ben kiadott történelmi munkájában, úgy emlékeztetve meg róla, mint a kinek Történelmi Lexicon a kéziratban maradt.²⁾

E kéziratban maradt nagy mű 1880. évben az író gyermekeinek és pedig Bogma István, Temesvár városának tanácsosa, Bogma Gyula, Temesvármegye szolgabírája és Dessewffy Lászlóné szül. Bogma Klára közös elhatározásából társulatunk tulajdonába került és jelenleg muzeumunk kézirati osztályában őriztetik.³⁾

Miután e munka — tudtommal — még ismertette sem volt, megkísérlem Bogma István művének ismertetését s e mellett törekedni fogok helyét kijelölni irodalmunkban. E közben, ha elismerem előnyeit, nem kívánom elhallgatni árnyoldalát sem. A munka Magyarország nemes családainak tára címet visel. Áll hat darab, nagy negyedréte alakú, sűrűn beírt kötetből, s e hat kötet összesen 5059 beírt oldalt foglal magában⁴⁾ s így terjedelemre kitesz legalább is annyit mint Nagy Ivánnak

¹⁾ Nagy Iván: Magyarország családi. II. köt. 152.

²⁾ Világtörténelem napjai. II. 761. Innen szerezte adatait Bogmáról Szinnyei József is, midőn a Magyar írók élete és művei I. kötetében az 1167. lapon Bogma Istvánról öt sorban megemlékezik.

³⁾ Bogma István levele, melyben boldogult atyjának irodalmi hagyatékát a Délmagyarorsz. Tört. és Régész. Társulatnak felajánlja, 1880 augusztus 2-án kelt és Ormós Zsigmond, társ. elnökhöz van intézve. Megjelent a Történelmi és Régészeti Értesítő VII. (1881) köt. 22. és 23. lapjain. Midőn ez adomány a társulat 1880 október 27-iki választmányi ülésén bejelentetett, a választmány leghálásabb köszönetét fejezték ki az adományozóknak, kilátásba helyezte, hogy ha majd a társulat kedvezőbb anyagi viszonyok közé jut, e nagy munka kinyomatását is — az ajándékozók szándékához képest — gondoljai közé sorolandja. — U. ott.

⁴⁾ Az I. kötet magában foglalja az A. B. C. betűkön kezdődő családokat s ez kitesz 912 oldalt; II. köt.: D. E. F. G. H. = 939 oldal; III. köt.: I. K. L. M. = 1112 oldal; IV. kötet: N. O. P. Q. R. = 893 oldal; V. kötet: S. T. = 822 oldal; IV. kötet: U. V. W. Z. = 441 oldal; de a Z-ből csak a Zabari családig van kidolgozva. Az eddigi arányokban az elmaradt rész mintegy 120–150 oldalt tett volna ki.

Magyarország családairól írt 12 kötetes munkája, mely nyolcad-rét alakban 6140 oldalt foglal el.

Sajnos, Bogma István munkája mellett nincsen előszó, a melyben célját kifejtené vagy munkája egyéb körülményeiről tájékoztatást nyújtana s így magából a munka tartalmából vagyunk kénytelenek kiböngészni mindazt, a mi erre felvilágosítást nyújthat.

Bogma István szeme előtt az a cél lebegett, hogy megismertesse hazánknak nemcsak mindenik nemesi családját s azoknak történelmünkben akár szerepelt, akár nem szerepelt tagjait, lehetőleg leszármazásuk kimutatásával, hanem a nemesi családok mellett — a honfoglalás korától kezdve 1854-ig — egyúttal megismertet minden genussal, minden olyan szereplő egyéniséggel, a kik ugyan nem voltak nemesek, de történelmünkben valamelyes szerepet mégis játszottak s így nevök — ha másképp nem, de legalább egy-egy oklevélben vagy valamely forrásmunkában fennmaradt. E végett Bogma minden kezdő betűt két osztályra oszt. Az első osztályban elősorolja az ama betűn kezdődő nemesi családokat, a másik osztályban pedig az ugyanazon betűn kezdődő nem nemes egyéneket, genusokat, egyházi és polgári egyéniségeket. Így például az A. betű eme második osztályában vannak leírva a többek között Aaron váci püspök 1057—1075-ben. — A ba mester 1241-ben — A ch tum, Adrián erdélyi püspök 1181 vagy 1189-ben, Á g n e s királyné, Albert jászói prépost, 1243-ban, Albert szepesi apát, Albert király, Álmos herceg, Alpra kún főnök, András nevű királyaink, András herceg, András nevű püspökök, apátok, prépostok, kanonokok, Anna királyné, Árpád vezér, Astrik apát stb., összesen 441 személyiség van az A. betű második osztályában megnevezve, legtöbbhöz ugyan csak egy-két sornyi ismertetés áll a nevök után, a mennyit az oklevelekből kivenni tudott, de néhol hosszabb leírás is — és így van ez a többi kezdőbetűknél is. A munkának e szerint Magyarország nemesi családainak és egyéb kiváló személyeinek történeti lexicona cím felel meg a legjobban.

Bogma István vállalkozását egy ily óriási munka meg-

írására az tudja igazán méltatni és megbecsülni, a ki tudja, hogy hazai irodalmunkban ő előtte nem volt még példa, a melyet mint zsinórmértéket maga előtt tarthatott volna. Hiszen Bogma István három évvel hamarabb halt meg, s ekkor munkáját már majdnem teljesen befejezte, a mikor megjelent Nagy Iván munkájának I. kötete. A XVIII. század végén Lehóczy-nak latinul írt *Stemmatographiája* csak kevés családot tárgyal, *Wagner Collectanea Historica Geneal illustr. H. Familiarum* c. műve mindössze is csak negyven kihalt családról értekezik, Erdélyt tekintve csak Mikola — *Historia Geneal. Transsilvaniae* c. rövid munka állott a rendelkezésére, Budai Ferenc Polgári *Lexicona* pedig, mely a XIX. század elején jelent meg, bármily becses munka is, de csak a legnevezetesebb egyéneink életével foglalkozik s így is csak az 1600. évig terjed. Oklevélpublicatióink a Bogma István korában még meglehetősen sovány volt s így csak a történelmi forrásművekre, az egyes megyei levéltárakból és magánosoktól szerzett levéltári adatokra volt utalva, de már a Nemzeti Múzeumban is meglevő genealogiai kéziratokat fel nem használta.

A nyomtatott forrásokat lelkiismeretesen kimerítette. Olvasottsága rendkívül bő; bizonyysága ennek nagy könyvtára is, mely vagy 4000 történelmi művet foglalt magában.¹⁾

Felhasználta nemcsak a hazai latin, magyar és német műveket, hanem az osztrák, cseh, lengyel, sziléziai, német, olasz, pápai és görög forrásokat is.

Bogmának nem volt célja genealogiai táblákat, nemesi címereket és címerleírásokat közölni s így munkája e tekintetben elűt a Nagy Iván művétől és még jobban a Siebmacher *Wappenbuchjától*,²⁾ mindamellett ő is nagy gondot fordít a nemesi családoknál a leszármazásra, de még jóval nagyobbat a történelmi tényekre, a miket egyesekről elmondani lehet. Így egyes családokról, vagy nagyobb szerepet vitt egyénekről egész önálló tanulmányokat, kisebb monographiákat

¹⁾ Halála után e könyvtárt Pesty Frigyes és Sulyok Mór vásárolták meg.

²⁾ *Der ungarische Adel von Géza v. Csergheő. Nürnberg 1885—92. 4-rétű öt kötet.*

közöl, de e mellett nagy gondot fordít arra is, hogy egyes nemesi családainknak — legyenek azok előkelők vagy kevésbé előkelők — ősi tagjai mikor, hol, milyen minőségben bukkannak fel. A családtagokat chronologiai sorrendben közli, a hol csak lehet kimutatja a vérségi köteléket és elmond rólok mindent, a mit száz meg száz forrásmunkából kiböngészett. Természetes, hogy ily módszer mellett sokszor terjengővé, aprólékossá válik.

A munkának hátrányára válik a régies nyelv és helyesírás is, mely Bogma István korában is elavult volt már, úgyszintén az írónak ama szokása, hogy a keresztneveket mindig eléje helyezi a tulajdonnévnek, így pl. Hunyady János neve ő nála János Hunyadyként szerepel.

Igen nagy súlyt helyez a chronológiára, rengeteg mennyiségű chronologiai adatot közöl; a hol nem mondhat teljesen biztos adatot, ott az évszámnak utolsó tagját elhagyja, kétségkívül azért, hogy ha megtudja a biztos adatot, akkor kiegészíti a hiányt; de bizony erre igen sok esetben nem volt alkalma s így a hiányos adatok roppant nagy számmal fordulnak elő a munkában. De mindez csak lelkiismeretességét hirdeti.

A legnagyobb hibája, el lehet mondanunk, hogy végzetes hibája e munkának, hogy az író a forrásokat csak ritkán, legfeljebb a szöveg között elvétele említi, de pontosan sehol nem idézi. De viszont el kell ismernünk, hogy tárgyismeretre, olvasottságra felülmulja Nagy Ivánt. Így pl. *A.* betűn kezdődő magyar nemesi családot Nagy Iván 76 nyomtatott oldalon felsorol 162-öt, Bogma pedig 131 negyedretű, sűrűen teleírt oldalon 228-at. Igaz, hogy Nagy Iván is felsorol oly nemesi családokat, a melyek Bogmánál hiányoznak, de még többet sorol fel Bogma olyanokat, a melyek Nagy Ivánnál nincsenek meg; s ha mindketten ismernek is egy-egy családot, Bogma igen sokszor több tagját ismeri annak mint Nagy Iván. Ha pedig utána nézünk forrásainak, meggyőződhetünk arról is, hogy lelkiismeretesen használta fel azokat, csakúgy mint Buday Ferenc a XIX. század elején a *Polgári Lexicon*-ban, ki szintén nem idézi ugyan a forrásokat, de azért hány ú. n. magyar történetíró puskázik még jelenleg is a *Buday Lexicon*ából? Bogma a leg-

többször közös forrásból merít Nagy Ivánnal, adataik a legtöbbször pontosan egybevágóak, sőt igen gyakran szóról-szóra is megegyeznek. Forrásismerete oly bő, hogy némelyik életrajzi leírása úgy hat reánk, mintha a legújabb forráskutatások alapján megírt életrajzot olvasnánk; de forráskritikája kifogásolható.

Az egész munka úgy hat reánk, mint egy nagy arányú, de teljesen be nem fejezett palota látása, a melynek állanak már szilárd falai, sőt tetőzete is nagyjából kész, de hiányzik a vakolás, a simítás és a díszítő munka. Kétség sem fér ahhoz, hogy ha Bogma István még legalább egy évig dolgozhatott volna művén, úgy nem csak a Z. betűből hiányzó részt írta volna meg, hanem a szöveg között be nem töltött adatokat is kiegészítette volna, mert ő folyvást jegyezgetett s ha egy-egy új adatot talált, azt rögtön beillesztette a kellő helyre.

Teljes befejezése és kiadása most már, kivált a Nagy Iván Magyarország Családai, az osztrák Wurzbachnak hatvan kötetes Biographisches Lexicona és Siebmachernek a magyar nemességet tárgyaló öt kötetes Wappenbuch-ja után túlhaladott álláspont volna, bár ezek közül egyik sem, sőt összevéve a hármat sem pótolják a Bogma István Magyar Történelmi Lexiconát, mert Nagy Iván csak a nemesi családok tagjaira terjeszti ki figyelmét s itt is a leszármazás és a címerleírás képezi főfeladatát, míg e mellett az egyes családtagokra vonatkozó történelmi adatok soványak. Wurzbach is sok magyarnak közli ugyan az életrajzát, de csakis az 1750 után születetteknek, míg a Siebmacher-féle Wappenbuch csakis a nemesi családok címereit és azok leírását közli. Ellenben Bogma István a honfoglalás óta 1854-ig élt valamennyi, előtte ismeretes magyar nemesi családnak, azok egyes tagjainak és más, nem nemes, de azért nevezetes egyéneinknek mondja el a történetét, és ilyen munka irodalmunkban a mai napig is hiányzik. Csak ismételnem, hogy ha e munka 1854-ben, tehát a Nagy Iván és Wurzbach művei és a Siebmacher magyar Wappenbuch-ja előtt jelent volna meg, úgy Bogma István műve mint korszak-

alkotó munka foglalna helyet irodalmunkban. De a Bogma István halála óta elmúlt ötven év annyi temérdek új történelmi anyagot és adatot hozott felszínre, hogy ha mindezekkel kiegészíteni akarnók a Bogma István művét, akkor az teljes átdolgozást igényelne s így új munka állana elő, kivált ha az új anyagot is oly terjedelemben dolgozná fel valaki, mint azt Bogma István tette.

Maradjon meg tehát e tiszteletre méltó nagy munka továbbra is kéziratnak és muzeumi gyűjteményeink egyik büszkeségének; használja azt fel minél több szakíró, merítsen belőle a tudós, mert bizony van miből merítenie, de e mellett ne feledkezzünk meg a Bach-korszak legsötétebb évei egyikében elhúnyt nagy történetírónkról, a ki mint magyar talán reménytelenül szállott sírjába, de munkálkodott buzgón, szakadatlanul majdnem halála napjáig e művén azért, hogy ha már semmije sem maradt a magyar nemességnek, legalább a története legyen megírva; Bogma Istvánnak, mint történetírásunk egyik úttörő munkásának, méltó helyet követelünk a magyar irodalomtörténetben, mert hogy művei kéziratban maradtak, az nem vonhat le semmit érdemeiből, csak fokozza a sorsa iránt érzett rokonszenvünket és részvétünket, mint olyan író iránt, kitől harminc évet meghaladó irodalmi munkásság után még azt a csekélyke elismerést is megtagadta a végzet, a mely magyar írónak, ha máskor nem, legalább a halála után kijár. Igaz, hogy oly korban halt meg, mikor a magyarra minden elveszett, de a mint a sírból is van feltámadás, úgy Bogma István emlékének is fel kell újulnia. Nevét, munkásságát, irodalmi érdemeit pedig kell hogy megismerje és elismerje az egész haza. Ebben a tekintetben pedig a kötelesség első sorban a mi társulatunké, mert ő nekünk szellemi elődünk vala. Csak önmagunkat tiszteljük meg, mikor meghajtjuk előtte lobogónkat s áldást mondunk emlékezetére, mert nagyon igaza van a költőnek, hogy:

„Csak törpe nép felejthet ős nagyságot,

Csak elfajult kor hős elődöket.

A lelkes eljár ősei sírlakóhoz

S gyűjt régi fényél új szövétneket.“

DR. BERKESZI ISTVÁN.

A tolvádiai és dubováci urnatemetők.

Irta: MILLEKER BÓDOG.

Dél-Magyarország őskori urnatemetőinek felkutatása és ismertetése ügyében az utóbbi időben már néhány lépés történt előre. E sorok írója publikálta a versec-ludosi urnatemető leleteit (Arch. Közlemények, XX. kt. [1897.]) és azután több közleményben Vattina leleteit. (Ugyanott és Arch. Ért., U. F., XIV. [1894.], XIX., XXII. és XXIII. kt.). Bella Lajos pedig a gályai (kubinvidéki) őskori leleteket ismertette írásban és képen (Aldunai régiségek; Arch. Ért., U. F., XVIII. kt. [1898.]). Mindezen leletek érdekességük következtében igazsággal érdemelték meg a szakférfiak figyelmét.

Jelen soroknak célja két újabb ilyen Dél-Magyarország őskorának megismerésére fontos lelhelynek bemutatása, a mi azáltal vált lehetővé, hogy mindkét helyen országos segélylyel eszközölt ásatás volt, melyeknek szép eredménye jelenleg a temesvári és verseci muzeumokban őriztetik.

Az egyik lelhely Tolvádia, Torontál vármegye bánlaki járásában, a hol 1900-ban egy urnatemetőt ástam fel, melyben Magyarországon párjukat ritkító zsinegdíszes edényeket találtam. A másik lelhely Dubovác a Duna partján, Temes vármegye temeskubini járásában, egy régészeti leletekben igen gazdag vidéken. Itt 1903-ban Temesvár és Versec muzeumi számára hasonlólag urnatemetőt bontottam fel, melynek edényei oly gazdag mézsbetétes díszszel ékítvék, hogy azok, a mint ezt Wosinszky Mór, a mézsbetétes edények legalaposabb ismerője, mondja: Közép-Európa e fajta edényeinek legszebbjei közé tartoznak. Csak azt sajnálom, hogy nincs módomban ábrákat közölni.

I. A tolvádiai urnatemető.

A lelhely a helység délnyugati sarkán lévő $1\frac{1}{2}$ hold területű községi téglagödör. Engem e lelhelyre, melynek edényei a verseci és vattinai edényekkel sok rokon vonást mutatnak, 1895-ben Besser N. János, doláci r. k. plébános, tett figyelmessé.

1894-ben ugyanis Rittinger Lőrinc, doláci építőmester, a lelethelyen téglát készítettven, edényekre bukkantak, melyekből néhány Dolácra

Rittinger és Besser birtokába jutottak. Besser az övéiből 1896-ban a dél-magyarországi muzeumnak egy füles bögrét küldött (Tört. és rég. Értesítő, U. F., XII., 117.), melynek szájszél fölé emelkedő füle háromszögű feltevénynyel van díszítve. Ezen alak konstatáltatott Versecén a ludos-dűlői urnatemetőben, Palánkon a „Karaula“ környékén és Orosz Endre által Kéesa vidékén. A tolvádiai edény 0·075 m. magas; a fülön lévő ékítmény 0·025 mnyire emelkedik a szájszél fölé. Talpának átmérője 0·04, hasáé 0·09 és szájáé 0·075 m. Színe feketés. A kihalásodáson 3 csücsökszerű kitudorodás, melyek úgy vannak elhelyezve, hogy a füllel együtt négyszöget alkotnak. A hason néhány egyenes bekarcolt vonás. Ép.

1897. aug. 21-én Doláera rándulván, Rittingertől, a mennyire még lehetett, mivel időközben a téglaverő elhalálozott, a leletkörülményekről tudakozódtam, melyek alapján csakhamar konstatálhattam, hogy urnatemetővel van dolgom. A mennyire Rittinger még visszaemlékezett, tűzhelyek ott nem voltak, hanem csak sírok. 1894-ben 30—40 urnasírt nyitottak fel. Ezekben találtak meg urnákat, tálakat, kisebb füles edényeket és kisebb fazékalakú edényeket is. A mintegy 1·2 m. mélyen álló urnák felett, állítólag többször, még pedig 0·3 mnyire az urna szája felett, a pusztá földben füles bögre volt elhelyezve. Az urnákban csak föld és égetett csontszilánkok voltak.

Ezen kirándulásom alkalmával Besser a verseci muzeumnak 2 urnát és 4 kisebb agyagedényt ajándékozott. Az első urna Vattinán gyakran fellépő typus. Ép és igen szép fenntartású. Magassága 0·4 m., miből az alaptól a hasig 0·19, a has közepétől a nyakig 0·09 és végre a nyakra 0·12 m. esik. A száznak belső átmérője 0·16, a hasé 0·40, a talpé pedig 0·11 m. A 0·02 m. széles szájszél vízszintesre van kihajlítva. A nyak körül 3 pontozott vonalból álló párhuzamosok húzódnak. A has felső részén, a nyak töve alatt, 4 apró, felfelé álló csücsök és köztük négyszer 3, ujjal benyomott pont látható, melyektől lefelé a has közepéig 3 pontozott vonalból álló egyenesek húzódnak. A has közepén 4 csőalakú kis fül és köztük 4 apró csücsök szimmetriailag van alkalmazva.

A másik urna csonka, alsó része kbl. gömbalakú, melyen egyenes peremű hengeralakú nyak áll. Magassága 0·29 m., miből 0·09 m. a nyaknak jut. A száj belső átmérője 0·16, a hasé 0·22 és az alapé 0·09 m. A kihalásodás felső részén és a nyak alján 2 kis vastag szalagfül. Díszítése nincsen; falvastagsága 0·008 m.

A négy kis edény a következő: 1. Tál. Magassága 0·06, szájátmérője 0·16 és talpáé 0·08 m. A perem alatt egy kis fül. Díszítése nincsen. Csonka. — 2. Füles bögre. Magassága 0·07 m. A fal felső részén a perem fölé emelkedő csücsök, a hason 3 kiesücsödés. Díszítetlen. — 3. Füles bögre, mely 0·085 m. magas. Díszítetlen, durva munka. — 4. Megfordított csonka kúp alakú, egyenes fokú peremű edény. Magassága 0·13 m. Szájának belső átmérője 0·11 és talpáé 0·07 m. Pereme alatt 2 hosszúkás

és 2 hegyes csücsök, felváltva. Ép, díszítetlen. Ez is több példányban találtatott Versecen és Vattinán.

Ugyanakkor Rittinger is juttatott 1 urnát és 1 füles bögrét a verseci muzeumnak. Az urna jó fenntartású és a villanova-typusból való, melynek mélyen elhelyezett hasa és erősen kifejlett csonka kúpalakú nyaka van és akkor már Vattináról és Versecről több példányban ismeretes volt. Magassága 0·26, miből az alaptól a hasig 0·10, ettől a nyakig 0·04 és végre a nyakra 0·12 m. esik. Szájának belső átmérője 0·13, hasáé 0·23 és alapjáé 0·07 m. Szájszéle 0·03 m. széles és vízszintesen van kihajlítva. Nyaka körül egy pontsor és ezalatt 2 vonal párhuzamosan fut. A has felső szélén a nyak tövében zigzegas dísz vonul körül, megszakítva 4 felfelé álló csücsök által, melyek alatt körszelvénydísz van. A has felső részén lefelé haladó vonalak s a has közepén felváltva 2 csücsök és 2 hosszúkás duzzadék van. Színe vörhenyes-fakó. — A bögre, mely feketésszínű, 0·08 m. magas. Füle felső részén felfelé álló csücsökdísz, a kihasasodáson 3 kicsücsödés. Versecen és Vattinán gyakori alak (Milleker B. : Dél-Magyarország régiségleletei, I, 112—113.).

1898. július közepén nagyobb mennyiségű téglát kezdtek verni, mi közben ismét agyagedényekre akadtak. Besser, plébános, értesítésére aug. 8-án a lelethelyre kirándulván, láttam, hogy ott öt-hat helyen földet ástak. Első sorban konstatáltam, hogy a talaj gyenge, alig 0·4—0·5 mnyi emelkedést mutat ezen helyen, mely emelkedés egészen a falú belsejébe húzódik. A föld felső rétege átlag 1 m. vastag, alatta finom szemcséjű homokkal kevert réteg következik. Az edények mintegy 0·10 mnyire a homok felett fordultak elő. Tűzhelyeket nem konstatálhattam, tehát lakások nem voltak ott. A nagy edényekben csak csontszilánkok voltak, részben égési nyomokkal. Födő nem konstatáltatott és fémtárgyat nem leltek. Csak kis edények állottak az urnák mellett. Egyszer-kétszer állott az urna vörösre égetett helyen, tehát az a hely, a hová az urna helyeztetett, előbb lesimítva és kiégetve lett. Az előkerült edények Versecre és Vattinára emlékeztettek.

Aug. 5-én 3 sírt találtak. Kettőnél 2—2 füles bögre volt mellékelve, egynél pedig 3. Aug. 6-án egy sírt bontottak fel. Ezen alkalommal az urna mellett 1 kis tál és ebben 1 füles bögre volt.

Az 5-én előfordult sírokból kaptam Lózsa János uradalmi tisztartótól 1 urnát és 1 füles bögrét. Az urna 0·43 m. magas, miből az alaptól a hasig 0·21 m. esik, a hastól a nyakig 0·09, a nyakra 0·10 és a szájszéle 0·03 m. A fenék átmérője 0·12, a hasé 0·32 és a nyaké 0·15 m. A 0·04 m. széles szájszél kifelé van hajlítva. A nyakon a szájszél alatt 3 többszörös zsinig-vonal párhuzamosan fut körül, ettől négyszer 3—3 függőleges húzódik lefelé a kihasasodásig a has közepén elhelyezett 4 csőalakú fal felett. Ezek dudoros csücsíves vonalak által vannak egymással összekötve.

Ezen ívekben 4—4 függőleges vonal; az ívek között, a fülek felett, 1—1 függőleges vonás s ezek felett apró csücsök. A fal vastagsága 0·007—0·008 m. Színe feketés. Szájszéle nagyjából le van törve. A hason nagy repedés. — A bögre 0·08 m. magas. Füle, mely hiányzik, eredetileg a szájszél fölé emelkedett. A hason 3 csücsök, melyek a füllel négyszögben vannak elhelyezve. Feketés, díszítetlen.

A téglamestertől 5 füles bögrét vettem át. Ezek közt volt egy nagyobb, korsóalakú, és díszesebb példány. Ez 0·13 m. magas, miből 0·064 a hasnak és 0·06 m. a nyaknak jut; a különtagolt talp 0·006 m. magas. A nyakon 3 vonal és ezek fölött és alatt 1—1 pontsor fut körül. Ezen sáv felett 3 helyt apró csücsök, melyek pontozott körben vannak. A hason 3, pontozott körben lévő csücsök, közben több függőleges vonás, a nyak alatt pedig 2 pontozott vonal az edény körül. A 0·035 m. (tehát ritka) szélességű szalagfűl 0·035 mnyire emelkedik a szájszél fölé és erősen válúzott. A szájszél feletti részen apró csücsökkel és pontozott vonaldíszszel. Fenék átmérője 0·06, hasáé 0·14 és szájáé 0·08 m. Vörhenyes színű; ép; csak 2 helyt sérült meg egy kissé, midőn napfényre hozták.

A 4 kisebb füles bögre közül az első ép, 0·08 m. magas és tökéletesen hasonló egy Versecen előfordult bögréhez (v. ö. Milleker B.: Dél-Magyarország régiségleletei, I. kt., 175. l., 3. ábra). A második és harmadik szintén hasonló egy verseci typushoz (v. ö. u. o., 4., 9. és 11. ábrák). Mindegyik 0·08 m magas és a szájszél fölé emelkedő fül fölfelé álló háromszögű nyúlvánnyal bír; az egyik vonaldíszes. A negyedik díszítetlen, füle hiányzik s 0·07 m. magas. Mind a négynek a hasán 3 apró kiesücsódás van, melyek a füllel együtt négyszögben vannak elhelyezve.

A 6-án kiásott urnasír mellékleteit Helfrich A. kereskedő adta át. A tál 0·105 m. magas; feneke 0·06, hasa 0·14 és nyaka 0·08 m. átmérőjű. Füle hiányzik, gyengén kifelé hajlított szájszéle elől esőralakulag kiszögel. A nyak közepén domború vonal, pontokkal betűzdelve, fut körül; fölötte kettős zig-zeg vonal; alatta kettős körszelvényekből álló dísz. A hason 3 csücsök, melyek a füllel négyszöget alkotnak. Közben függőleges hornyolatok. — A bögre ép, feketés színű, 0·09 m. magas. A négyszögű nyúlvánnyal bíró fül 0·02 mnyire emelkedik a szájszél fölé. A hason függőleges hornyolatok és 3, a füllel négyszögben elhelyezett kiesücsódás. Ez utóbbi is Versecen találja analógiáját (alakra hozzá teljesen hasonló i. h. 2. ábra).

Augusztus 30-án ismét kirándultam. A munkálatok befejezésükhöz jutottak. Újabb leletek fordultak elő. Utasításaimnak megfelelően a munkások a leletkörülményekre több figyelemmel voltak. Konstatáltatott első sorban, hogy a kiaknázás alatt álló terület csak keleti oldalán fordulnak elő a sírok. Tűzhely cseréppel, csontokkal és egyéb szokott melléklettel nem találtatott; tehát tiszta urnatemető volt azon helyen. Az urnák nem voltak földvel ellátva. Utolsó ottlétem óta 10—15 urnasírt bolygattak meg. Az

urnák belsejében nem volt bögre; csupán csak csontszilánkok égési nyomokkal. Csak egyszer találtak egy hamvvederben bronzot is. Az urnák mellékletei kis füles bögrék és tálak. Aztán voltak közép nagyságú, urnákra emlékeztető edények is. Állítólag kétszer volt az urna felett 0·10—0·15 mnyire a puszta földben füles bögre elhelyezve. A többi mellékletek a hamvveder mellett állottak. Háromszor állott a tálban füles bögre. Egyszer egy füles bögrében 2 bronztárgy volt, egyszer egy bögrében csontszilánkok konstatáltak. Új volt ezen alkalommal a bronz fellépése. Konstatáltak azonban az is, hogy ezen urnatemető bronzmellékletekben szegénynek mondható. Egy urna eredetileg méhkaptáralakú üvegben volt elhelyezve, a mint ezt a földrétegek mutatták. Dacára a gyors munkának, melynek sok edény esett áldozatul, mégis még 3 urnát, 2 közép nagyságú edényt, egy tálát és 6 füles bögrét sikerült megszerezni, melyeket a verseci muzeumba vittem.

Szerdánov Száva, ki a téglagödörből saját céljaira hordott földet, egy urnát és egy füles bögrét ajándékozott. Az urna 0·33 m. magas, miből a talptól a hasig 0·13, a hastól a nyakig 0·12 és a nyakra 0·13 m. esik. A fenék átmérője 0·10, a hasé 0·28 és a szája 0·15 m. Szájszéle, mely 0·03 m. széles, vízszintesen kifelé van hajlítva. Hasán 4, symmetricusan elhelyezett csőalakú, 0·035 m. hosszú, szalagfűl volt; letörvék. A szájszélből is hiányzik két ötödrész. Különben jó fenntartású. Fakó színű. A kihasasodás felső részén függőleges és ívonalakból álló dísz; a nyakon 3 körülfutó vonal. A vonalak háromszoros madzaggal olyan szépen vannak előállítva, hogy az urna e tekintetben ritkaság számba megy. — A bögre 0·08 m. magas, négyszögű nyúlvánnyal bíró füle 0·03 mnyire emelkedik a kissé kifelé hajlított szájszél fölé. A nyakon 2 párhuzamos egyenes között zig-zeg vonal. A hason 3 függőleges domború vonal és ezek közt többször 3—3 bekarcolt függőleges húzás. Ép és csinos. A két darab egy sír maradványa, melyben az urna mellett a bögre állott.

Egy másik urna fazékalakú és durva előállítású. Magassága 0·26 m. Nyaka rövid; szájszéle csak kissé van kifelé hajlítva. A has felső részén 2 egymásnak átellenében álló kis szalagfűl. Díszítése nincsen. Fenékátmérője 0·10, hasáé 0·20 és nyakáé 0·10 m. Ép.

Annál díszesebb egy harmadik urna. Ennek kidolgozása gondosabb, színe feketés. Kifelé hajlított szájszéle hiányzik, különben ép. Magassága 0·39 m., miből a fenéktől a hasig 0·16, ettől a nyakig 0·10 és a nyakra 0·13 m. esik. Fenékátmérője 0·10 m., hasáé 0·30 és nyakáé 0·15 m. A fenék tehát nagyon szűk. A kihasasodáson felváltva 4 csőalakú fűl és 4 apró csücsök. A nyak alatt a 4 fűl felett 4 fölfelé álló csücsök. Az ezek között lévő területen ívonalak- és függőleges vonalakból álló háromszoros zsinédísz, melyekben a vonalak spirálisokban végződnek. A nyakon 4 körülfutó háromszoros madzaggal.

Egy hasonló urnának faltöredéke.

Érdekes 2 közép nagyságú edény. Az egyik tökéletesen hasonló a Vattinán lelt palackalakú urnához (Milleker, i. h., 125 .l., 1 á.). Magassága 0.18 m. A nyak alján négyszögben elhelyezett 2 csőalakú fül és 2 apró csücsök. A nyakon körülfutó, a has felső részén függőleges vonalak. Az utóbbiak közül négyből oldalvást fölfelé ágazik ki 2—2 vonal, melyek a kiindulási ponthoz ismét visszatérnek; hármaz zsinégvonalak. Ép. — A másiknak a kifelé hajló szájszéle le van törve. Kihasasodása gömbalakú. Nyaka hengert képez. Ezen edény is 0.18 m. magas, miből 0.07 m. a nyaknak jut. A hason 4 apró csücsök és 1 kis fül. A has felső részén 5 függőleges, a hason 3 párhuzamos körülfutó hármaz zsinégvonal.

Két tál. Gömbszelvevényalakú, a szájszálen felváltva 2 kis fül és 2 kis kicsúcsodás. A nagyobbik ép és 0.07 m. magas. Fenekének átmérője 0.055 m., szájjáé pedig 0.17 m. A kisebbik sérült és 0.05 m. magas. Fenekének átmérője 0.06, szájjáé 0.11 m.

Négy füles bögre. Az első 0.07 m. magas és ép. Háromszögű nyúlvánnyal bíró füle 0.03 mnyire emelkedik a szájszél fölé. A hason apró csücsök és egyenes vonalakkól álló dísz. A második ép, 0.08 m. magas, díszítetlen, a szalagfül 0.025 mnyire emelkedik a szájszél fölé. A hason csücsök. A harmadik 0.07 m. magas, vonaldíszes, a fülön lévő felfelé álló nyúlvány le van törve. A negyedik 0.09 m. magas, díszítetlen, hasán csücsök; füle hiányzik.

A 10 utolsó edényt Doron téglamester és Helfrich kereskedő közvetítésével szereztük a munkásoktól.

A fent leírt harmadik, szép urnában egy bronztárgy volt, mely 0.075 m. hosszú. Középső tagja 0.005 m. széles pánt, mely sodronyból van lapítva. Ennek egyik végén balfelé és másikán jobbfelé kanyarodó sodronytekercs 5—5 hajlattal. Ha a pánt a közepén lyukkal volna ellátva, akkor az olyan kapocsnak a maradványa lehetne, minőt Sacken közöl (Hallstatt, XIII. tábla, 10. ábra.).

Egy bögrében volt egy négyélű, vastagodó végű sodronyból alkotott gyermekkarperec és egy másik hasonlóknak töredéke.

1900. aug. 20—23. napjain ásattam itt főleg azon célból, hogy a közép nagyságú edények célját megtudjam.

Augusztus 20-án megtevén az előkészületeket és megtudván, hogy a helységben magában leletek nem fordulnak elő, a határ összes téglagödreit vizsgáltam meg. Ilyen három van. Az első, mely a vasútra vezető út mellett terül el, leleteket nem szolgáltatott. A másik, mely a helység keleti szélén, a Bánlakra vezető kocsúttól délre, szintén a közlegelő területén van és $\frac{1}{2}$ hold nagyságú lehet, elég szép nyomokat mutatott fel. Mondják, hogy itt évekkal ezelőtt nagyobb, vastagfalú edényeket találtak. Én ezen alkalommal három helyt égetett földrögöket leltem,

kisebb chloritpala-darabokat és nagyobb öblös edények töredékeit; névleg vastagfalú mozsáralaku sir-urnák (?) darabjait. Ezek félig égetettek, külső oldalukon vörösesek és felül feketések. Díszítésük léctag egymás mellé rakott ujjbnyomatokkal és hosszúkás duzzadékok az edény falának felső részén. Láttam kis csőalakú fület is. És akadt egy kis cifra feketés tál töredéke is. Végre volt a töredékek között egy kisebb vörös, korongon készített edény maradványa, mely római korszakbeli lévén, a fenti őskori dolgokhoz semmiféle vonatkozással nem lehet.

A tulajdonképeni lelethely, mely belül hepehupás gödör, már emberemlékezet óta a helység lakosai által földnyerésre használt hely. Edényeket majdnem mindig leltek, de ezek mindig elkallódtak, mert senki sem érdeklődött irántuk. Az utolsó leletekből sikerült néhányat megtudnom, ezeket feljegyzem ide, ha mindjárt hiányosak is az adatok:

1880 körül Reiter Ferenc 1 nagy és 2 kis edényt talált; 1890-ben, midőn a községházához szükséges téglákat készítették, edényeket találtak, melyek részint összetörettek, részint elkallódtak; 1891-ben Bauer Péter 1 urnát és 1 tálat lelt; 1892-ben hozott innen Vuics István 2 urnát; 1894-ben Strack János 1 urnát és 3 kis edényt hozott napfényre; ugyanazon időben pedig Tormássy Henrik 1 nagy edényt hozott haza; végre 1898-ban talált ott Pántin Arkadie 1 urnát.

Augusztus 21-én kezdtem meg az ásást, a gödör déli, délkeleti és délnyugati részein a földet leásatván. Találtunk 5 sírt, melyeket a következőkben írok le:

I. sír. Nem teljes. A keleti oldalon, 0·71 m. a föld színe alatt, a falból cserepek állván ki, ezeknek egy része, még pedig az urna hasából már régen elveszett, minek következtében az edényt nem tudtam egészen összeállítani. Magassága 0·43 m., miből 0·23 a hasig, innen 0·06 a nyakig és 0·014 m. a nyakra esik. A fenék átmérője 0·11, a hasé 0·33 és a száj nyílása 0·18 m. A szájszél kevésbé van kihajlítva. A kihasodás magasra van elhelyezve és ezen van díszítésül felváltva symmetricusan 2 csőalakú fül és ugyanannyi hosszúkás duzzadék alkalmazva. Ezen négy ékítmény felett a nyak töve alatt ugyanannyi apró csücsök, melyekből a fülek- és a duzzadékokig lefelé széjjelsugárzó hármas vonalszalagok vonulnak. A henger alakú nyak köré 4 párhuzamos vonal fut körül. Valamennyi vonal zsinegre emlékeztet. Égetése meglehetősen. Az urna belsejének alsó részében égetett csontszilánkok voltak. Mellékleteket nem találtunk. Az urnát részben összeállítottam.

II. sír. Teljes. A déli oldalon, a föld színe alatt 0·62 mnyire akadtunk az összenyomott urnára, melynek hasa mellett tálcá és ebben füles bögre volt. Az urna, mely a fentebbihez hasonló alakkal bír, 0·39 m. magas, miből 0·19 a fenéktől a leguagyobb kihasodásig, 0·07 innen a nyakig és 0·13 m. a nyakra esik. A fenék átmérője csak 0·08, a hasé

0·35 és a szájnylásé 0·16 m. A közel 0·03 széles szájszél majdnem vízszintesen hajlik ki. A nyak lent észrevehetőleg tágasabb. Négy zsinegvonal fut párhuzamosan körül, melyek között symmetricusan 4 helyt 3—3 apró csücsök fölülről lefelé van elhelyezve. A kihasasodáson 4 csőalakú fül és 4 apró csücsök látható; a csücsök felett és a nyak töve alatt szintén 4 csücsök van, de ez utóbbiakat pontkörök veszik körül. A has felső felén a fülek között négyszer ugyanazon rajz ismétlődik, mely lefelé futó 5—5 zsinegvonal által van képezve. E vonások fenn zig-zeg vonás által vannak összekötve és a két oldalon lévő szélső vonal körben végződik. Az edény feketés színű. Hasának aljában csontszilánkok voltak és ezek felett bronzmaradványok. Ez utóbbiak: Egy kettős spirális, mely 0·09 m. hosszú. A sodrony négyélű és az összekötő középső részén a legvastagabb. A tekereskorongok 7—7 hajlattal birnak. A tárgyont észrevehetni, hogy alakjából ki akarták forgatni. — Egy lemezes karperecnek két 0·08 m. hosszú töredéke. A karperec a közepén 0·018 m. széles volt; a végek felé keskenyedik, a két oldalon ismét kiugorván. Az ékszer felső lapján hosszában 5 párhuzamos hornyolattal ékes. — Egy 0·05 m. hosszú négyélű vastag sodronytöredék, meggörbítve, mely egy nagyobb dísztünek maradványa lehet. — A mellékelt tál 0·07 m. magas, 0·15 mnyi szájnylással. A szájszél befelé hajlik s 2 apró füllel és 2 apró csücsökkel van ellátva. Égetése nagyon gyenge. — A füles bögre 0·06 m. magas, a fül 0·01 mnyire emelkedik a szájszél fölé. A hason csücsök. — A tálban a bögre mellett malacombesont (?) volt, a bögrében pedig csont- és szénmaradványokat észleltem. — Az egész sírt sikerült megmentenem, illetve az edényeket összeragasztanom.

III. sír. Teljes. A délnyugati oldalon, 0·30 mnyire a föld színe alatt díszítetlen urnát leltem, melynek hasán csőalakú fülek voltak. Tartalma égetett csontszilánkok. Az urna kihasasodásának felső falához kis tál volt hozzászoritva és pedig a nyílásával. Ez utóbbinak magassága 0·05, szájnylásának átmérője 0·13 m. 2 fülecske és ugyanannyi csücsök a szájszélén. A szájszél esorbás.

IV. sír. Nem teljes. Körülbelül 0·50 mnyire a föld színe alatt, a keleti oldalon, a gödör széléhez közel egy füles bögrét találtak, mely egy sír maradványa, a mennyiben az urnát a téglaverők már régebben megtalálhatták. A bögre összezúzva került elő. Magassága 0·10 m. A fül a szájszél fölé emelkedett. A nyak köré kétszer 3—3 párhuzamos vonás fut, a hason, melyen csücsök vannak, lefelé vonuló hármast vonások láthatók.

V. sír. Teljes. A délkeleti oldalon, kbl. 0·40 m. a föld színe alatt, egy urna fekvő helyzetben volt. Alatta volt egy tál és ebben egy füles bögre. A nagyobb edény, mely meglehetősen díszes, apró darabokra volt összenyomva. A tál 0·07 m. magas, 0·15 mnyi szájnylással. A szájszélén 2 fülecske és 2 csücsök. A bögre 0·06 m. magas, a fül 0·01 mnyire

a szájszél fölé emelkedik. Ezen sír azon benyomást tette, mintha az edényeket gyorsan, minden vigyázat nélkül, a sírgödörbe hányták volna. Az urna cserepeit összeszedtem.

Tapasztalván, hogy a gödör szélén keveset találok, mert, mint láttam, ott a temető széle, és észterint ez kiaknázva lehetett, aug 22-én a gödör belsejében volt dombocskákat kezdtem ásatni. Az első ilyen, mely 2 mnél hosszabb és 1 m. széles tetővel birt, mindjárt 3 sír maradványaival megjutalmazott.

VI. sír. Teljes. Tartalma: Kis urna, a szájszélnél tál és ebben füles bögre. Az urna 0·18 m. magas, miből 0·08 a hengeralakú nyak- és 0·10 m. a hasnak jut. A szájnnyílás átmérője 0·11, a hasé 0·16 és a fenekéé 0·08 m. A szájszél egyenesen felálló. A nyak köré 3 zsinégvonal fut. A nyak és has érintkezésénél 2 apró fül. A hason felváltva zsinég- és dudoros vonalak vonulnak lefelé. A zsinegdísz „valódi“. Alakra és nagyságra teljesen hasonló a tizzasasi edényhez (Hampel: Bronzkor, II kt., CXL II. t.). Az edény ugyan kis darabokra volt törve, de mégis sikerült azt összeállítanom. — A tálat azonban nem tudtam helyreállítani, mert az anyag nagyon porhanyó volt. Csak azt mondhatom, hogy az hasonlított a többiekhez, díszítetlen volt és a száj szélén csak két csücsök volt alkalmazva. — A füles bögre, mely ép, 0·075 m. magas. A fül a szájszél fölé emelkedik és a hason csücsökök vannak. Az urna belsejének alsó felében égetett gyermekcsontok maradványai voltak. Ezek felett feküdt 2 vékony bronz sodrony, melyek tekereskorongban végződnek, de összekúsálva és egybefűzve voltak.

VII. sír. Megbolygatva. Urnafenekrészet. Bögre, ép. Magassága 0·08 m. A fül a szájszél fölé emelkedik. A hason csücsökök és lefelé futó párhuzamos vonalak. A nyakon párhuzamos félkörök.

VIII. sír. Mint fent. Csak tál és bögre. A tálnak magassága 0·07 m., szájának belső átmérője 0·16 m. Két kis fül és ugyanannyi csücsök a száj szélén. Összetörve, de összeállítottam. A bögre ép és 0·09 m. magas. A szájszél fölé emelkedő fül kétesúcsú feltevénynyel van ellátva. A hason csücsökök. A tálban a bögre mellett malacombesont töredék. A bögrében apró csontszilánkok.

IX. sír. Megbolygatva. Zsinegdíszes és csőalakú kis fülelkel bíró urnának alsó fele.

X. sír. Mint fent. Vörhenyes szíuű rövid, hengeralakú nyakkal bíró urnának fele. A szájszél alatt léctag egymás melletti ujjbenyomásokkal, lejobb hosszúkás duzzadékok.

XI. sír. Mint fent. Apró tál és benne picinyke füles bögre. A sérült tálacska 0·035 m. magas és szájának átmérője 0·08 m. A bögréből csak apró töredékeket kaptam, melyek igen vékony falú, lesímított felületű, vonaldíszes fekete edénykének a maradványai.

XII. sír. Megbolygatott. Tál és benne füles bögre. Az előbbi durva, 0·05 m. magas, szájának átmérője 0·13 m., a szájszájelen 1 csücsök és ennek átellenében egy fülecske. Az utóbbi díszesebb, 0·105 m. magas, miből 0·065 m. a hasra és 0·04 a hengeralakú nyakra esik. A fül a szájszájelnél válúszerűen be van mélyítve. A hason 4 apró csücsök. A hason és a fülön lefelé futó zsinégvonalak, a nyakon körülfutó vonások.

XIII. sír. Teljes. Az urna mélyen elhelyezett hassal és nagy esonka kúpalakú nyakkal bírt, a szájszél kissé kifelé volt hajlítva. Díszítetlen, csak a hason fülek. Magassága csak 0·24 m. Villanova típus. Az urna szájnnyílásában volt a tál és ebben a füles bögre. Csak ez utóbbit tudtam megmenteni. Magassága 0·06 m. A fül a szájszél fölé emelkedik és a hason csücsökök.

XIV. sír. Megbolygatva. Az urnából néhány töredék. Mellette díszes füles bögre volt. Ez ép. Magassága 0·095 m. A négyszögű, kettős zig-zeg vonaldíszes feltevénynyel bíró fül 0·02 mnyire emelkedik a szájszél fölé. A szájszél kissé kifelé hajló. A nyakon 2 párhuzamos egyenes és kettős zig-zeg vonal futnak körül. A hason felváltva a csücsökök és ujjbenyomások pontkörökben, közben lefelé futó hornyolatok.

XV. sír. Megbolygatva. Az urna felső részéből a szájszél és a nyaknak egy része hiányzott. A hasnak felső részén zsinegdísz. A has közepén fülek.

A mint láthatni, 5 teljes (a II., III., V., VI. és XIII. számú) és 10 megbolygatott sírt bontottam fel. Az 5 teljes sír közül a kisebb urnákkal bírók (a VI. és XIII. számúak) gyermeksírok voltak. Ez utóbbinak konstatálása igen sokat ér, mert már 1898-ban kaptam Tolvádiáról hasonló közép nagyságú edényeket, melyeknek célját, mivel üresen és tartalom nélkül szereztem, magamnak megmagyarázni nem tudtam. Köztük van a VI. számú sír urnájának párja is. A versecz-lugosi urnatemetőből is birunk hasonló edényeket, melyeket most céljukat illetőleg szintén biztosan osztályozhatunk.

Tolvádián kevés a bronzmelléklet, a mit különben már 1898-ban is konstatáltam. Csak 2 urnában volt összesen 5 elrontott tárgy. Ezen két sír különben a leggazdagabb volt, mert az urnák is díszesebbek voltak a többi szegényebb sírokénál.

A gödörben szerteszéjjel előforduló cserepek valamennyien urnák és ezek mellett mellékleteik maradványai, melyeken hasonlóképen a zsinegdísz uralkodik. Különben a Szerdánov által ajándékozott nagy urna és a VI. sírből előkerült kis, gyermekurna valódi remek példányai a „valódi“ zsinegdíszszel ékített edényeknek; a többi zsinegdísz három hegyű számmal utánzott, de szintén igen esinos.

Más lelet a gödörben csak elenyésző számmal fordult elő. Így a déli oldalon, 0·48 mnyi mélységben, a puszta földben egy tűzköpengének

0·033 m. hosszú töredéke találtatott. A délkeleti oldalon pedig egy kerek lapos kőnek fele került elő, melyet fenőkőül használhattak. A gödörben pedig kihányva egy 0·115. m. hosszú szárcsontrészletet szedtem fel, mely egy koresolyának a maradványa lehet. Végre a gödör közepe táján egy helyt téglavörösre volt égetve a föld, de nem tudtam kivenni, hogy ott mi lehetett; praehistoricus tűzhely maradványait nem tudtam mellette felfedezni.

Volt ott más korszakbeli artefacta is. Így volt a keleti oldalon 1·5 mnyi mélységben egy tűzhelyféle vörösre égetett földréteg, hol csontokat és korongon készített kékesszürke s vörös edények maradványait leltünk. Volt kékesszürke és vörös hamuveder és vöröstál (melléklet?) töredéke. A vörös dolgok némelyikén finom máz, a kékes szürke cserepeken pedig lesimított vonaldísz látható.

Mindent összefoglalva azt tapasztaltam, hogy ott urnatemető volt, mely a bronzkor végszakában virágozhatott s mely most talán már ki is van aknázva. Lakásokat (tűzhelyeket) nem konstatálhattam, tehát e temető telepe másutt keresendő. A temető helyén a római korban néhány utótemetkezés is történt, a mit a korongon készült cserepek előfordulása igazol.

II. A dubováci urnatemető.

A lelethely az Ó-Dubovác nevű dűlőben terül el, a községtől délre, a Duna partján, a hol a XVIII. században Dubovác községe feküdt. Jelenleg van ott egy koresma, ettől keletre a pénzügyőröknek egy határőrhelye, melytől tovább az elhagyott szerb temető van, melynek kőkeresztjein az 1760—1833. évszámokat olvastam. Ettől keletre következik a lelethely.

Itt a part helyenként 7 méter magas. Ha tavasszal a Duna árad, akkor megtámadja az ár a falat és mivel a talaj homokos, alámossa a partot. A mint aztán a Duna apad és a víz visszahúzódik, lenn az alsó sík parton az elpusztított sírok maradványai hevernek, sőt van eset, hogy fenn a part falából is edények állanak ki és könnyen kiszedhetők.

Már 1879-ben kitért Böhm Lénárd egy kirándulása alkalmával a falból egy sírt, anélkül azonban,¹⁾ hogy tovább kutatott volna.

1898-ban innen állítólag egy osztrovószigetbeli halász több edényt vitt el.

Csak 1901-ben lettek igazán ismeretesek ezen hely leletei. Ugyanis u. a. évi április havában az ár elhúzódása után a közeli pénzügyőrök az erősen megtámadott part falából több edényt láttak kiállani, mire túrkálni kezdtek. Rövid idő alatt ezek, valamint a község akkori jegyzője, Kálmán Ferenc, kinek érdeklődését a leletek felkeltették, közel 40 edényt tudtak

¹⁾ Tört. és Rég. Értesítő, VI, 65. és 155. l.; rajza u. o. 1. ábra alatt.

összegyűjteni. Ezekből kapott, és pedig a jegyzőtől dr. Jakabffy Ernő, temeskubini ügyvéd, mintegy 15 edényt, a pénzügyőrök útján Solymásy Ágost, temesvári pénzügyigazgató-helyettes, vagy egy tucatot és Kis Kálmán, temeskubini járásbíró, 2 edényt. Ez utóbbiak azonban később szintén Jakabffy birtokába mentek át.

Engem még júniusban értesített Jakabffy szerzeményéről Nikolics Jóca, temeskubini kereskedő, ki szintén érdeklődik a régiségek iránt, mire augusztus 19-én Dubovára kirándulván, a jegyző kalauzolása mellett a lelethelyet megtekintettem. Már akkor konstatálhattam, hogy a lelethelynek nyugati része inkább telepmaradványokat tartalmazhat, míg keleti oldalát egy őskori urnatemető foglalja el. Az eddig előkerült tárgyak ez utóbbiból származtak és csak egy-kettőnek kivételével urnasírok maradványai. A partfal tövében pedig alacsonyabb vízállásnál széles sík partsáv van, odahordott föld- és homokkal borítva, melyben minden kor emlékeit sűrűen fel lehet találni.

Kálmán elbeszélése szerint, ki maga is néhány sírt bontott fel, a sírokban urnák, tálak és bögrék voltak. A díszesebb urnák pedig néha gazdagon díszített abroncsokban állottak. Kálmán akkor a verseci muzeumnak 5 edényt és több cifrázatos cserepet ajándékozott. Magam a helyszínen több edénytöredéket és 2 finom szemcséjű vörös homokkőből készült fenőkövet leltem.

A Solymásy-féle edények közül megemlítenők: egy töredékes abroncs gazdag mészbetétes díszszel. Két egyszerű tál, melyek közül az egyik sérült. Két díszítetlen magas fülű findzsa és egy csinos kétfülű bögre négyszögalakú szájjal és mészbetétes díszszel.

Dr. Jakabffynál 6 urnát láttam. A kevésbé ékített nagy megközelítőleg gömbalakú hassal birt. A nyak erősen kifejeit és a szájszél kifele hajló. A két díszesebbnél a has kisebb, de annál nagyobb a nyak és a szájszél. Az egyik 0·28, a másik csak 0·18 m. magas. Az előbbi négy fülel, az utóbbi négy fölfelé irányuló csücsökkel. A gazdagon bekarcolt geometriai vonaldísz mésszszel van kitöltve.

Egy nagy edény mozsár alakú. Ez 0·48 m. magas, 0·13 m. alapszélességű és 0·25 m. szájtármérvőjű. Szabad kézből készült. Aránylag jól égetve, vörhenyes színű és ép. A felálló szájszélen és ettől 0·10 m.-nyire lejjebb domború vonalak futnak körül. Az utóbbin négy symmetriailag elhelyezett hosszúkás duzzadék van. Ehhez hasonló edényeket Vattinán többször konstatáltam, de ismerem ezeket Versecről és Dettáról is. Ezek mint urnák szerepeltek és gabonatartókul is használtattak. A dubováci példánynak közelebbi lelethelyeiket nem ismervén, nem mondhatom, hogy az melyik fajtához tartozott.

Volt 2 abroncs. Az egyik 0·09 m. magas, fenn 0·18 és lenn 0·13 m. belső átmérvőjű. A másik 0·08 m. magas, fenn 0·15 és lenn 0·12 m. belső

átmérőjű. Mindkettő gazdag mészbetétes rajzzal és az első díszül szolgáló áttörésekkel. Az egyik vörhenyes, a másik szürkés fekete. Mindkettőnek a felső széle kifeléhajló, az alsó szél pedig egyenes. Az elsőnek a felső szájszéle még azonkívül szabályosan csipkézett is.

A mellékelt tálakból 2 darabja van. Az egyik 0·08 m. magas, 0·16 m. száj- és 0·055 m. fenékméretű. Vastagodó szájszélén 3 csücsök és 1 kis fül; a másik 0·07 m. magas, 0·12 m. száj- és 0·065 m. fenékméretű, ugyanazon csücsökkel és füllel, de itt a felálló perem alatt. Mindkettő sima felületű és díszítetlen.

Findzsa, melyek vagy a kis tálban, vagy külön állottak, 5 db. volt. Négy egyszerű, felálló peremmel, díszítetlen, nem épen finom munka, a fül a szájszél fölé emelkedik és fenn élt képez. Ezen típus uralkodó Dubovácon. Csak egy csinosabb. Ennek külön tagolt nyaka van és a fülnek felső éle a két oldalon kissé kiesésesodik, mintha ansa lunatává akart fejlődni. A hason ferde hornyolatok vonulnak körül. Felülete le van simítva; színe fekete.

A verseci muzeumba került 2 urna, 3 findzsa és sok töredék. Mind a két urna gömbalakú hassal bír és csonka, mivel a szájszél letörött és hiányzik. Az egyik 0·28 m. magas; eredeti magassága 0·30 m. lehetett. Keskeny, 0·07 m. átmérőjű alapból kiindulva, a 0·21 m. átmérőjű has a 0·20-ig terjed; a többi magasságból a 0·12 m. átmérővel bíró nyakra és szájszélre esik. Díszítetlen, csak a kihasadáson négy kis fül. A másik 0·27 m. magas; de ez eredetileg 0·34 m. magas lehet, mivel sok hiányzik a nyakból, mely a 0·22 m.-nél kezdődik. Fenekének átmérője csak 0·07 m., hasáé 0·20 és nyakáé 0·12 m. Közvetlenül a nyak alatt betüzdelt rövidke vonásokból álló két vonal fut körül; ezek alatt felváltva schraffírozott hosszú háromszögpárok és lefelé álló párhuzamos vonások láthatók. A nyakon négyyszer függőleges concentricus körsorok. A díszítés mészbetétes.

Ezen megközelítőleg gömbalakú hassal bíró urnák, melyeknek szájszéle kifelé hajlik, a mint ezt a töredékek igazolják, Dubovácon uralkodnak.

Az abroncsok csak egynek négy töredéke által voltak képviselve, de ezen példány annyiból érdekes, hogy rajza: egymás alatt felváltva függőlegesen egymás mellé betüzdelt apró vonásokból álló vonalak és egyszerű fonadékvonalak, ritka. Különben ennek a fala is 4 kör alakú lyukkal van áttörve és a rajz mészbetétes. A Jakabffy-féle első példányhoz hasonló.

A kis tálakból 3-nak darabjait kaptuk. Ezen tálak közül az egyik 0·09 m. magas, 0·25 m. szájméretű és 0·07 m. fenékméretű, tehát meglehetősen nagy volt. Szájszéle befelé hajlik, és 1 kis füllel és 3 csücsökkel, melyek közül 1 függőlegesen át van lyukasztva, van díszítve. A többi kettő kisebb méretű. Ezen egyszerű tálak Tolvádián közönségesek.

A findzsákból 3 épet és 1 töredékest kaptunk, Valamennyi egyforma. Félgömb alakú, a szájszél fölé emelkedő füllel. A legmagasabb 0·08 m., illetve a füllel együtt 0·12 m. magas. A legkisebb, a melynek füle azonban letörött, csak 0·05 m. magas.

1902-ben kaptunk Solymásytól 1 tálat és 2 findzsát (valamennyi díszítetlen), valamint néhány érdekes eserepet ajándékba.

Solymásy 1902. végeig kbl. félszáz tárgyat szerzett lehelyünkről, ő maga háromszor a helyszínén lévén. Van 2 nagyobb gömbalakú vörhenyes urnája, kevés díszítéssel, 2 kisebb fekete színű, lesimított felületű gazdag mészbetétes díszszel, azután még egy ötödik urnája, mely az első fajtájuknak egy kicsinyített példánya. Van aztán egy edény, mely a Jakabffy-féle gabonartatóhoz tökéletesen hasonló, csakhogy alacsonyabb. A díszes abroncsok 1 egész és 1 töredékes példány által vannak képviselve. Van aztán egy kisebb, csak fél akkora, és végre egy egészen apró példány, melynek egyik széle 4 láb alakú nyulványba alakul át és a melyben egy kis díszes findzsa állott.

Az apróbb edények közül van 4 db. kétfülű bögre mészbetétes díszszel. 2-nek a fül felső részén egy-egy gomb (tehát ansa cornuta), 2-nek a fül felső része fölfelé álló és kifelé hajló négyszögű lap. A két elsőnek analógiája előkerült Gályán a m. n. muzeum ásatása alkalmával. Különben 1 díszítetlen Versec-Lugosról és 1 negyedik Sándoregyházáról ismeretes.

A findzsák a fülek szerint 3 fajtájúak. Egynél a hengerded testű fül a szájszélből indul ki és hurkot képezvén, ugyanoda vissza is tér. Analógiája a nemz. muzeumban Pilinről és Böhm Károlynál Fehértemplomon a fehértemplom-lövöldei urnatemető leletei között van. A másik fajta az, a mely a szájszél fölé emelkedő fülnek a szájszél fölötti része az alábbiból nő ki. Több példányban. A harmadik végre az, melynél a fül a szájszél a fal alsó részével köti össze; a szájszél fölötti végén fölfelé álló gomb. Csak egy példányban.

Van aztán több kis hasas, díszített füles bögre szájszél fölé emelkedő füllel, minők a versec-ludosi urnatemető mellékletei között előfordultak.

Egy kis durva vederalakú edény. Egy kis tojásdad alappal és egyenes felálló peremmel bíró mészbetétes edény. Több agyagyöngy.

Két agyagyöngy, 1 agyagkarika vastagodó széllel és egy trapez-alakú agyagtáblácska, az egyik sarkában lyukkal (amulett?), állítólag egy urnában voltak.

Midőn 1902. nyarán Weifert Ignác, kosztóláci bányatulajdonos, meghívása folytán, Szerbiában, Kosztólácon, a római Viminacium romjainban a szerb kormány által rendezett ásatásokat megtekintettem, ezeknek rendezője, dr. Vassits M. Milivoj, nekem az 1901-ben a szerbiai Klicsevácson rendezett ásatás leírásának egy példányával kedveskedett, melyben dubováci edényeink teljes analógiáját találtam fel.

Klicsevác szerbországi igénytelen falu, mely Dubovácnak átellenében, a Duna jobb partján fekszik, mint lelethely már régen ismeretes, mert itt találtak egy rendkívül érdekes agyagbábót gazdag mészbetétes díszítéssel (Dr. Moricz Hoernes: Eine praehistorische Thonfigur aus Serbien und die Anfänge der Thonplastik in Mittel-Europa; Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien; Bd. XXI. [1891]; 153—165. ll., 2 ábrával.). 1901-ben itt urnasírokra akadtak, minek folytán dr. Vassits a lelethelyen ásatást rendezett, melynek eredménye a dubováci edényekhez teljesen hasonló artefacták voltak. Ezeket, valamint egy Vassits által „házi oltár-“nak elfogadott mészbetétes ékítményű agyagkészítményt, Vassits a párizsi Revue Archaeologique-ben rajzban és írásban közölte

A dubováci őstelep és urnatemető.¹⁾

(Dr. M. M. Vassits: La necropole de Kličevac; Revue Archaeologique, 1902., I., 172—190. ll.; ábrákkal.). E körülmény arra serkentett engem, hogy hazai szakköreinket a dubováci leletekre figyelmeztessem, névleg a m. nemz. muzeum régiségosztályának osztály-igazgatóját, Dr. Hampel Józsefet, továbbá az orsz. rég. muzeum-felügyelőt, Wosinszky Mórt, és végre a temesvári „délm. t. és r. muzeumtársulatot“, avval az indítvány-nyal, hogy valakit ásatás céljából küldjenek le Dubovácra, én magam mással lévén elfoglalva. Azonban sehonnan nem jöhetvén szakférfi,

¹⁾ A dubováci őstelep fényképfelvételeért ezúttal is Querfeld Konrád úrnak tartozunk köszönettel.

1903-ban magam vettem föl a dubováci ásátást munkatervembe. Ennek következtében még u. a. évi április 5-én helyszíni szemlét tartottam, az ásátást pedig június végén és július elején a temesvári és verseci muzeumok számára országos költségen végeztem.

A tulajdonképeni lelhelynek neve „Kudelista.“ Itt a partfal nyugatról keletre húzódik s kbl. 7 m. magas. A humusréteg átlag 0·9 m. vastag. A part hosszában az említett irányban egymásután sorban a következő földbirtokrészletek vannak: A Tokies Lázár-féle szőlő után van Szekulics Ácza (50 m. hosszú), Átyimov Drága (13 m.), Átyimov Joca (11 m.), Szekulics Gábor (28·2 m.), Milutinov Zsivkó (45 m.) hosszú földje és végre a közlegelő (10 m.). Ezután van egy kiszögellése a partnak a Duna medre felé. A nyugati oldalon, főleg Szekulics Áczánál, a part falában hamugödrök, égetett földrögök, kövek és egyéb nyomok láthatók, melyek telepre engednek következtetni. A keleti oldalon urnasírok maradványait konstatáltam. Itt megvásároltam Szekulics Gábortól egy 3·8 m. széles sávot jó drágán és ásattam. Az eredmény fényesnek mondható és a következőkben mutatom be:

I. sír. 2 urnával. Egy urna, mely 0·34 m. magas. Egy urna, mely 0·28 m. magas. Mindkettő 4—4 csőfüllel a hason és mészbetétes díszszel. Mellettök egy tál, mely 0·10 m. magas és 0·22 m. szájmérőjű, két vízszintes fülecskével és 2 apró függőleges csücsökkel. Csorbás. Egy tál, mely kisebb mint az előbbi, 2 függőleges fülecskével és ugyanannyi apró csücsökkel. Ez utóbbiban füles bögre a szájszél fölé emelkedő füllel és mészbetétes díszítéssel. Az urnák mellett egy-egy malacombesont.

1. Szórványos lelet: Csésze, mely 0·08 m. magas. Tartalma égetett csontszilánkok.

2. Szórványos lelet: Bronz sodronykarikának 3 részlete.

3. Szórványos lelet: Kétfülű bögre, mely 0·064 m. magas; a füleken volt csücsök letörvék.

4. Szórványos lelet: Ép, 0·04 m. átmérőjű agyagkarika.

5. Szórványos lelet: Nagyobb lyukas agyagkorong töredéke.

II. sír. 1 urnával. Urna, szájnnyilása mellett tál, befelé hajló szájszéllel, ebben egyszerű magasfülű findza és egy malacombesont. Lenn kis távolságra egy tálaeska.

III. sír. 4 urnával. Kis urna. Ettől keletre egy nagyobb, 0·34 m. magas urna. Ettől ismét északra egy harmadik, mely 0·37 m. magas. Ez utóbbinak szájában volt egy másik, kisebb, csak 0·22 m. magas, egyszerű díszítetlen urna. Ezekből 0·2 mnyire északkeletre egy negyedik urna állott, szájában tálaeskával. Az 1., 2. és 3. urna között állott egy kétfülű bögre, a 3. urnától nyugatra pedig egy tálaeska és 1 findza.

IV. sír. 4 urnával. Urna, szájában tál és ebben, valamint az urna belsejében is egy-egy findza. Urna, szájában tál. Urna. A négy urna

négyszögben egymás mellett állott, köztük lenn füles bögre, tőlük északkeletre tálacska és ebben kétfülű bögre.

V. sír. 2 urnával. Urna, mellette nyugat felé findzsa, észak felé tál, benne findzsa; északkelet felé egy második csinos urna.

6 Szórványos lelet: Kis tál, benne malacombesont.

VI. sír. 2 urnával. Urna abroncsban, mellette tálacska, ebben pedig füles bögre. Urna, erősen kifejlett nyakkal, mellette tálacska és ez utóbbi mellett füles bögre. A két urna között állatesontok és 2 malacombesont. 0·01 mnyire a fészek fölött kétszer karikává összehajlított bronzlemezpánt.

VII. sír. 1 urnával. Nagyobb urna kevés mészbetétes díszszel. Ettől délnyugatra tál, ebben füles bögre és findzsa, valamint 1 malacombesont.

7. Szórványos lelet: Lapos füles csésze.

8. Szórványos lelet: Utótemetkezés: 1·70 m. mélységben egy koraközépkori urna, mely 0·24 m. magas lehetett. Szájszéle 0·02 m. széles, szájának átmérője 0·16 m. A nyak alatt, a magasan elhelyezett hason felváltva párhuzamos egyenesek és hullámvonalak futnak körül. Az edény feneké hiányzott. Ezen urna egy külön széngödörben 1—2 csonttal fordult elő.

9. Szórványos lelet: Bronzsatt, a felső rétegben.

VIII. sír. 5 urnával. Urna. Nagyobb urna. Kisebb urna, hasában díszes füles bögre. Kis urna, alatta csontok. Kis urna, karesú és csak 0·24 m. magas; szájában tál és ebben füles bögre.

IX. sír. 3 urnával. Urna, hason fekvő, szájjal észak felé. Alatta abroncs; ezalatt malacombesont. Urna. Urna, nagyobb példány, vörhenyes-színű, abroncsban fekvő. A 2. és 3. urna alatt 2 malacombesont. A három urna egymás mellett háromszögben voltak elhelyezve. A 3-tól délre egy tálacska állott. A 3. urnában a csontszilánkok között egy szemernyi zöld patina; ugyanannyi a fészek mellett a földben is.

X. sír. 3 urnával. Egy díszesebb és egyszerűbb urna. Közöttük egy kisebb, csak 0·22 m. magas harmadik urna és 6 edénymelléklet. Egy medence befelé hajló szájszéllal és 4 csücsökkel; szájátmérője 0·26 m.; mellette lapos csésze magas füllel. Findzsa. Tál. Findzsa. Medence. A csoport szélén az egyik nagyobb urna mellett feküdt egy malacombesont.

10. Szórványos lelet: 1·50 m. mélységű és 1·60 m. átmérőjű, kiegészített fenekű, hamuval telt gödör, melyben 1—2 apró terméskő és római falitéglatöredék volt.

Ez alatt volt a:

XI. sír. 1 urnával. Urna, villanova-alak, mélyen elhelyezett hassal és erősen kifejlett csonkakúp alakú nyakkal. Szájszéle vízszintesen kifelé hajlik. A nyak köré párhuzamos vízszintes egyenesek vonulnak. A hason 4 fel- és ezek alatt ugyanannyi lefelé irányuló duzedék, valamint csavarmentes hornyolatok. Szájában befelé hajló szájszélű tál, melynek hasán

5 párhuzamos körszelvényből alkotott dísz fut körül. Belsejében a csontszilánkok között díszítetlen findzsa, melynek analógiája Fehértemplomon a katonai lövöldénél fordult elő és melynél a fül a szájszélből indul felfelé és ugyanoda vissza is tér. Ez alatt egy 0·113 m. hosszú bronztű, melynek szára a fej helyén vastagodik.

XII. sír. 1 urnával. Ugyanolyan alakú urna, melynek magassága 0·36 m., hasátmérője 0·38 m. és vízszintes szájszélének szélessége 0·035 m. Belsejében elgörcbült bronztűszártöredék.

XIII. sír. 1 urnával. Ugyanolyan alakú urna, mely azonban csak mintegy 0·32 m. magas.

XIV. sír. 2 urnával. Urna, karesú, csak 0·20 m. magas. Mellette tál, ebben findzsa és malaccomesont. Urna, mellette tál, ebben findzsa és malaccomesont.

11. Szórványos lelet: Apró kétfülű bögre.

XV. sír. 2 urnával. Urna, mellette findzsa. Urna, mellette az egyik oldalon findzsa, a másikán tál. A csoport déli szélén malaccomesont.

XVI. sír. 1 urnával. Urna, díszes, erősen kifejlett széles nyakkal, kis hassal, melyen a 4 fül helyett 4 csücsök volt. Mellette tál, melynek szájmérője 0·25 m. A tál alatt malaccomesont.

XVII. sír. 2 urnával. Urna, mely csak 0·20 m. magas. Ettől délre egy másik urna, melytől keletre egy tálcaska állott, melynek magassága 0·065 m. és szájmérője 0·12 m., nyugatra pedig egy másik apró tál volt, melyben egy füles bögre volt elhelyezve.

XVIII. sír. 1 urnával. Urna. Ettől délre egy 0·06 m. mély medence és délnyugatra füles csésze. Érdekes, hogy az urnának csak a felső része, mely különben igen szépen volt díszítve, a sírban találtatott. Az alja hiányzott.

12. Szórványos lelet: Apró kétfülű bögre.

13. Szórványos lelet: Apró edényfűl.

XIX. sír. 1 urnával. Urna, ettől nyugatra nagyobb tál és ettől délre findzsa.

14. Szórványos lelet: Kis díszes tál kifelé hajló szájszéllel.

XX. sír. Urna nélkül. Díszes tál, benne égetett csontszilánkok. Ezek felett egy díszes csésze. Mellette egy égetett agyagkorong darabja.

XXI. sír. 1 urnával. Urna, mellette tál és ebben füles csésze.

15. Szórványos lelet: Nagy gödör égetés nyomaival. Alja medence-szerű. Itt terméskövek között megközelítőleg négyzetű lapos morzsolókö.

16. Szórványos lelet: A felső rétegben csonka kelta vágókés vasból.

XXII. sír. 5 urnával. Urna, mellette tál, ez alatt findzsa. A tál mellett egy másik findzsa. Kis urna, mellette kis tál, ebben pedig malaccomesont. Az első és második urna között is malaccomesont. Urna, Urna, szájjában kis tál, mellette malaccomesont. Urna, mellette findzsa és malaccomesont.

Az eredmény tehát 22 sír és 16 szórványos lelet volt. Ez utóbbiak közül több a hozzánk közelebb eső korszakokból való, úgymint a kelta vágókés, a római nyomok és a középkori urna, stb., stb., tehát a sírokkal nem egykorú. A túlnyomó részük azonban a sírokban előfordult tárgyakhoz hasonló dolgokból áll és ninesen kizárva, hogy egyik-másik a fent felsorolt sírok leltárához tartozik. Nehánynál bizonyos, hogy a tavasszal Török által megbolygatott sírokhoz tartoztak, mivel azokat a terület szélén leltük.

A sírok 1·80—2·20 m. mélységben voltak. Csak egy mutatkozott már 1·70 mnyire. A távolság az egyes sírok között 0·6—1·6 m. volt. Egy helyt nagyobb hézagot is konstatáltam. A sírok elhelyezésében, valamint az urnák és a mellékletek csoportosításában és elrendezésében semmiféle szabályt nem tapasztaltam. A legtöbb sírban ott volt a malacombesont, mely Tolvádián is két sírban szerepel.

A IX. sírban az urnák fe k ü d t e k, más sírokban ismét oldalra dőlve voltak a hamuvedrek és végre egy később Solymásy által felbontott sírban az urnák egyike majdnem felfordult helyzetben került elő. Ezen jelenségek arra engednek következtetni, hogy a temetkezésnél az urnákat gyorsan, majdnem futva eresztették le a sírgödörbe.

A 22 sír közül csak 10-ben (az I., II., VII., XI., XII., XIII., XVI., XVIII., XIX. és XXI-ben) volt egyetlen egy urna. A többi sírokban családi temetkezések konstalálhatók, a mennyiben bennök 2, 3, 4, sőt 5 halottnak maradványait helyezték el. Ilyen társas temetkezés, vagyis „urnafészek“, 11 volt, még pedig 2 urnával 5 (az V., VI., XIV., XV. és XVII.), 3 urnával 2 (a IX. és X.), 4 urnával 2 (a III. és IV.) és 5 urnával szintén 2 (a VIII. és XXII.) sír.

Egy sírban nem volt urna. Ez a XX. volt, a melyben a csontszilánkokat tartalmazó urnát egy tál helyettesítette.

Némely „fészek“ igen gazdag volt edényekben. Így a III. sír 4 urnával, illetve 9 edénynyel; a XXII. 5 urnával, illetve 11 edénynyel és a IV. sír 4 urnával, illetve 12 edénynyel.

Csak a XI., XII. és XIII. sír látszanak kivételt tenni, mert ezekben 3, illetve csak 1—1 edény fordult elő. Ezekben az urnák alakra is eltérnek a többiekben volt gömbalakú hassal és trombitaalakú nyakkal bíró mészbetétes hamuvedrektől, a mennyiben villanovatypusúak, erőteljes csonka kúpalak nyakkal és mélyen elhelyezett hassal. Ezek nem mészbetétesek és bronzot is leltem bennök. Az ember majdnem azt hihetné, hogy a többi sírokkal nem egykorúak. Azonban az ellenkező eset mégis áll, mert a XI. sírban volt magas, hurkot képező füllel ellátott findzsa egy mészbetétes urnájú fészekben is találtatott.

A talált edények száma meghaladta a százat. Ebből a felénél többet lehetett megmenteni. Az edényfajták: urna, abroncs, tál és füles edényke; az utóbbi több változatban.

Az urnák túlnyomóan gömbalakúak, a legnagyobb kihalasodáson 4 apró csőfüllel és trombita alakú szájjal. De volt olyan is, a melyeknél a has alatti alj hosszabb és hegyes volt.

Más ismét nagyon kifejlett, fenn széles nyakkal birt és a hasa elenyésző helyet foglalt el. Ezeknél a füleket fölfelé álló csücskök helyettesítették. Ilyen egy fordult elő (a VI. sírban); azonban az Török, Jakabffy és Solymásy edényei között is látható. Ez utóbbinak variánsa egy lábós, crater alakú, urna volt, mely a XVI. sírban találtatott.

Ezen urnatypusoknak teljes analógiáját a klicseváci urnatemető szolgáltatta. Nálunk ismerek egy urnát Palánkról, mely Böhm Károlynál Fehértemplomon látható. Díszítésük néha igen gazdag és mészbetétes.

A legnagyobb urna 0·37 m. magas (a III. sírban), a legkisebb 0·28 m. Volt azután két 0·20 m. magas (a XIV. és XVII. sírban), két 0·22 m. magas (a III. és X. sírban) és egy 0·24 m. magas urna (a VIII. sírban). Ezek gyermeknek való urnák lehetnek; mert egy alkalommal (a III. sírban) egy 0·37 m. magas urna szájában egy másik, csak 0·20 m. magas, urna volt állítva (anya és gyermeke?).

A második urnatypus a villanova-alak, mélyen elhelyezett hassal és erőteljes csonka kúpalakú nyakkal. Ebből hármat leltünk. Ezek nem bírnak mészbetétes ékítéssel. Ilyeneket konstatáltam a Délvidéken még Deliblatón, Versecen, Vattinán, Tolvádián és Dettán.

Érdekesek az urna alatt támaszúl elhelyezett abroncsok. Előfordulásuk aránylag ritka (a VI. sírban egy és a IX. sírban kettő volt). Különben Kubinban Jakabffynál és Temesvárott Solymásynál, továbbá a temesvári és a verseci muzeumokban láthatók Dubovácon talált abroncsok.

Temesvárt a muzeumban az ép példányon a díszítés: a közepén négyszer 3 négyszög egymásban, felettük és alattuk két fonalból álló egyszerű fonadék. A sérült példánynál a csipkézett felső széle sokkal erősebben van kifejlődve mint az alsó egyenletes; körülfutó párhuzamosokkal van díszítve.

Versecen 1 töredékes és 1 másiknak legnagyobb része, valamint 6-nak töredéke van. A töredékes 0·10 m. magas. Alsó egyenletes szélű nyílásának belső átmérője 0·14 m., a csipkézett felső 0·15 m. Lenn schraffirozott háromszögek, a közepén meanderdísz, a felső szél alatt központi köröktől megszakított párhuzamos egyenesek vannak. A töredékek közül 3 drb. egy olyannak maradványa, mely kerek áttört nyílásokkal és körülfutó kis fonalból álló egyszerű fonadékkal volt díszítve.

Jakabffynak egy példányán két sor, hegygyel egymás felé fordított schraffirozott egyenszárú háromszög, másikán meanderdísz fut körül.

Solymásy 2 ép darabot is szerzett; az egyikén zig-zeg vonal és felette, valamint alatta egyenesek vonulnak körül; a kisebb példányon meanderdísz látható.

A gazdagabb sírokban altételül szolgált, korongalakú abroncsok eddig a Délvidéken csak a dubováci környéken szerepelnek. Így ismeretesek ezek Gályáról írásban és képben (Arch. Ért., U. F., XVIII. kt., 114. l. és 19. á.). És konstatáltam azokat még Temeskubinban is, a hol azokat a disznóhízlaldák megett találták és Palánkon.

Odáát Szerbiában Kličevácon fordultak elő (dr. M. M. Vassits: La necropole de Kličevac, 11—16. á.). A dubováci, gályai és kličeváci abroncsok gazdagon vannak díszítve; a kubini és palánki példányok egyszerűebbek. Valamennyinek rajza mészbetétes; csak egy töredék van Versecen Dubovácról, melynek szélesebb és mélyebb vonásai vöröses anyaggal voltak kitöltve (analógiája Vassitsnál, 11. á. alatt). Ezt Solymásy ajándékozta a verseci muzeumnak.

Az őskorban másutt is helyeztek edényeket — melyeknek alapja csúcsba végződik, úgy hogy azok maguktól meg nem állhattak, ha azokat homokba nem állították — a dubováci abroncsokhoz hasonlóan vagy tartókba. Ilyen dolgokat tőlünk nyugatra nem ritkán lelhetni, csak hogy ezek vastag karikák.

Egy ilyen hengerded vastag agyagkarikát, melynek átmérője 0·12 és vastagsága 0·04 m. és mely támaszkarikául szolgált csekély alappal bíró hasas edények számára, mutat be Wosinszky M. Lengyelről (Das prae-historische Schanzwerk von Lengyel, I. kt., 16. l., X. t., 43. á.). Hasonlók az olasz terramarékban is találtak (u. o.). Schweizban is igen gyakoriak (Heierli: Urgeschichte der Schweiz, 279. l.). Egy a schweizi cölöptepekről származó edényt támaszkarikával együtt láthatni Hellwaldnál (Der Mensch, 572. l., 9. á.). Az osztrák Alpokban először Zirknitzen és Watschon léptek fel (Deschmann u. Hochstetter: Praehist. Ansiedlungen in Krain, 25. l., XVII. t., 16. á.).

Altétek hegyes talpú edények számára Tószegen is konstatáltak már 1876-ban, a mint erről Mestorf az 1876. évi budapesti nemzetközi praehist. congressusról szóló jelentésében értesít. És evel konstatálva van azoknak előfordulása lelhelyüinktől északra, a Nagy Alföldön is.

A tálak kétfélék. Túlnyomó részük befelé hajló szájszéllal bírt. E szájszél befelé görbül, csak egyszer-kétszer keskeny, szögből induló sima szegélyt képez. Ezen tálak valamennyien díszítetlenek. Csak a szájszélnél volt 1—1 fülecske és apró csücsök, vagy 2—2 fül és csücsök. Egyszer függőlegesen átlukasztott fület tapasztaltam és néhányszor csücsök helyett függőleges duzzadékokat. A legnagyobb tál ezen fajtából 0·26 m. szájtátmérőjű (a X. sírban), a legkisebb 0·12 m. (a XVIII. sírban).

A másik tálfajta külön tagolt kis hassal és széles, kifelé hajló szájszéllal bírt. Ezek többnyire mészbetétes díszítésűek. Hasonló tál van Károlyfalváról Temesvárott a délm. muzeumban.

A füles bögrék közül a kétfülűek vonják magukra a figyelmet.

Ezeknek a szájnílása rhombusalakú; a fülek felső részén apró feltevények láthatók és külső felületük túlnyomólag gazdag mészbetétes rajzzal van díszítve.

Ezen typus elterjedésének területe igen nagy. A Délvidéken előfordult az Kubinban a hizlaldák megett (jelenleg Nikolies Jocánál Kubinban), Delibláton (egy szokatlan nagy példány Török Bélánál Kubinban), Sándoregyházán (Szmik gyűjteményében) és Versecen a ludosi urnatemetőből (a verseci muzeumban; Milleker, I. kt., 168. l., és 165. l., 3. á.). Szerémvármegyéből Bogdanoviciról jutott egy példány a bécsi udvari muzeumba (Praehist. Mittheilungen, I—5, 278. l., 47. á.). Ismerjük azt továbbá Baranya vármegyéből közelebről ismeretlen lelhelyről (Baranya multja és jelene, II. kt., 38. á., 11. sz.), azután Gerjenről, Tolna vármegyében (Hampel: Bronzkor, II. kt., CXXX. t., 1. sz.). Azután látható egy ilyen bögre a kiskunhalasi muzeumban is (Romer Fl.: Resultats etc., 165. l., 91. á.). Végre ismerünk egy példányt, mely 0.125 m. magas, Buzitáról, Szabolcs vármegyében (Arch. közlemények, VII. kt., 181. l.).

A füles csésze, illetve findzsa, háromféle. Az első fajta hasas, szűkebb szájjal és felálló peremmel. A szalagfül a szájszél fölé emelkedik. Ezek mészbetétes díszítésűek. Klicsevácson is gyakoriak.

A második fajta lapos vékonyfalú csésze magas, hurkot képező hengerded testű füllel, mely a szájszélből indul ki és oda tér vissza is. Analógiája: Pilinben és minálunk Fehértemplomon és Palánkon. A csésze csak ritkán párhuzamos körülfutó körszelvényekkel ékes.

A harmadik fajta vastagabb falú, díszítés nélküli findzsa, magas hengerded testű füllel. Ez a legtöbb példányban szerepel. Egy ilyen Vattinán a helységben volt urnatemető mellékletei között van.

A mészbetétes edények ornamentikájának uralkodó motívumai a háromszög, négyszög, a rhombus, a kör, a körszelvény és néha a spirális. Gyakori a **W** vagy **W** motívum, mely egy a dubováciakhoz hasonló palánki urnán is van és Klicsevácson is gyakran szerepel (Vassits, 4. á.).

Bronz elenyészőleg kevés találatot. A mészbetétes díszítésű urnákban csak egy alkalommal konstatáltatott a nyoma. Egyszer egy ilyen sír feletti rétegben volt egy összehajlított lemezpánt. Egy másik alkalommal egy urnában zöld patinanyom volt. A villanova-typusú urnákban előfordult tük a legegyszerűbb formájúak. Itt is konstatálható azon jelenség, hogy ott, ahol a keramika virágzik, a bronz nagyon szerényen van képviselve.

Dubováczról különben 1903-ban mások is szereztek edényeket és tárgyakat. Így Solymásy Ágost Temesvárt collectiójának állományát 50-nél többre emelte. Február 5-én szerezte Solymássy egy agyagidol felső felét, melyet a lelethelynek nyugati részén, ott ahol a telepet gyanítjuk, az alsó parton az odahordott földben találták. Ez a híres klicseváci harangidolnak gyenge utánzata. A töredék hossza 0.67 m. Az egész szobrocska két

akkora lehetett. A harangnak legnagyobb része hiányzik. A fej teteje hosszúkas, vízszintes lapot képez, mely 0·014 m. hosszú és a közepén 0·006—0·007 m. széles. Elöl az arcon a két szem két betűzdelte pont és köztük lejjebb az orr egy kis függőleges vonás által vannak jelezve. A nyakon három betűzdelte körszelvényalakú pontsor és ezek alatt egy apró függőleges vonássorból álló díszítés van, mely nyakéket gazdag csüngődíszszel jelezhet. A fej és a felső test lapos, két karja helyett két lapos kerek tag nő ki jobbra-balra, előre hajolván. Itt a test 0·060 m. széles. Ezalatt a tárgy összeszorul és a csípőknél látható az öv, mely 2 párhuzamos vonásból áll, melyek között függőleges schraffirozás van. Itt a szélesség csak 0·038 m. Hátral a fejen két függőleges vonás, melyek közül az egyiknek a vége felfelé kunkorodik, a haját jelezvén. A nyakon egy körszelvény alakú betűzdelte pontsor, a nyakéknak hátsó része. Az öv alatt a közepén egy függőlegesen haladó pontsor. A szobor színe szürke; a bekarczolt díszítés helyenként mészbetétet mutat föl.

Temesvárra a „Dél. Muzeumba“ még az ásátások előtt Draguneszku Döme, temesvári pénzügyigazgató, útján 2 díszítés nélküli urna, az egyik 0·31 m. magas és fekete, a másik vörhenyes; 1 tál, melynek magassága 0·11, fenékmérete 0·09 és szájmérete 0·25 m. és melynek szájszéle befelé hajlik és 2 füleskével és 1 apró csücsökkel van díszítve; 1 kis tál és 4 egyszerű vastagfalú findza került. Ugyanaz adott a nevezett muzeumnak az ásátás után: 1 mészbetétes rajzú urnát, egy 0·10 m. hosszú korongos fejű bronztűt, egy ugyanolyan 0·15 m. hosszú tűt és egy 0·12 m. hosszú tűt, melynek feje helyett vastagodó vége van, mely négyszögű és a szár felé csavart. Egy apró csonka 0·026 m. hosszú bronz nyílvéget, és egy kis korongos sodronytekercset, melyek az urnatemetővel egykorúak.

Török Béla, temeskubini főszolgabíró, már március 29. és 30-án Szekulics Gábor földjén két napig hét munkással ép edényeket kerestetett, mintegy 30 agyagedényt szerezvén, az összezúzottakat otthagyván. Az elvitt edények a következők:

1. Urna, mélyen elhelyezett hassal és nagy csonkakúp alakú nyakkal; villanova-alak.

2. Két nagyobb és 3 kisebb, részben mészbetétes, gömbalakú hassal bíró urna.

3. Egy kétszer öblösített urna, melynek felső gömbje azonban kisebb mint az alsó. Magassága a letört szájszél nélkül 0·21 m. Analógiák: Gályán (Arch. Ért., U. F., XVIII, 112 l. és 16. és 17. á.) és Klicsevácón (a belgrádi nemzeti muzeumban), továbbá Kun-Halason (Hampel-Beszédes: Antiquités Praehistoriques, XX, t., 8. és 19. á.), végre Temes-Váralján (a verseci muzeumban), de itt avval a különbséggel, hogy a felső gömb ép oly nagy mint az alsó.

4. Egy mészbetétes díszítésű abrones.

5. Egy 0·16 m. és egy 0·14 m. magas, kétfülű mészbetétes rajzú bögre.
6. Tizenkét díszített füles bögre és esése.
7. Három egyszerű findzsa.
8. Egy nagyobb és egy kisebb díszítetlen tál.
9. Egy 0·08 m. magas füles korsócska, apró, mélyen elhelyezett hassal és öblös nyakkal. Analógiája: Gályán (Arch. Ért., U. F., XVIII., 114. l. és 25. és 27. á.) és Klicsevácón (a belgrádi muzeumban).
10. Egy 0·09 m. magas fül nélküli edényke, külön tagolt hassal és nyakkal, melynek szájszéle és léctagú hasdíszítése négyyszögű alakot mutat és a 4—4 sarkon függőlegesen át van lyukasztva, függő edényre emlékeztetvén.

Közvetlenül az ásatásról való eltávozásom után Solymássy egy sírt bontott fel, melyben 2 urna, 2 abroncs, mellékelt tálak és bögrék, illetve findzsák, voltak. Megjegyzésre méltó, hogy az egyik urna majdnem felfordult helyzetben találtatott.

Azután keresett még egyszer Török is, anélkül azonban, hogy a mint hallottam, valami nevezetes eredményt ért volna el.

Végre láttam 1904. május elején Budapesten dr. Szivák Imre, fehértemplomi országos képviselőnél, 10 edényt, még pedig 4 urnát és 6 bögrét, illetve findzsát, melyeket az Török Bélától kapott. Az egyik urna villanova-alak erős csonka kúpalakú nyakkal. Szájszéle hiányzik és színe vörhenyes fakó. A többi urna megközelítőleg gömbalakú hassal és trombita alakú nyakkal bir, sötétebb színű és mészbetétes díszítésű. Mind a három sérült; egynek rajza igen szép. Két gazdag mészbetétes díszítésű kétfülű bögre; az egyik spirális díszszel; mindkettő remek példány. Két hasas mészbetétes esése magas szalagfüllel. Végre két vastagfalú díszítetlen egyszerű magasfülű findzsa.

Az 1901 óta Dubovácról az urnatemetőből elvitt edények statisztikája a következő:

A temesvári „dél. muzeumban“	van mintegy	80 db.,
A verseci muzeumban	„ „	30 „
Solymássynál Temesvárt	„ „	50 „
Töröknél Temeskubinban	„ „	50 „
dr. Jakabffynál Temeskubinban	„ „	20 „
dr. Sziváknál Budapesten	„ „	10 „

Összesen: kbl. 240 db.

A dubováci leletek teljességének okáért ide iktatom még az elmúlt három évben tudomásomra jutott egyéb leleteket is, melyek ugyan a legtöbb esetben az urnatemetőnél az alacsony parton kerültek elő, de az urnasírokkal semmiféle vonatkozásban nem állanak.

Midőn 1901. augusztusban a Duna partján kutattam, ott római falitöredékeket, vörösre égetett jobb anyagú és technikájú edények

cserepeit és kékes színű kis csésze- és gömbalakú és nagyobb szalagfüles edények (amphora?) darabjait leltem.

1903. februárban kapott innen Solymássy egy ép bronz szerszám-fibulát és egy hosszúkás hasábalakú almandingyöngyöt letompított sarkokkal.

U. a. évi áprilisban láttam Töröknél Dubovácraól egy ép kékes-szürke edényt, melynek megfordított csonka kúpalakja van. Magassága 0·12 és szájátmérője 0·15 m. Szájnyílása alatt 5 domború vonal fut körül.

1903. augusztusban mutatott nekem Török egy 0·049 m. hosszú ezüst fibulát, melynek félköralakú kengyele és hosszú vékony lába van. Tüje hiányzik.

1903. év végével és 1904. elején kapott a temesvári muzeum Draguneszku útján egy kora La Tène bronz fibulát, mely 0·034 m. hosszú, de tüje és rúgója hiányzik; egy 0·115 m. hosszú nyéllemez vaskést, a nyél végén karikával a hordhatásra, és egy 0·13 m. hosszú vas ürvésőhöz hasonló tárgyat. Továbbá 1 ép és 7 töredékes szerszámij-fibulát. Végre 12 db. apró kora középkori bronz esattot, pitykét és effélét, mely utóbbi tárgyak az alsó parton gyűjtettek össze.

1904. május elején láttam dr. Sziváknál a következő dubováci leletű dolgokat, mélyeket szintén Töröktől kapott:

Egy kékes-szürke füles korsócska, melynek magassága 0·09 m. Füle hiányzik. Csontvázsír-melléklet.

Három darab kis hatszögletes római padozati téglá.

Egy népvándorláskori sírlelet, melynek közelebbi lelhelyét nem tudjuk, csak azt, hogy a folyó évi tavasszal került elő.

Egy ép, 0·085 m. hosszú bronz fibula hagymás végekkel, minő Délmagyarországon még Orsován (a verseci muzeumban) és Fehértemplomon (Böhm Károly tulajdonában) konstatáltatott.

Egy apró zárt, 0·055 m. belső átmérőjű, 0·008 m. vastag hengerded testű feketés színű üveg(?)karika.

Egy gyöngyfűzér, mely apró karika- és hosszabb hengeralakú gyöngyszemekből áll, melyeknek anyaga könnyű és fekete (gagát?).

Egy római olvashatatlan köriratú ezüst érem, mely Alexander Severus (222—235)-től lehet, de lehet negyedik századbéli is, minek következtében a sír korát pontosan meg nem határozhatjuk.

*

A fentiekből láthatja a figyelmes olvasó, hogy Tolvádián és Dubovácon Délmagyarország legérdekesebb őskori urnatemetői vannak, melyek — mivel még nincsenek teljesen kimerítve és kiaknázva — még sok érdekes adattal gazdagíthatják tudásunkat és még sok érdekes tárgygyal muzeumainkat.

Versec, 1904. május 15-én.

Tizenkét római hely Nyugat-Dáciában.

— Történet-helyrajzi értekezés. —

Irta : BÖHM LÉNÁRD.

A foglalások hosszú láncolatában, a melyek Róma világhuralmát megalapították, Dácia képezte az utolsó láncszemet. Emez, oly nagy áldozatokkal megszerzett tartomány, vitéz uralkodója Decebal alatt virágzó államéletet élt, eléggé népes volt és gazdag só- és aranybányái folytán hatalmas is. Traián által történt meghódítása után (107. K. u.), a melyet csakis több évig tartó véres, megsemmisítő harcok után lehetett elérni, a tartomány benszülött lakossága a legesekélyebbre szállt alá, de ez a római birodalom minden részéből kiegészítődött.¹⁾

A legtöbb telepes, a mint kimutatható, a mostani u. n. Kis Oláhországban, Erdély fővölgyeiben és még leginkább a mai Délmagyarországon telepedett le, mert eme vidékekre esnek mind-ama helyek, a melyeknek neveit a Peutinger-féle táblák és a Ravennai névtelen földrajzíró számunkra fentartottak.

Sok fenmaradt helynév régebbi származásra mutat; bizonyíték ez arra, hogy a rómaiak leginkább a fenmaradt dák helyeket gyarmatosítottak; új gyarmatokat csak kivételesen, stratégiai vagy más okokból alapítottak, a melyek azután természetesen római nevet is kaptak.

I. Tsierna.

A fő útvonal, mely a Dunától az északi határig Dácián keresztül húzódott, Tsiernánál²⁾ ment keresztül a folyón, a mely körülménynél fogva Tsierna rövid idő alatt rendkívüli fontosságot nyert. Ez a hely azonos Colonia Zernensiummal, a melynek Ulpianus szerint, már Traianus vetette meg alapját. Fölrítatilag ez a hely mint *Statio Tsiernensis*³⁾ jelenik meg és nincs semmi kétség, hogy — mint neve is mutatja — a Tserna torkolatánál, tehát Orsova mellett feküdt.⁴⁾

¹⁾ Dio Cass. LXVII., 14.; Eutrop. VIII. 6.

²⁾ Peut. Tserna. — Ulp. Dig. 50. 15. 1. 8, 69, — Ptol. III. 8, 10.

³⁾ Mommsen B. I. L. III. 1568.

⁴⁾ Mannert: Geogr. d. Griech. u. Römer. IV. 196. Griselini: Gesch. d. temes. Banats. Wien 1780. I. 265.

Orsován még most is sok római maradvány található. A 64 m. hosszú és 54 m. széles *Castrum* egészen a Dunaparton állott és pedig ott, a hol jelenleg a szab. Dunagőzhajózási Társaságnak vannak a terjedelmes épületei és raktárai. A Müller-féle ház építésénél oly nagymennyiségű római téglára találtak, hogy azokkal padlókat, konyhákat és folyósókat lehetett kirakni.

E téglák gyakran a következő bélyegeket viselik:

a) LEG. XIII GEM.¹⁾

b) COH I BR ∞²⁾

c) T CIVS P. AR³⁾

A jelenlegi honvédkaszárnya udvarán s annak környékén feküdt a római temető, a mit bizonyít egy, e helyen 1840-ben, esatornaásás alkalmával talált sarkophag és egy ólom gyermekkoporsó, a melyekben arany gyűrűt bevésített betűkkel, különféle arany ékszertárgyakat és egy érmet találtak. Egy harmadik kifalazott sír három darab hamuvedret tartalmazott és több darab bronzérmét Gordianus korából.⁴⁾ A Traska-féle épületben is találtak kisebb sarkophagokat, hamuval telt urnákat, téglákat, érmekeket, stb., sőt 1872-ben egy Mithras táblát is találtak Orsován, a mely jelenleg a délmagyarországi muzeumban Temesváron őriztetik. Mindezek bizonyítékai annak, hogy itt jelentékeny római telep volt.⁵⁾

II. Media.

Orsovától északi irányban ment az országút a Userna mentében felfelé, a Peutinger tábla szerint XIII. millia távolságra fekvő állomásra: Ad Mediam, melyet a ravennai (IV. 14.) Medilas-nak írt; Mommsen Media-nak nevezi; ebben a mai Mehádiát ismerjük fel. Maga e hely híres volt fürdőiről, de politikai tekintetben — mint feliratok bizonyítják — Colonia Drobetae-nek (Turn Severin mellett) volt alárendelve. Számos régi falmaradvány, téglák, feliratok, szobrok stb. eléggé bizonyítják, hogy a rómaiak e források gyógyerejét

¹⁾ C. I. L. III. 1629.

²⁾ Coh(ors) prima Br(itania) militaria; ezzel összehasonlítható Mommsen a Corp. Ins. Lat. III. 165 lap.

³⁾ 1876-ban találtattat s a temesvári muzeumban van.

⁴⁾ Archeol. epigr. Mittheilungen aus Oesterreich. IV. H. 2. pag. 181.

⁵⁾ Legújabbban is, 1904 tavaszán, két római koporsó került Orsováról a temesvári muzeumba. E két koporsó mészkőből van, igen vastag faluak, felirat rajtok — sajnos — nincs. Találtattak Segerecian Vasilie vagy. közs. főerdész kertjében. A temesvári muzeum úgy a főerdész úrnak, mint Forget m. k. honvédőrnagy úrnak mély hálával tartozik e kőkoporsókért. — Különben Orsován özönével lehet találni római érmekeket; igen sok van a temesvári muzeumban is. Szerk.

ismerték és használták.¹⁾ Mehádia fürdőhelyen a legio-téglákon a következő bélyegeket találtak:

- a) LEG XIII GEM. = Leg(io) XIII gem(ina)
- b) LEG XIII G HR = Leg(io) XIII g(emina) h(adriana)
- c) LEG IIII HF = Leg(io) IIII f(lavia) f(elix)

A mikor Grisellini a XVIII. század második felében ezt a fürdőhelyet meglátogatta, — a helyrajzi viszonyoknak itt egészen másoknak kellett lenniök mint jelenleg, mikor majdnem minden legkisebb tér nivellirozva és beépítve van, mert a műve mellé esatolt térrajzon (VIII. tábla, 1. ábra) a Cserna balpartján a hidon alúl elterjedő terjedelmes terep, a melyen jelenleg a Ferenc-József-udvar, Gyógyterem, Rudolf-udvar, Erzsébet nyárilak, a Mária-fürdő, a román templom stb. állanak, még egészen pusztá. Grisellini eme térrajzán egy kis magaslaton egy kereszt látszik és egy őrtorony. Erről a helyről azt írja a tudós olasz, hogy „mindez áttekinthető egy helyről, a mely nem egyéb mint romok halmaza, hol egészben vagy darabokban, rendkívüli nagyságú régi tégladarabok hevernek szerteszét elszórva.“²⁾ Valószínűleg itt kellett tehát állania és sehol másbol a római tábornak — Medias-nak, a melyet Boleszny³⁾ és mások a szomszéd Mehádia községben a cigánynegyedben, a Bela Réka jobb partján vélték feltalálni; és pedig azért kellett itt állani, mert a Peutinger-féle táblán feljegyzett távolság — Tsierna-Orsovától — ekként jobban megfelel a valóságnak.

A Boleszny által említett sáncot, biztos források szerint csak 1717-ben építették az osztrákok, 1737 telén megújították, pallizádokkal látták el és az árkokat mélyítették. Ennek az objectumnak a belső kerülete körülbelül 60 lépést tehetett ki.⁴⁾ Ez kifejezetten a sajátságos terepviszonyok miatt készült ott, úgy hogy ebben a tekintetben semmiféle tévedésnek helye nem lehet. Minthogy végül Herkulesfürdőtől Plugovái g, hol a jól fentartott római castrum — Praetorium — fekszik, körülbelül IX római millia távolság van, így ez a mérték pontosan egybevág a Peutinger-tábla mértékével, a mi a Boleszny feltevésére épen nem mondható, miután az ő Castrum Medias-a és Praetorium között alig három kilométernyi távolság van.⁵⁾

¹⁾ Mannert, IV. 197.

²⁾ Grisellini II. köt. 113.

³⁾ Tört. és Régészeti Értesítő X. 64–67.

⁴⁾ Neue europäische Fama, Band 36, 1044. I. és .Band 37, 65–66. II. és Pesty Fr., Szörényv. II. 340–341.

⁵⁾ Két Castellumnak egymástól ily csekély távolságban való létezését csak ott lehetne elfogadnunk, a hol azt a terepviszonyok kizárólag megkövetelik.

III. Tibiscum.

Praetoriumtól az út keresztül vágott a teregovai és szlatinai nyereg szorosain s a Temes folyó mentében haladt előre ama helyig, a mely épen e folyótól kapta Tibiscum nevét¹⁾ és egy feliratos kő szerint mint municipium Tib(iscensium) a Bisztra torkolatához helyeztetik. E híres város fekvésének helyét, mely Gallienus császár nejének Saloninának kegye folytán a municipium jogát is elnyerte, dr. Ortway végérvényesen megállapította.²⁾ Tibiscum — mely a Sarmisegethusába vezető útvonalaknak a keresztező állomása volt — maradványai megvannak a Temes-Bisztra torkolatán felül Jaaz és Zsuppa között. Ide tette Marsigli is a Colonia helyét.³⁾

Az itt talált római téglák a következő feliratokat viselik :

a) CIV. = C(ohors) I u(biorum.)

b) MID = m(ilitis) I d(ecuriae) ?

c) LEG IIII = leg(io) IIII.⁴⁾

De nem csak római téglák, hanem feliratos kövek is, a melyekből néhány darab a temesvári muzeumban őriztetik, s más, a Bisztra torkolatánál és ennek környékén kiasott tárgyak a kelleténél is jobban bizonyítják Ortwaynak Tibiscum helyfekvéséről mondott véleményét.

Végül álljon még itt egy valószínűleg Tibiscumból származó, de 1872-ben Karánsebesen kiasott fogadalmi oltárkönek (Ara) Mommsen által megfejtett szövege, a melyben Tibiscum kizárólag municipiumnak nevezetik. Ez a következőleg szól :

I(ovi) o(ptimo) m(aximo) D(olicheno) vel d(epulsori) Iulius Valentin(us) (f)lamen m(unicipii) T(ibisci) pro salutem suam suorumque omnium contubernalium (?) v(oto) l(ibens) m(erito) p(osuit).⁵⁾

IV. Tapae.

Tibiscumtól a via strata a Bisztra völgyön és a Vaskapú szoros völgyén át vezetett Dácia fővárosába, Sarmisegethusába (Várhely). Ezen az útvonalon kellett feküdnie a Dio Cassius által említett Tapae-nak. Csak az a kérdés hogy hol ?

Mikor a rómaiak Julianus vezérök alatt (körülbelül 90-ben K. u.) Dáciába betörték, a Vaskapú szoros előtt — Tapae-nál — véres összecsapásra került a dolog, a melyben a dákok húzták a rövidebbet.⁶⁾ Traianusnak első dák háborúja alatt is Tapae posítiót a rómaiak még

1) Peut: Tiviseo. — Ravenn: Tibis és Tiviseo. Corp. J. L. III. 1550.

2) Ortway: Archeol. Közlemények. Bpest 1876. X. 3. f. 33—34.

3) Danubius Mysisus. Tom. II. 56. tábla.

4) Közli Torma: Archeol. epigr. Mittheil. VI. Heft 2. 141—142.

5) Mommsen: Ephemerides Epigraph. 1875. 319. lap. 443. sz.

6) Dio Cass. LXVII, 7.

nagy veszteségek árán is megszerezték,¹⁾ minthogy ennek birása biztosította nekik az utat a dák királyi fővároshoz a hátszegi völgyben.

C l u v e r i u s szerint²⁾ a kérdéses hely egyszerűen Erdélyben feküdt; Francke³⁾ Ulpia Traianában keresi, mások S e v e r i n mellett, R o e s l e r⁴⁾ egynek tartja a vöröstoronyi szorossal; ugyanebben a véleményben van H u n f a l v y Pál,⁵⁾ ott keresi B o r o v s z k y i s,⁶⁾ T o m a s c h e k pedig a Vulkán szorosban.⁷⁾ Délmagyarországba helyezik K a t a n c h i c h⁸⁾ és V a s s J ó z s e f,⁹⁾ épen úgy G o o s i s.¹⁰⁾ Király Pál¹¹⁾ Karánsebes környékén keresi, S p r u n n e r - M e n k e¹²⁾ Lugos mellett. Mások ismét névrokonsági tekintetből a Lugos mellett fekvő T a p i a nevű román falut tartják T a p a e helyének,¹³⁾ a mi már csak azért sem lehetséges, mert a nevezett falú, mint P e s t y kifejti,¹⁴⁾ csak 1761-ben említetik legelőször oklevelekben, de még inkább azért, mert T a p i á - b a n híre-hamva sincs semmiféle római régiségnek.

Mindenesetre figyelemreméltó Dr. C i c h o r i u s K o n r á d lipcsei egyetemi tanárnak a véleménye is, ki egy díszmunkában kiadta a Traianszobor domborműveit, sőt e célból — habár sietősen is, — de Délmagyarországot is beutazta; ő ugyanis a 26-ik kép közlésénél, mely az ő véleménye szerint a t a p a e i csatát ábrázolja, ahoz a véleményhez csatlakozik, hogy e helynek síkföldön, valahol a Bisztravölgyben, tehát még a Vaskapú előtt kellett lennie.¹⁵⁾ Ily körülmények között a mi T a p a e - u k n a k D i o C a s s i u s jellemzése és még inkább A s c h b a c h¹⁶⁾ szerint Délmagyarországon és pedig a jelenlegi M a r g a falú közelében kellett lennie, a hova helyrajzi tekintetben is a legjobban oda illeni látszik.

V. Ziridava.

P t o l o m a e u s,¹⁷⁾ a görög földrajzíró, ki K. u. 150 körül írt

¹⁾ U. az LXVII. 9.

²⁾ Geogr. vet. et nov. 1694, 407. l.

³⁾ Zur Gesch. Traians. 116. l.

⁴⁾ Röm. Studien. 36.

⁵⁾ Magyar Etnogr. 71.

⁶⁾ A dákok. 44.

⁷⁾ Les restes de la langve Dace. 18.

⁸⁾ Istri ad col. vet. geogr. I. 375.

⁹⁾ Erdély a rómaiak alatt. 43.

¹⁰⁾ Studien z. Gesch. und Geogr. d. traj. Daciens. 21.

¹¹⁾ Századok 1888. 816. lap, jegyzet.

¹²⁾ Atlas Antiqua XXIII. tábla.

¹³⁾ Lásd: I l i e s: Archeol. Funde in Banat. Mittheil. d. L. X. (1865.) XXV. és Böh m L. Délmagyarország. Bpest 1867. I. 15 és köv. II.

¹⁴⁾ Krassó. II, 2. 237—238.

¹⁵⁾ Die Reliefs der Traians-Säule. II. szövegkötet, 116. l.

¹⁶⁾ Ueber Traians stein. Donaubr. 5.

¹⁷⁾ Claudio Ptolomaei geogr. Edidit C. F. A. Noble, Lipsiae 1845.

Alexandriában, ép úgy Goos¹⁾ és Borovszky²⁾ Ziridava helyét Bules mellé helyezik, a hol a római őrség kimutatható. E véleményhez én is szívesen hozzájárulok már csak azért is, mert előkelő szakértők konstatálták, hogy ez utóbbi hely egy régi országúton feküdt, a mely Veel-től kiindulva, Buleson, Új-Aradon és Német-Csanádon keresztül Parthiscum-ba, a Maros torkolatával szemben fekvő jazigvárosba vezetett.³⁾

Az itt található régi téglák következő feliratúak: LEG XIII. G⁴⁾ = leg(io) XIII g(emina), a mely körülmény egyúttal azt is bizonyítja, hogy e legionak egyes csapatrészei e helyen hosszabb ideig tartózkodtak.⁵⁾

VI. Zorubara.

A dák Zorubara vagy Zambara város helyfekvése felett, a mely szintén Ptolomaeus⁶⁾ által említettik, már sokat írtak. Tény, hogy csakugyan létezett és hogy a legtöbb író által a mai Temesvár helyére tétetik.

Dr. Ortva⁷⁾ újabb időben Zorubara azonosságát Temesvárral nem tartja elfogadhatónak és azt állítja, hogy itt egy másik (?) Tibiscum állott. Bizonyítékai mégis, dacára a nagy forráskészletnek, a melyet idéz, nem állják ki a próbát, mert ez ellen is azt lehet felhozni, hogy Zorubara egészen dákosan hangzik; minthogy pedig Dacia soha sem terjedett a Tiszán túl, így a legjobb akarattal sem jelentheti a bácskai Zentát. Maga Mannert,⁸⁾ a ki ezen a téren ma is szakembernek tartatik, határozottan állítja, hogy Zorubara Délmagyarországon (Banat) keresendő, Goosró⁹⁾ és más szaktekintélyekről épenséggel nem is szólva.

Temesvár a Maros és a Duna között középen fekvé, ott hol a római sánc a Bégát átmetszette és az egész vidéket uralta, minden időben védelmi pont-nak kellett lennie; miért nem használták volna ki eme tulajdonságát már a dákok is! Ehez járul, hogy ezen a helyen egy erős, a körülfekvő mocsarak által védett telepök lehetett, a mely a rómaiak által történt foglalás után bizonyára új védművekkel is megerősített.

Természetes, hogy ezek az őskori jelenségek most már — néhány

1) Studien, 31.

2) A dákok. 25.

3) Mommsen által. Einleitung zur dak. Karte. Goos: Studien 45—46.

4) Pesty: Krassó II. 85.

5) Römer: Századok II. 428.

6) Lásd: Dictionarium Historicum, geographicum, poeticum. Autore Carolo Stephano. Genevae 1662. 2100. lap.

7) Archeol. Közlemények. X. 41—44.

8) Geographie. IV. 207.

9) Studien. 50. lap.

jelentéktelen apróságon kívül — eltűntek, de ez csak onnan van, mert a terep a többszörös feltöltés következtében folytonosan emelkedik. Még a XIV. században emelt épületekből, a melyeket Károly Róbert olasz stílusban építtetett s a melyekben lakott, sem maradt fenn egyetlen kődarab sem. A sors szeszélyei gyakran csodálatosak.¹⁾

Érmek²⁾ és más római régiségek mellett említetik még több kőtárgy is, mint a melyeket Temesváron találtak, a melyek közül annak idején egyet K a n d l e r az I s t r i á - b a n közzé is tett.³⁾ Ennek felirata ez:

FL. IOVINVS. EX. P. P.
MILITVM. HISTIGORVM
ET. FL. PAVLVS. BIARCVS
PATER. ET. FILIVS. DOMVM.
A FVNDAMENTIS
ÍVSSERVNT. FABRICARI.

Vagyis „Flavius Jovinus, ex praeposito militum Histricorum, et Flavius Biarcus, pater et filius, domum a fundamentis iusserunt fabricari.

Egy másik idevaló, nem kevésbb érdekes feliratot közöl A c k n e r és M ü l l e r (Röm. Inschrift. v. Dazien. 14. l. 54. sz.). Római bélyeges téglák, tudtommal, innen még napfényre nem jöttek, valószínűleg mélyen vannak a földben beágyalva.

VII. Lizisin.

Zambarához egészen hasonló a Lizisin dák hely mibenléte, a melyről M a n n e r t⁴⁾ azt állítja, hogy a Bánságban lett volna, valószínűen a római sánc végén, Beeskerek közelében. Ezt a feltevést támogatja ama

¹⁾ Az író ebben téved, de jóhiszeműleg. Károly Róbert kir. palotájának alapfalait 1903. tavaszán, mikor a tűzér hadi szertárt tatarozták, a földszint alatt másfél méternyire megtalálták; hatalmas négyzetköveiből és az azokat összefogó vaspántokból muzeumunkban is őrzünk néhányat. Szerk.

²⁾ Az 1851. évi löporrobanás alkalmával, a mely Temesváron oly nagy feltűnést keltett, egyéb tárgyak mellett néhány római császári érem is felszínre került, a melyek bizonyítják, hogy itt római hely volt. — Az írónak e véleményét bizonyítják a legújabb leletek is; 1901. és 1902-ben, mikor a temesvári várbástyák egy részét lerombolták, különböző korú régiségek vegyesen kerültek felszínre. Ez természetes egy olyan terepen, a melyet már több ízben felástak. Így XVI—XVIII. századbeli tárgyak és érmek között előfordultak római érmek is, még pedig Traianustól kezdve III. Valentiniánusig, sőt egy pár darab a rezzói cserépdarabra is akadtam XVIII. századbeli edénydarabok között. Ugyanesak 1901-ben találtak a vár belső területén esatornaásás alkalmával 2 m. mélységben két darab, teljesen ép római kori urnát, más helyen — ugyanesak a várban — egy keltakori kést. Római pénzek és cserepek — temesvári leletek — nagyobb számmal vannak a temesvári muzeumban. — Szerk.

³⁾ Lásd Neugebauer Dacia-ját is.

⁴⁾ Geogr. IV. 207.

tény, a mit B á r á n y¹⁾ említ, hogy a XIX. század negyvenes éveiben a Nagy-Beeskerekhez tartozó B á n t e l e k i P u s z t á n számos, különböző alakú agyagedényt, urnát, legio-bélyeggel ellátott római téglát, erős, kiterjedt alapfalakat, és több ezer darab római császári rézérmet emeltek ki, a mely tárgyak nem csak régészeti tekintetben figyelemreméltók, de helytörténeti tekintetben is nagy jelentőségűek. E maradványok eléggé mutatják, hogy az ősidőkben itt tényleg római telep volt.²⁾

VIII. Bersovia.

A P e u t i n g e r-tábla szerint a Lederata-Tibiscum útvonalon a hasonló nevű folyó partján fekvő B e r s o v i a képezte a negyedik állomást, Priscianus (VI. 13.) Bersobin-nak, a ravennai névtelen Bersovia-nak írja. Hogy Bersovia tekintélyes hadi tábor volt, azt már Torma bebizonyította akadémiai értekezéseiben. E castrum méreteit, a melynek helyén jelenleg Zsidovin helység házai állanak, néhai Ormós Zsigmond főispánnak a Régészeti Közleményekben megjelent leírásából kölcsönzöm, mert Ormós a helyszínen gyűjtötte hozzá az adatokat.

E szerint az egykori Castrum egy nem kisebb mint $37\frac{3}{4}$ katastrális hold nagyságú térséget foglalt magában. Ez a négyszög az illető mérnök állítása szerint 47 házhelyre osztatott fel, a melyeken mai nap is ugyanannyi ház áll. Ezen kívül még a helységen túl, a Rittberg felé vivő országúton, és a rafnai erdőben a gertyenesi határ felé is található itt-ott régi alapfalaknak a nyomai, a melyek együttvéve igen figyelemreméltó gyarmatot tesznek ki.³⁾

Találtak itt egy római legio s a s-nak a töredékét, a melynek bronz talapzatán a következő felírás volt:

CAES. ANTONINO PPI III. (?)

Továbbá fehér öntött kőből készült durva mozaik darabokat, egy kard töredékét, bronz saskörmöket, tekintélyes számú arany, ezüst és bronz római érmet a császárok korából, úgyszintén több téglát és vízvezeték-csővet, a melyeket egy J a n k o v i t s nevű algondnok tizenkét évi hivataloskodása alatt a parasztoktól csekély áron szerzett össze, de a melyek a gyűjtőnek hosszabb ideig tartó távolléte alatt, veszendőbe is mentek.⁴⁾

Néh. Ormós Zsigmond főispánnak e helyről több mint 111 darab római családi érem, úgyszintén N e r o- és H a d r i a n u s-nak arany érmei voltak a birtokában, a melyek jelenleg a temesvári muzeum tulajdonai.

1) Torontálvármegye hajdana. 1845. 61.

2) Történelmi Adattár. Temesvár 1871. I. 395.

3) Rég. Közlemények. 145–153.

4) U. ott.

A Zsidovinban kiásott valamennyi fali- és fedéltégla a negyedik legio bélyegét viseli, mint:

a) LEG IIII FF = leg(io) IIII f(laviana) f(irma).

b) LEG IIII FF = ugyanaz.

Ez a bélyeg némely példányon igen éles. Mindkettőből van a temesvári muzeumban.

IX. Potula.

A ravennai névtelen, egy római földrajzíró, ki a IX. században írta Kosmographiáját, Arcidava állomáson túl említi még Canonía, Potula és Bacaucis helyeket, a melyeket Tomasehek¹⁾ egy északnyugat felé vezető mellékútvonal állomásainak tart. Goos ellenben a két előbb nevezett helyet inkább Versec és a Karas torkolata közé helyezné (?), míg a harmadikat — Bacaucist — Rác-Pozsezsena helyére,²⁾ Borovszky³⁾ végre Canoníát Dentára (?), Potulát Fény-re, a mely helyen római nyomok kimutathatók. Közülök kinek van igaza és kinek nincs?

Miután évek sora óta szakadatlanul foglalkozom Délmagyarország archeologiai viszonyaival, úgy hiszem, hogy ebben a kérdésben nekem is szabad szavazatommal hozzájárulni a kérdés eldöntéséhez. Minden körülményt szigorúan megfontolva, az egykori Potula helyfekvése tekintetében teljesen csatlakozom Borovszky véleményéhez. Ez a hely föltétlenül a mai Fény mellett, Torontálmegyében feküdt, a mely utóbbi helyen már ismételve előkerültek római nyomok. Már Bárány közli egy a környéken 1835-ben talált feliratnak a következő, nem épen hű szövegét:⁴⁾

AVRELL. FAVSTVS NTB. VET. VIX. AN. XLVI.

SEPTIMIA MARCIA CONIVX F. I. C.

D. M.

IVI. MARTA, T SVTIV.

Aurel(ius) Faustus Tib (?) Vet(eranus) vix(it) an(nos) XLVI. Septimia Marcia conivx f(ieri) i(ussit) C(oniugi) (?) D(iis) M(anibus) Jul(ia) Martia . . .

Az e vidéken kiásott keramikus agyagedények, római sírkövek, bronz- és terracotta hamú urnák, érmek, úgyszintén bélyeges téglák eléggé bizonyítják, hogy itt gyarmat volt. Magában a helységben, az uradalmi lak mellett tömör alapfalak is mutatkoznak, a melyeknek vakolata kő- és tégladarabokkal van keverve, a melyek valószínűleg egy erődítménynek (Castrum) a maradványai.⁵⁾ Midőn néhány év előtt Fény-en a

¹⁾ Zeitschrift f. österr. Gymnasien. 1872.

²⁾ Studien. 45.

³⁾ A dákok 20. 23.

⁴⁾ Torontálmegye. 68.

⁵⁾ U. o.

Mocsosonyi család mausoleumát építették, a hírlapok közlései szerint ismét különféle régészeti tárgyak, mint agyagedények, római fedő- és épülettéglák stb. kerültek napfényre; hogy e téglák között bélyegesek is voltak-e, előttem ismeretlen, de gyanítani lehet.

X. Canonia.

A régészetkedvelők körében Versee városa már régóta ismeretes, mint olyan hely, hol római dolgok találhatók. Arany-, ezüst-, réz- és bronz éremleletek ugyanis e territoriumon, különösen a beltelkeken, pince- és házépítés alkalmával nem épen ritkák.

A városi park kibővítése alkalmával, a már azóta 1863-ban elhalálozott plébános és tiszti kanonok, szamosújvári Dániel Márk állítása szerint két római feliratos követ emeltek ki a munkások a föld mélyéből, a melyek azóta már veszendőbe mentek,¹⁾ de Mommсен epochalis nagy művében a Corpus Inscript. Latinarum-ban (III. köt. az Additamenta között) felvételre találtak.

E táblák egyike azt a kétségtelen bizonyítékot nyújtja, hogy a 108. évben, mikor Traian tizenkettedszer viselte a tribunusi méltóságot, a II. hispaniai Cohors itt állomásozott és Mars Ultor-nak a császár egészségeért fogadalmi oltárt emelt.

Ez a fogadalmi kő már csak azért is nevezetes, mert ez a legelső feliratos római emlékkő dáki területen.²⁾ A második, jobban megcsontított tábla feliratának értelme a következő: t i u s a T u n g r o r u m F r o n t o n i a n a első alajának zászlótartója emelte ezt az emlékkövet hitvesének — a ki valószínűleg itt halt meg. A Cohors II. Hispanorum a Legio XIII. Gemina-nak képezte egyik segéd oszálját. A mi a második csapatot — az ala I. Frontoniana Tungrorum-ot illeti, a mely Versecen állomásozott, ismeretes, hogy ez 500 emberből álló lovasosztály volt s ujoncait a Belgiumban lakó tungrok népéből szedte.³⁾

A római stratégia szabályai értelmében az állandó táborok és Castellumok majdnem mindig sík területen voltak. Ezt mutatják a nyomok Versecen is; ez a hely a mostani városi parknak a környéke, a melyen a már említett feliratos köveken kívül, a Kálvária hegy lábánál antik agyagesővekből álló vízvezetékre is akadtak. Olyan állandó tábor (Castrum stativum) mint például Bersovia, a verseci alig volt;

¹⁾ Böhm: Délmagyarország. I. 308. 14. jegyzet.

²⁾ Goos: Studien. 54. C. I. L. III. nr. 6273.

³⁾ Torma: Az alsó illosvai állótábor és műemlékei. 1866. 63—66. II.

legfeljebb egy kis Castellum. Bélyeges egész római téglák — sajnos — itt még napvilágra nem kerültek, de töredékek igen.¹⁾

Midőn 1880-ban Torma K. egyetemi tanár Versec vidékét átkutatta, úgy találta, hogy a vár őrtornya egy régi római őrtoronynak az alapjaira építettett, a mely őrtorony valószínűleg a vidék szemmeltartására szolgált, mert szép napos időben a kilátás innen észak felé Temesvárig, délen és nyugaton pedig a Dunáig és Tiszáig terjed.

Most már csak az a kérdés, hogy ama 64 dák helynek, a melynek nevei ránk maradtak, melyike tehető Versecre? Azt hiszem, nem tévedek ha azt állítom, hogy Borovszky²⁾ tévedett akkor, midőn Canoniát Dentára helyezi, mert Canonia nem Denta helyén, hanem sokkal több valószínűséggel Versecen keresendő.

XI. Bacaucis.

1882-ben Torma tanár kíséretében a Duna mellett fekvő Szerb-Pozsezsénát is felkerestem; itt tömérdek jelenség van, a melyek egy egykori római telepítvényre mutatnak, mi is számos sírköre akadtunk, a melyek közül Torma néhányat közölt is az „Archeol. epigr. Mittheilung“-okban (VI. köt. 2. füzet.).

A falu felett, Macserics felé, egy halom fensíkján még most is láthatók az állandó tábor (Castrum stativum) jól fentartott maradványai. szétmállott kőfalakkal, a melyek felületes számítással mintegy 12 holdnyi területet kerítenek be. Belső területén szőlő volt ültetve. Itt egy tégladarabot találtam, a mely LEG VII. GI feliratot viselt. Ezenkívül még a következő feliratokkal ellátott téglák találtak itten:

a) LEG /// F F

b) ////////////// F F

c)

GI8	∥	CIC
-----	---	-----

d) LEG VII C P F³⁾ = Leg(ionis) VII C(laudiae) p(iae) f(idelis),

a mi felett Torma nagyon csodálkozott, mert állítása szerint ez az első eset volt, hogy ennek a legiónak téglája a Duna balpartján is találtott. A mint látszik, Pozsezsena, illetőleg Castruma, különböző római csapattesteknek volt székhelye.

A már említett sírköveken és érmeken kívül van még Pozsezsénán, és pedig egy Borboly nevű ember házában egy egész fal, római téglából, más helyeken pedig fedőtégladarabok kerülnek elő; mindez bizonyíték arra, hogy ez a pont a római időkben tekintélyes gyarmat

¹⁾ Milleker: Gesch. d. k. Freystadt Versec. Bpest 1886. I. 21—22.

²⁾ Borovszky: A dákok. 20. 23.

³⁾ Az a) b) és c) alatt említett téglák a temesvári muzeumban vannak.

volt, a melyet Goos-sal¹⁾ egyetértve a ravennai névtelen Bancaucis-ának tartok.

XII. Panucca.

Nem csak a történelem nevez meg helyeket Délmagyarországon, a melyek már a római uralom előtt is léteztek, hanem sokat a Ptolomaeus és mások által említett dák helynevek is, a melyek a nyelvalak után ítélve, római uralom előtti származásra mutatnak.²⁾ Egy ilyen név a többek között bizonyosan Panucca, vagy Panuka is, mely kétségtelenül a római uralom előtti Pancsovának látszék lenni.³⁾

A Traian-féle hódító hadjárat alatt a dák telepítvény, — Panuka is elpusztulhatott, a melynek romjain a rómaiak lassanként új gyarmatvárost alapítottak, a mely természetesen csak szerény terjedelmű lehetett, de lakossága kereskedelmi tekintetben jólétnek örvendett, mígnem alig százötven év múlva a népvándorlasi korszak kezdetén a góthok által a lakosság innen elűzetett. (272 K. u.)

Hogy Pancsován manapság kevés római régészeti tárgyat lehet találni, azt annak a körülménynek tulajdoníthatjuk, hogy az idők folyamában ez a hely gyakran elpusztult. De mégis csak lehet itt valami felemlítésre méltót találni. Így akadtak véletlenül, a XIX. század ötvenes éveiben a Weifert-féle sörház udvarán és a Stockház-utcában nagyszerűen készült alapfalakra és csatornákra, a melyeknek kőanyaga importáltatott és kinagyoltatott.⁴⁾

Az 1893. évben is, az Almási- és Templom-utca sarkán, a kéttornyú templom átellenében fekvő ház építése alkalmával is találtak itt 2·50 m. mélységben 50—50 darab négyszögű hasáb alakú, bélyeg és minden jegynélküli téglát, de a melyek mégis kétségtelenül római származásúak; 1895-ben pedig a Ferenc József-tér 9. szám alatt fekvő Stabs-Gebäude udvarán egy jégverem építése alkalmával, mintegy 2 méternyire a földszin alatt találtak egy 50 mm. magas, u. n. könyvtartó üvegecskét zöldes üvegből.⁵⁾

Mindeme maradványok egy egykori római gyarmatváros monumentális építményeire mutatnak, a melynek létét még különféle művészi tárgyak,

¹⁾ Studien, 9. 45.

²⁾ Király Pál: Dacia Provincia Augusta N.-Becskerek. 1893. I. 224—228.

³⁾ Már a tudós Griselini (Gesch. d. temes. Banats I. 13. és 15.) is Panucca-ának tartja Pancsovát. Ilies ugyanezen a véleményen van.

⁴⁾ Ilies: Hist. Skizze v. Pancsova. 20—22. ll. Ilies ebben az időben Pancsován lakott és mint szemtanu tudósít.

⁵⁾ E téglák közül egyet, melyeknek mindenike 48 cm. hosszú, 11 cm. széles és vastag, úgyszintén a könyvtartó üvegesét magamhoz vettem.

mint agyag mécsesek, fibulák, nyílhegyek és sok római érem bizonyítják, a melyek itt találtattak.¹⁾

Egész katonatéglák Pancsován a ritkaságok közé sorolhatók. A szórványosan előforduló tető- és épülettéglatöredékek már több ízben a LEG IIII F F jegyre utaltak, mely a Singidunum-ban (Belgrád) állomásozott negyedik flaviusi legióé volt, s a mely legió a Firma — erős — melléknevet viselte és minthogy eme legió csapatrészeivel Délmagyarország egyéb helyein is találkozunk, mint Pozsegszenán, Zsidovin-ban, Szurduk-on, Zsuppán, Mehádián, stb., így nincs kétség, hogy e legió annak idején a közeli Pancsovát is megszállva tartotta.

A mi végül a mai Panesova elnevezését illeti, az a orrhang kétségtelenül magas korra utal, a mi tényleg be is van bizonyítva, mert már a dákok használták e szóban Panuka. Hogy ez utóbbi kiejtés dák eredetű, mindennél jobban bizonyítja ennek véghangja, az *a* vagy *ka*. A fönmaradt dák helynevek között több van két tucatsnál, a melyek mindannyian *dava*-val végződnek, a mi a dákoknál erősség-et vagy hegy-et kell hogy jelentett légyen, mint Arcidava, Utidava, Camidava stb., más helynevek ismét *ra*, *sa* és *la* szótagra végződnek, mint Germisara, Zorubara, Sarmisegethusa, Potula stb., de *ka* végzótaggal végződik a mi Panuká-nkon kívül még egy másik dák város, Napoka is (Kolozsvár).²⁾

¹⁾ Weifert J. pancsovai nagyiparos gyűjteményében tetemes számú római császári arany és ezüst érem van Jul. Caesar-tól Aurelianus-ig, a melyeknek nagy részét Pancsován találták.

²⁾ S. Tomashek: Les restes de la langve Dace.

Temesvármegye és az 1843—44. országgyűlés.

— Adatok a reformkorszak történetéhez. —

CSEH LAJOSTÓL.

(Folytatás.)

Ambrózy György követté választásával a konzervatív párt kerekedett felül a megyében. Vukovics leveleiben következetesen „örmény párt“-nak nevezi. Szabó másodalispán és Lukács főjegyző állottak e párt élén, ezek pedig örményszármazásúak voltak. De rajtuk kívül még más örményszármazásúak is tartoztak a párthoz.

E párt áskálódása következtében a megyében már az 1843. év végén meggyengült az oppositio állása. Vukovics keserűen panaszkodik Ormóshoz írt levelében, hogy barátai és pártbeliei nem elég erélyvel veszik fel a harcot az „örményekkel.“ Valósággal komédiát űznek, midőn az anyatasítás pontjait kétszer és háromszor megváltoztatják. Úgy látszik, az a céljuk, hogy lemondásra készítsék. Ezt az örömet azonban nem adja meg nekik, kész harcolni, míg ereje győzi. Nem csak egyéni becsülete, de a haza érdeke is ezt kívánja. Pártbelieitől tehát azt követeli, hogy vívják ki, miszerint „ne adassék semmi követi utasítás, s helybenhagyassanak a követi jelentések.“¹⁾

Az 1844. januári gyűlésen azonban buzdításai dacára is a konzervatívok győztek. Pártja meddő küzdelmet folytatott. Akkor írta a következő szép sorokat: „Lelkemnek százsorta fájdalmasabb, hogy nincs nálunk a hazafiságnak oltára, melyen a honért imádkoznának társaink, s melyről meleg szerelmet öntenének szíveink medrébe e hon iránt s e nemzet iránt. A múltak emléke tanújeleket varázslott előmbé, miképen legdicsőbb gyűléseink is nem közlekedés, nem a fenforgó elv nagy eseményhez általános hő ragaszkodás, hanem azáltal váltak a mi győzelmeink színterévé, hogy elébe tártunk a sokalomnak egy más képet, mely nem az ügygyel, melyért oly féltékenyen remegtek önkebleink, hanem a szenvedélyig izgatottak legközelebbi érdekével állott kapcsolatban, s vész vagy vesztesség félelmét ébresztetni képes volt.“²⁾

¹⁾ A Délmagyarországi Tört. és Rég. Muzéumtársulat levéltára.

²⁾ U. o.

Ambrózy megválasztatása után saját barátai is ajánlották Vukovicznak, hogy a követségről mondjon le. Vukovics azonban ezt az örömet nem akarta ellenségeiknek megszerezni. A haza állapota s a megye nyugalma — úgy mond — egyaránt maradását paranesolja. „Legyetek tehát édes Zsigám mindenben talpon — írja Ormósnak,¹⁾ — ha nem bírják ők utasításainkat megrontani, úgy keserű lesz Ambrózynak utóbb is e követi állás, s alig leendő képes alkalmat szerezni báróságrai érdemtehetésre.“

Barátai azonban az anyautasítások mellett hiába küzdöttek. Szeptemberben az Ambrózy-párt Vukovicst már egyenesen azzal vádolja, hogy szavazatait nem az utasítások irányították. S keresztülvitték a gyűlésen, hogy a régi utasítások több pontját megváltoztatták s Vukovics felfogásával egészen ellenkezőket adtak.

Vukovics a rágalom ellen, hogy az utasításokat nem tartotta meg, magát megvédelmezte, de az új utasítások az eddig kitartó, hős küzdőnek is kedvét vették. Elkeseredésében elküldötte szeptember 19-én lemondó-levelét. A megye azonban, minthogy az országgyűlés ügyis a vége felé járt, a lemondást nem fogadta el.

A következőkben egyenkint veszem elő az országgyűlésen felmerült azon fontosabb tárgyakat, a mely tárgyakra vonatkozólag a megye jellegzetesebb határozatot hozott.

A nemzeti nyelvet illetőleg ezen országgyűlésen a pártok közt többé eltérés nincs. Az opposíciónak és konservativeknek egyformán forró óhajok az, hogy a magyar nyelv végre valahára minden téren érvényesüljön. Temesvármegye rendei, midőn a követjelentésekből értesültek, hogy a királyi leirat nem kielégítő, az 1844. január 4-diki közgyűlésből újabb utasítást adnak. Örömtől dagad ugyan keblök, midőn a magyar nyelvet illető óhajaik megvalósultak — mondják —, mégis aggodalommal látják, hogy a nemzetnek ebbeli kívánságait ő felsége nem elégítette ki teljesen. A királyi leirat 1. mellőzi a nemzeti nyelvnek a külföldre kiterjesztetni óhajtott diplomáciai állását. 2. A tanítási nyelvről csak mellékes intézkedés tétetik. 3. Nem tesz említést az udvari kamarának s a katonai kormányoknak magyar nyelven való hivataloskodásairól.

Sérelmesnek tartják továbbá, hogy az oktatás nyelvét illetőleg a helytartótanács kérdeztessék meg, a mikor az végrehajtó s nem törvényhozó közeg. Nem helyeslik, hogy a kormány a törvényeket több nyelvre fordíthatja le, mert ezzel újból „a magyar nyelvnek elégtelensége ismertetvén el, annak diplomáciai állása esonkíttatnék.“ Utasítja a megye követeit, hogy a nemzet igazságos kívánata szerint tökéletesen kielégítő törvény alkotását igyekezzenek kieszközölni.²⁾

¹⁾ A Délmagyarországi Tört. és Rég. Mnz. eum'ársulat levéltára.

²⁾ Temesvármegye jegyzőkönyve.

Az általános nekibuzdulás dacára is félt azonban, hogy a bécsi körök még most sem engednek majd. Vukovics levele nyilvánvalóvá teszi ezt: „Hosszas értekezések kezdődtek — írja —, mikben általánosan az elv felett folyt sokáig vitatkozás, lehet-e Magyarországon a más ajkúak nagy száma tekintete mellett a magyar nyelvet közországlási s az által köznemzetivé tenni. Szóval tanácskoztak a felett: M a g y a r o r s z á g e h a z á n k v a g y n e m ?

Szerencséjére a sokat szenvedett nemzetnek nem csak a nemzet képviselői, hanem a főhivatalokban ülő magyarok is egyetértettek a nemzettel. „Úgy értesítették, — írja tovább Vukovics — hogy a német kormány minden tagja Kolowrathoz csatlakozott, ügyünk esküdt ellenségéhez, a magyar kormány pedig, t. i. a kancellária s a német főhivatalokban ülő magyarok, Cziráky és Somsich is ezúttal teljes egyetértésben állhatatosan küzdenek a hazá e nagy ügye mellett, s igyekezeteikben Metternich által pártfogoltatnak.“

Szép példa ez arra, hogy a nemzet egyetértése minden akadályt legyőz. Nem is telt el egy hónap az említett hír vétele után, midőn a királyi leirat a magyar nyelvet jogaiba iktatta. Az 50 évi küzdelem eredménye általános örömet keltett karok és rendeknél, nemkülönben az országban szerteszét. „Tegnap volt egy hete — olvassuk Vukovics levelében — hogy a personalisnál sokan voltunk ebéden, az örömteli érzet, mellyel az új időszaknak pályát törő leirati engedmények mindenkire hatának, még meleg volt, s élénken sugározva a gyülekezet arelatán. Többiek között Palóczynek felette jó kedve volt, s toasztjai, miket szokása szerint ebédeknél soha sem hágy el, e napon rendkívüli szerenés ötletekből folyának, riadozó helyeslésre tüzelve fel a hallgatókat. Első toasztja a királyt érdeklé, következő értelemben: 1790-ben az országgyűlésen azt kiáltották: ruptum est filum successionis, de azt hiszem ezt soha nagyobb joggal kikiáltani nem lehet, mint most, mert a beérkezett kir. leirat után megszakadt az idegen nyelvű királyok s Magyarország között minden fonal, s ezentúl sem ausztriai, sem latin, sem semmiféle más nyelven nem fogja a király kormányozni a hazát, hanem csak nemzeti nyelven.“

Természetes, hogy a rendek a kir. leiratra feliratban válaszoltak. De a rendek magatartása itt is, mint mindig a reformkorszakban önérzetes, megfelelő a nemzet méltóságához. Vukovics ilyen állásfoglalást ajánl Temesvármegyének is. „A felírás a leiratra őszinte leend és férfias, mint illik nemzelhez, az örömet nyilván fejezendő ki, de hálás köszöntgetésnek helye benne nem lesz, mert hiszen rég kellett volna a kormánynak tennie, mit végre megtett. Ez irányt meg kell tartani a megyében is, ha annak idejében a leirat jó tárgyalás alá; meg kell ismerni a kormány e tettbeni szándékának tisztaságát,

s azt, hogy a leirat tartalma a nemzetet megörvendeztette, de köszönő felírást küldeni fel a nemzet megsértése volna, s azért oppositiónknak tiszte ily javaslat ellen szilárdul fellépni, ha azt szőnyegre hoznák.“

Szörnyű volt ez időben a nemzet felzúdulása mindenki ellen, kit a nemzeti ügy árulójának tartott. Az ilyfajta emberek nem igen élhették le nyugodtan napjaikat. Példa erre Uraynak, Szatmárvármegye követének fogadása az 1844. évi febr. 1-én összeült kerületi ülésen.

Uray buktatta ugyanis el Köleseyt Szatmárban s ugyancsak őt tartották Wesselényi árulójának. Wesselényi szatmári beszéde káros következmény nélkül hangzott volna el, ha Uray annak tartalmát a kormánynyal nem közli. Az ügyész a gyűlésen széksértési pert nem indított ellene.

Az országgyűlési ifjúság a főrendeknél tartózkodott, midőn Uray megérkezének híre elterjedt. Oly nagy volt lelki felháborodásuk, hogy sem a tárgyalás érdekessége, sem pedig Eötvös bárónak, a kedvelt szónoknak beszéde nem tudta őket visszatartani, bár Eötvöst az elnöklő nádor soron kívül szólaltatta fel. Hirtelen a kerületi ülés termébe tódultak s mintegy negyed óráig tartó éktelen lármát csaptak. Egyre azt kiáltozták: Éljen Wesselényi, Uray gaz , — hazaáruló, — tyúkdí hős¹.)

Még jobban elmérgesedett a dolog, midőn Uray követársá, Gabányi a szatmári főispánt kezdette védelmezni. Ez az eset Beöthy Ödönt, a magyar Dantont szólította sorompóba. „Nem keresem — úgymond — okát, miért agenskedik követ úr főispánja mellett, de nem vehetem egykedvűleg, midőn ahelyett, hogy igyekeznék kerülni keserű emlékek felélesztését, cáfolgatósaival az elkeseredett kedélyeket újra felrázza. Ne borzadjon fel kebelem azon ármányok meggondolásán? miknek következtében azon ember, ki a két haza legtiszteltebb férfiát, Wesselényit elárulá s ellene tanúskodék (a hallgatóság kiabálja: Uray), ki a halhatatlan Köleseyt Szatmárban megbuktatá (a hallgatóság ismét iszonyú hangon: Uray), ki következőleg főoka volt az ifjak szerencsétlen esetének, ki Szatmármegyének szellemét ölmos botokkal legyilkolá (a hallgatóság kiáltja: tyúkdí), ki a tavalyi követválasztás rettenetes eredményét okozá, — itt köztünk megjelen. Szeretném én ezen embert elvezetni azon viharos idők szerencsétlen áldozatjához (Lovassyhoz). Szeretném, hogy lássa szenvedéseit és kínjait, s ha akkor is nyugalma el nem hagyná, ha nem rázkódnék fel teste s lelke egész lényében, akkor azt mondanám, hogy nem ember, hanem ördögnél is rosszabb. Különbén Szatmár követét emlékeztetem, hogy kerülje az alkalmat, mely ily jeleneteknek szülője lehet, mert én a következményekről jót nem állok“²) A hatalmas, dörgő

¹) Vukovics levele Ormóshoz.

²) A Délmagyarországi tört. és rég. muzeumtársulat levéltára.

hangon elmondott beszéd valósággal lázba hozta a hallgatóságot. Maguk a követek is helyeslőleg bólintgattak. Mindez azonban nem akadályozta meg, hogy Uray később a bécsi kormány kegyeiből báró ne legyen.

Temesvármegye rendei a magyar nyelv mellett nem csak most, de már az előbbi országgyűléseken is állandóan állást foglaltak. Ez időben jegyzőkönyveiket már magyarul vezették. A királyi leirat felett érzett öröm csak sarkalta őket, hogy a nemzeti nyelvnek tiszteletet szerezzenek. Szeptemberi közgyűlésükön pl. óvást emelnek Verőcevármegye latin nyelvű átirata ellen. Kijelentik, hogy máskor az ilyet visszaküldik.¹⁾

Még a honfűsítést is a magyar nyelv tudásától kívánják függővé tenni. Kivánatos ugyan — mondják — a nemzet erősítése, azért a honfűsítést túlságosan megszoríttatni nem kívánják, mégis a következő utasítást adják követeknek: „Csak a magyar honban állandó lakással bíró, magyar nyelvnek birtokában lévő s e jutalomdús kedvezmény elnyerhetésére alapúl szolgáló haza körüli érdemeket előmutatandó egyedek honosíttassanak, a fentebbi szabályokban foglalt kívántatóságoknak megfelelően honosítandók pedig — e részbeni keletkezendő inneni különös utasítás hiányában egyedül a törvényes díj lefizetése mellett részesíttessenek e jutalmazásban, és az országgyűlésen törvényhozási joggal vagyis a főrendi táblánál voksolási igazzal semmi esetre se ruháztassanak fel.“²⁾

Kulturintézetek felállítását szintén nemzeti ügynek tekinti a megye. Midőn a király Pesten „összművészeti intézet“ felállítását rendeli el, a következőképpen utasítja követeit: Miután a „nemzet a közművelést és oktatást felügyelete és intézkedése alá tartozónak ismeri,“ oly törvény hozatalán fáradjanak, mely kimondja, hogy „a felállított összművészeti intézetet a nemzet pártfogása alá veszi.“³⁾

A mult század 40-es éveiben felmerült már az eszme, a mi csak a közelmultban valósulhatott meg, hogy legkiválóbb nemzeti királyunknak, Mátyásnak szobor emeltessék. Sokan ezen már azért is buzgólkodtak, hogy a magyar szobrászat úttörőjének, Ferenczy Istvánnak alkalmat adjanak valami monumentális alkotás létesítésére. A model el is készült, de ez még a bírálóknak sem tetszett. Ferenczy nemzeti lelkesedése nem ért fel a tehetségével. Így maradt a terv megvalósítása nem rég elhalt nagy művészünkre, Fadrusz Jánosra.

Temesvármegye rendei érezték a nemzeti érzület illetően megnyilvánulásának szükségét, mert követeiket utasították, hogy szorgalmazzák a segélypénznek az országos pénztárból való kifizetését. A kiutalványozás évenként történjék, oly mértékben, a mint azt a vállalat haladása kívánatossá

¹⁾ Temesvármegye jegyzőkönyve. 1844.

²⁾ Temesvármegye jegyzőkönyve 1844. szept.

³⁾ U. o.

teszi. Mert Corvin Mátyás szobrának felállítását — mondják — a nemzet becsülete követeli.

Iskolák, kiseddévók és emberbaráti intézetek felállítása szintén érdekli Temesvármegye rendeit. Tolnavámegye átiratára utasításba adják köve-
teiknek: Miután „a kiseddévó intézeteket nemcsak a népnevelés nélkülöz-
hetetlen kellékének, hanem a magyarosodás terjesztésére nagy jelentőségű
sikert ígérő eszköznek tekintik,“ a népnevelésről hozott törvény keretében
a kiseddévók szép eszméjének is méltó helyet parkodjanak kivívni.

Pestvármegye átiratára pártolják a siketnéma intézet felállí-
tását s ily irányban utasítják Vukovics Szabbást.

Ép úgy pártolják Zalamegye átiratát, hogy a pesti egyetemnél a
gyorsírás nyilvános tanítására „rendkívüli közoktató szék“ állíttassék
fel s arra Hajnik Pált nevezzék ki.¹⁾

Az országgyűlésen rendkívüli heves és hosszas vitákra adott alkalmat
a vegyesházasságok és az egyik vallásból a másikba való
áttérés kérdése. Temesvármegye és az országgyűlési liberalis ellenzék
álláspontja közt nagyobb eltérés nincs. Mégis Vukovicsot 1844 szept-
emberében a megyegyűlésen arról vádolják, hogy nem az utasítások
szellemében szavazott. Nem értenek vele egyet, midőn a papi jószágokat
status javaknak akarja nyilváníttatni. Követelik, hogy ragaszkodjék az
utasításokhoz, már a semmit róluk nélkülük elv értelmében is. A királyi
leirat nem elégíti ki őket sem, az országgyűlés határozatának óhajtának
érvényt szeretetni.²⁾

Érdekes Vukovics érvelése a királyi leirat ellen. Ormóshoz írt levelében
papírra vetett okoskodását közlöm az alábbiakban szószerint: „Kétségkívül,
összehasonlítván a kir. választ a felterjesztett törvényjavaslattal, minden
jezsuitai simasága s mesterileg szövött külfénye mellett is meg fogod
érteni célzatát, elveit, felfogod veszélyességét. De én e jezsuitai mű iránt
néhány szót elmondok s Te feleslegesnek nem fogod tartani, ha leveletem
másokkal is közölvén, találkozzanak, kiknek a dologról mélyebben gondol-
kodni idejük vagy kedvük nincs, s kik e szerint örömet hallják vélemény-
rokonuk ez ügybeni nézetét.

Két elv van, melyen a vallás ügye iránti törvényjavaslatok sarkalanak :
reversalis eltörlése, vagyis a vegyesházasságban kölcsönösség, s eltörlése
a hat heti oktatásnak, vagy a szabad átmenet. Meg kell jegyezni, hogy
e két pont nem új kívánat, mind a kettő világosan foly a bécsi és linzi
békekötésekből, — az eltörlendő két visszaélés tehát törvény ellen létezett.
Ez okból a vallás ügye iránt felterjesztett törvényjavaslatok soha sem
neveztetek postulatumnoknak, hanem sérelemként küldettek fel mindig.

¹⁾ Temesvármegye jegyzőkönyvei.

²⁾ Temesvármegye jegyzőkönyve.

Az akadályok roppantsága, melyet ez ügy elébe a papság, a főrendek és a kormány emberei rakának mindenkor, a mult diétát arra kényszeríté, hogy a transitus kérdését épségben fenhagyva utódának, csak a reverzalist mutassa fel. A törvényjavaslat többi pontjai vagy a reverzalis eltörléséből s így a vegyes hazasságbani kölcsönösségből fejledeznek következményekül, vagy igen kis érdekűek, mint temető, ezredek káplánjai, oskolába járás sat.

S most alkalmazzuk e tételeket a resolútióra. Mindenekelőtt a vallásbeli ügyekre a törvényhozás intézkedését befejezettnek nyilatkoztatja, — s szavaival élve — emberi sors lehetőségéhez képest a szellemében hozandó törvényt örökösnek. Ez élesen ütközik össze azzal, hogy a tárgynak másik lényeges fele még fel sem lévén terjesztve, a vallás ügye akkor sem volna befejezve, ha kir. válasz mindent elfogad, mi felterjeszteték. Aztán az mondatik a válaszban: hogy megszűnjenek a valláskérdések feletti vitakozások mint nyilvános termekben, úgy magános körökben, elfogadjja az 1., 4. és 5. szakaszokat, mik a reversalisokat jövendőre eltörlik, s a vegyesházassági kölcsönösséget megalapítják, de — s itt bonyolítottatik ki a legjezsuitább terv iránya, mit valaha hallánk, — eszméje a közvélemény szerint Lono- vicznak, ki Rómából hozá híres követségekor. De — azt állítja tehát a válasz, — a lélek szabadsága jobban lesz biztosítva, ha szabad lesz a házasuló feleknek egyezkedni születendő gyermekeik vallásáról, s reversalisokkal — miket libera conventioknak tetszett elkeresztelni — biztosítani abbani neveltetésüket, — a szerint módosítatván az első, mely a reversalisokat eltörlí, a 4. mely a vegyesházasságok melyik pap általi megesketéséről szól, s az ötödik szakasz, miben a gyermekek apjuk vallásbani nevelése alapítottatik; — szóval a szerint felforgattatván minden, mi kéretett. — Szembetűnő a válasz ebbeni ellenkezése önmagával, előbb óhajtja, hogy a vallásbeli discussiók szüntessenek meg örökre, itt rést tör, sőt okot ad, hogy minden vegyesházasságok kötése előtt a férj és nő vallásaik felől vitázzanak, mert máskép hogy alapítnák meg azon vallás előkelőségét, melyen gyermekeiket neveljék, s a papoknak nem adatik-e ösztön újra nyugtalanítani feleik lelkiismeretét, mi szerint őket jegyeseiktől kérendő reversalisra ösztönözzék.

Aztán 2-szor: Nem gúnya ez a törvénynek, midőn a törvény magában foglalna felhívást rendeletének kijátszására, s ereje csak azon esetre alacsonyíttatnék, mikor nem sikerülne elmellőzése?

3. A kölcsönösség tiszta eszméje mily ördögi bosszúsággal ferdítetik el! Mi kölcsönösséget akaránk a törvény ótalmára nézve, egyik sem birjon kedvezést a törvényben a másik felett: volt elve javaslatainknak. S mit mond a kormány: ti el akarjátok tiltani a kath. papságnak a reverzalis kérést, én meg akarom engedni az akatholikusoknak is. Ez a kölcsönösség értelme? ez tesz annyit: a hazának nyugalmát biztosítani? Tehát

midőn mi visszaélést akarunk eltörteni, s kölcsönösen alávetni a feleket a törvénynek, akkor a kormány nem azt, hanem a visszaélés kiterjesztését akarja mind a két félre. Így mondhatja a kormány: ti a kath. papság igényletét, melylyel a világi hatalomtól függetlenséget követel, meg akarjátok semmisíteni, én a másik felet is feloldom a törvény köteléki alól. De

4. E törvény józan eszméjét felforgató kölcsönösség hogy állana tetteleg? A protestáns papság érdekében nincs a reverzális kérése, azt eddig is sem nem gyakorolta, sem nem óhajtotta, térítés nem szelleme vallásának, világi tekintélye nincsen, tehát a kath. papság, mely eddig törvényt sértve csikargatta a reverzálisokat ki, mely a térítést szenvedéllyel űzi, melynek hatását feleire világi magas helyzete öregbíti, nem volna-e ellentállhatlan győzője ellentársának minden egyes esetben? Hiszen hogy lehetne másképp, ha a törvény a reverzálisokat megerősíténé, mint-hogy az akath. fél mindannyiszor engedjen a másik félnek, — s nem volna-e méltányos is ez? — Mert hiszen a kath. hölgy így szólna protestáns jegyeséhez: a te vallásod nem kárhoztatja a reverzálisokat, se nem igényli, az enyim lelkem üdvösségét feltételezi tőle, — a te vallásodnak nem elve az, hogy gyermekeidet magad vallásán nem nevelvén, Istent sértesz, — az enyém engem arra tanít, — tehát nem volna-e megátalkodottság, valahányszor protestáns férj nem engedne a kath. hölgy ily okainak. Bizonyos ezekből, hogy a kath. egyházi rend nagyobb diadalt nem ünnepelhetne, mintha e sötét lelkű válasz törvényesítették.

5. A papság pártolói hivatkozhatni fognak a poroszoni rhenusi tartományokban fennálló szabályra, de tudni kell, hogy ott valamint a katolikus vallásnak nem lehet veszélyes a protestáns, mert a vallás elveiben a térítésnek nincs helye, úgy viszont a katolikus nem válhat veszélyessé a protestantizmusnak, mert ott uralkodó vallás ez utóbbi, a világi hatály ezé. Nálunk mind a kettő megfordítva.¹⁾

Vukovics felfogását osztotta a rendek többsége. A reverzálisokat elvetették, maga a kormány is engedni volt kénytelen. Az ekkor alkotott törvény érvénye fennmaradt a polgári házasság behozataláig.

A horvát követek azon buzgolkodtak, hogy az országgyűlésen törvény hozassék, mely szerint Horvátországból a protestánsok kitiltassanak. Ezzel szemben Temesvármegye oda utasítja követeit, hogy oly törvény alkotására fáradjanak, mely az unitárius vallást az anyaországba és Horvátországba is befogadni rendeli. Időszérű ez akkor, midőn a Részeket vissza-kapcsolják.²⁾

A megyék lakossága ez időben sokat szenvedett a katonai — erőszakosságoktól. A megyei jegyzőkönyvek telvék ez irányú pana-

¹⁾ A délmagyarországi tört. és rég. muzeumtársulat levéltára.

²⁾ Temesvármegye jegyzőkönyve.

szokkal. A sérelmek sorában már az anyautasításba bevették Temesvármegye rendei, de minduntalan megújul a panasz az országgyűlés folyamata alatt tartott gyűléseken is. Az 1843. év május 30-án tartott közgyűlésen utasítják követeket, hogy érvényt szerezzenek az 1830. törvény 3. cikkének annál is inkább, mert a helytartótanács utóbb is helybenhagyta, hogy Brünebarbe József, elhúnyt hadi fogalmazó vagyonát továbbra is az azt erőszakosan elfoglalt katonai hatóság kezelje. Ezzel nemesak a törvényt látják a megyei karok és rendek megsértve, „hanem egyszersmind a katonai karnak polgári hatalom feletti mármár tűrhetetlen erőszakoskodását mintegy törvényesítve s minden betudás alól felmentve lenni szomorúan tapasztalják.“

Ugyane gyűlésen a katonatiszektől meggyilkolt színérszege Árvay Mihály nemes meggyilkolását újabb okul használgják fel, hogy a követek sürgessék az országgyűlésen a katonai kiesapongások megszüntetését.

A június 26-iki kisgyűlésen pedig a következő eset szolgált okul a felszólalásra:

Festetits György esák-óvári lakost felesége mint katonaszökevényt jelentette fel. A feljelentés bár hamisnak bizonyult, a huszárok mégis erőszakkal kiragadták a polgári hatósági fogságból.

A midőn a király 1844. leiratában sürgeti az országgyűlés tanácskozásainak a befejezését, a jun. 3. és 4. megtartott közgyűlésben ismét két ízben követelik az orvoslást. Felszólítják a követeket, hogy a sérelmeket és a kívánatokat összeszedjék és orvoslásukat sürgessék. Kívánják a só árának a leszállíttatását és a katonai kiesapongások meggátlását, az adót azonban meg ne tagadják. Aradvármegye átiratára pedig utasításul adják, hogy a katonai kihágások megszüntetésére törvény alkottassék.¹⁾

Ime a régi óhajok, a melyek több mint félszáz év elteltével sem valósulhattak meg!

Az országgyűlési ellenzék új büntető törvénykönyvet akart életbe léptetni. Ez azonban a főrendek ellenkezésén hajótörést szenvedet. Ép úgy el kellett ejteni az esküdtszékek és a kerületi börtönök felállítását. Temesvármegyének az álláspontja az említett kérdésekben ingadozó.

Az 1843. évi augusztusban tartott közgyűlésen utasításba adta, hogy mindennemű kihágás vagy büntett (a fegyvelembelieket kivéve) a polgári bíróság elé tartozzék, „azon rég óhajtott cél elérése végett is, hogy a hon minden polgárai közt szükséges törvényelőtti egyformaság s a nemzetnek egygyéolvadása valahára elérettethessék.“ Majd, hogy a bűnvádi eljárásoknál a pervesztett fél vagyontalansága esetében a költségeket az illető törvényhatóság viselje.

¹⁾ Temesvármegye jegyzőkönyve.

Az 1843. évi okt. 5. közgyűlésen adott pótló utasításban hozzájárulnak, hogy a börtönkölségeket nemes és nemtelen egyaránt viselje, de az építést a status jövedelmi tárából kívánják fedeztetni, hacsak az egyik kerületi börtön a bánság kebelében nem létesíttetik.

Minthogy a bánság a kért váltótörvényeket sem kapta meg Temesvármegye iparának és kereskedelmének a nagy kárára, s a sót is drágábban fizeti, mint a szomszéd Arad és a végek: a börtönkölségekhez való járulást a követek tagadják meg, ha az egyik kerületi börtön nem a bánság kebelében állíttatik fel. Ez ügyben körirat megy a törvényhatóságokhoz, különösen Torontál és Krassóhoz.

A z esküdt bíróságok felállításánál oda működjenek a követek, hogy nemes ember felett csak nemesekből álló esküdtszék ítélhessen.

Néhány hónap mulva megváltozott a megyei rendek véleménye az esküdtszégekről. 1844. jan. 4-én: A karok és rendek belátják, hogy az esküdtszékek behozatala idegen elem, mely magával az alkotmány eszméjével ellenkezik, azért eddigi utasításuk ellenére oda utasítják követeket, hogy az esküdtszékek ellen nyilatkozzanak s állandó bíróságok létesítését szorgalmazzák.¹⁾

Vukovics Ormóshoz írt levelében még e határozat után is az esküdtszék mellett kardoskodik. „Kik — úgymond — az esküdtszékek nagy elvét magok nem ismerik, ha hazafiak, el fogják hinni üdvességét a hazára, megértvén, hogy ez ügy Deáknak s a hon többi nagy férfiainak műve volt s legforrább kívánata, — s hogy nincs e nemzetnek tisztelt nevei között egy sem, mely ez ügy diadaláért nem imádkoznék.“ Utóbb keserűen fűzi hozzá: „Temesben hazafiság, Deák és Wesselényi emlegetésével valamit kivívni nehéz.“²⁾

Nem csalódott, mert követtársa, maga Ambrózy sem fogta fel nem csak a haza, de a megye érdekét sem. A megye ugyanis körlevélben sürgette a kerületi börtönök egyikének a felállítását valamelyik bánsági megyében. A rabok — mondják — annyian vannak, hogy az szükséges, mert Temesből a Szegedre való szállítás sokszor lehetetlen.

Az országgyűlésen Szeged és Arad közt választottak. Várkonyi és Vukovics Arad mellett foglaltak állást. Vukovics távollétében mindenké bámulatára Ambrózy Temesvármegye szavazatát Szeged javára értékesítette.³⁾

A közös teherviselést az országgyűlés mindkét háza elfogadta elvben. A közszükség fedezésére szolgáló méltányos összeg megajánlásánál a főrendek mégis akadékoskodtak. A követek házától megajánlott összegnek csupán mintegy ötödét fogadták el.

1) Temesvármegye jegyzőkönyvei.

2) A Délmagyarországi tört. és rég. muzeum társulat levéltára.

3) U. o.

Temesvármegye rendei elvileg szintén nem vonakodnak a teherviseléstől, határozataik azonban azt mutatják, hogy valami nagyon nincs inyökre az adózás.

A 1843. év augusztusában megtartott közgyűlésen hozzájárulnak, hogy a házi adó költségeiben a nemesség is részesedjen, de a módozatokról való határozatot majd a későbbi követjelentések alapján teszik meg.

Az országos pénzügyi küldöttség javaslatára 1844. októberében a következőket válaszolják: „A javaslatképen felállítandó országos pénztár jövedelmeinek egyenes forrásul — tekintve a haza pénzsük állapotát 2 millió forintot kezdetül elégségesnek tartván, e sommát 4 évre nemesi segedelem gyanánt azzal szavazzák meg, hogy e terhet az egyéb súlyos közterhekkel úgyis folytonosan nyomatott adózó nép kirekesztésével ön, a nemesség s kiket a törvény e nevezet alatt ért, viseljék.“¹⁾

Az erdélyi fejedelemséghez tartozott magyar részek (partium) visszacsatolásába a kormány már az 1832/36. országgyűlésen beleegyezett. E tekintetben törvényt is alkottak, de a kormány a törvényt mindezideig végre nem hajtotta. Azért Temesvármegye a 43/44. országgyűlés folyamata alatt ismételten kikel a törvénytől ellen.

A karok és rendek a 43. év augusztusában feljajdulnak a miatt, hogy a törvények végrehajtásában mulasztást ép a legfőbb végrehajtó hatalomnál látnak. Elhatározzák, hogy innen is megkérik ő felségét, hogy az 1836. 21. t.-c.-t hajtsa végre. A testvér törvényhatóságokat körlevélben szólították fel ennek a pártolására.

Ugyanazon év decemberében a következő újabb feliratot intézték a királyhoz: „Nyolcadik éve immár, hogy az 1832/36. évi 21. törvénycikk fejedelmi szentesítés hozzájárultával meghozatott, kihirdettetett s még mai napig végre nem hajtatott. Sajnos érzés futja át minden hazáját híven ölelő honpolgárt ennek átgondolása, mintán a világtörténelemből merített tapasztalás nyomán tagadhatlan, hogy a törvény iránti tisztelet egyedül annak szigorú végrehajtásában szilárdul, ellenben pedig hasztalan minden bármi jó célból eredő törekvés, mert a törvény végre nem hajtásából, az iránti tiszteletlenség, ebből annak meg nem tartása s végre zabolátlanság s fejtelenség következik kétség kívül, minek megelőzésére törekedni minden buzgó hazafinak szent kötelessége.

Az előrebocsájtott nézetek szülte aggodalomteljes kebellet kénytelenítettünk tehát mi is cs. s kir. (így) apostoli felséged legmagasabb színe előtt ismételve megjeleni, fiúi bizodalommal párosult jobbagyi alázatossággal esedezván cs. kir. felséged előtt: miszerint a Részek nevezete alatt ismert Kraszna, Közép-Szolnok és Zaránd vármegyék, valamint Kővár vidéke, fentidézett törvény által rendelt — visszakapcsolásának tettegesítését

¹⁾ Temesvármegye jegyzőkönyve.

megrendelni s ilyképpen a törvény iránti tiszteletlenségnek, kormány és nemzet iránti bizodalmatlanságnak könnyen gyökeret verhető s édes hazánkra legkárosb hatású növénynek csiráját is elfojtani s törvényeinknek csak a legszigorúbb végrehajtásban rejlő szentséget biztosítani legkegyelmesebben méltóztassék.“¹⁾

Széltében megérlelődött már az országban az eszme, hogy az ország anyagi felvirágoztatását a közlekedési eszközök fejlesztésével lehet előmozdítani. Ép azért, nemesak az országgyűlés, hanem hírlapok és a megyegyűlések egyaránt bőven foglalkoznak a kérdéssel.

Temesvármegye 1843. évi augusztusi gyűlése mondja: A Duna szabályozása, csatornák ásása és Pestnek Fiumével való összeköttetési költségek fedezésénél nagyon helyesnek tartja a gyűlés, hogy a nemesség egy lánca földtől $\frac{1}{2}$ krt., míg a jobbágy csak $\frac{1}{4}$ krt. fizet. Méltányos, mert a jobbágy viseli a többi közterheket, s a kézi munkát egyedül a jobbágy teljesíti.

A decemberi közgyűlés helyesli a magy. középponti vasúttársaságnak a tervét, hogy Debrecentől Ausztria határáig vasút építtessék és ott a Ferdinánd császár északi vasúttal összekapcsolassák. Követeinek szintén pártfogásába ajánlja:

Bővebben foglalkozik a közlekedési ügygyel 44. évi októberi közgyűlés. Ez már a megye különleges érdekét is tekintetbe veszi, midőn utasításul a következőket adja.

1. „Az ország szívét, Pest városát — minden honi és külföldi nevezetesebb helyekkel összekötendő országos útvonalak közt s előleges elkészítésre 4. rendben kijelelt — Pest-bécsi vonal helyett — a Szeged-temesvári közútvonal annál inkább tűzesség, mert amott a közlekedés most is jó karban lévő utak s vízi hajózás által úgy is könnyítve van, míg ez utóbbin vert útnak nyoma sem levén, az hatósági erővel soha létre nem hozathatnék.“

2. „A Pestről Bécsig, ismét le Debrecenig tervezett és külön társulat által elvállalt vasútvonal megépítésére mennyire lehet a társulat által eddig ajánlottaknál kedvezőbb feltételek mellett — engedély adassék; a Vukovártól Fiuméig vagyis a magyar tengerpartig tervezett és Fiume kebelében alakult társulat részéről létesíttetni ajánlott vasútvonal iránt mindazonáltal az A. külön vélemény 2. pontja azért fogadtatván el, mivel az egész vonalnak most mindjárt lehető kiépítése számos műtani nehézségek miatt kétséges lenne, minthogy egyébaránt ezen irányon a közlekedés akadályainak elhárításától az ország érdeke és a magyar közlekedés jövődjé leginkább feltételeztetik, Sziszeknek Károlyvárosról vasúttali összeköttetése akár országos költségen akár egyes társulat által olykép

¹⁾ Temesvármegye jegyzőkönyvi melléklete.

szorgalmaztassék, hogy ha a nemzet e részbeni óhajtása el nem éretnék, a követek — a segélypénz szavazást a többi vállalatoktól is vonják meg, megjegyztetvén itten, hogy a vaspálya társulatok részéről kívánt kamat biztosítékra nézve, minthogy ennek szüksége a közel négy év alatt tetteleg úgy sem állana be, a megye rendei a kérdés felett határozhatást jövő országgyűlésre vagyis a biztosíték szükségének előállása esetére tartják fenn.“

3. „A Lujza útát jelen körülmények közt előleg az ország részére kibérelni és a megváltást csak annak nem sikerülte esetén szorgalmaztatni kívánják, oly formán pedig, hogy akár a kibérlés, akár a megváltás sikeresítettend, azon út vámmentesnek nyilatkoztassék.“¹⁾

Az 1843/44. országgyűlés egyik legfőbb feladatául tekinté a városok rendezését és országgyűlési képviselőik tisztázását. Az ország közönsége epedve várta a már rég húzódó ügy elintézését. A városok pedig felirataikkal folyton sürgették a megoldást. Az alsó és felső tábla között felszínre került elvi ellentétek azonban lehetetlenné tették a megoldást.

Temesvármegye utasításait az oppositio szellemében adta meg. De a „pálfordulás“ itt is bekövetkezett. A felülről történt nyomás folytán utasításait a főrendek szája ize szerint adják meg. Világosan láthatjuk ezt Vukovics következő soraiból:

„A városi ügyben nyert aristokratikus irányú utasítást többé mód sinez a statusok megállapodása ellen felállítani.“²⁾

A vármegye rendei azonban a városok ügyeit együttesen akarják megoldatni. 1843. évi októberi közgyűlésükből utasításul adják, hogy a városok becikkelyezését addig nem óhajtják, míg a városok közigazgatását az országgyűlés nem rendezi.

Ugyanily értelemben feleltek már a májusi közgyűlésből Pécs és Eszék sz. kir. városok átiratára. Eszék levelében egyébként is kifogásolják, hogy a hazai törvényeket nem tartja meg, midőn latinul írja felszólítását. Mert ha a „nemzeti képviselő egyik kiegészítő részévé kíván alakulni, simuljon annak nemzetiségi érdekeihez.“

Láttuk, hogy a rendek többször kijelentették, hogy a követek az ő tudtuk nélkül semmi fontos ügyben ne szavazzanak. A táblák közt megismétlődött sok üzenetváltás utoljára is kihozta őket sodrúkból. 44 juniusában már azt írják: „A két tábla közt történő üzenetekben mindig utasítást adni nem lehet, a követek az alaputasítást szem előtt tartva szavazzanak belátásuk szerint, csakhogy iparkodjanak az annyira óhajtott rendezés akadályait elhárítani.“³⁾

¹⁾ Temesvármegye jegyzőkönyve.

²⁾ A Délmagyarországi tört. és rég. muzeumtársulat levéltára.

³⁾ Temesvármegye jegyzőkönyve.

A városok ügye főképpen a főfelügyelők kérdése miatt nem haladhatott előbbre. A kormány és a felső tábla tág hatáskörrel főfelügyelőket akart a városok élére állítani. Az alsó tábla az ebből folyó veszedelem miatt ellenezte. Vukovics 44. jul. 27-én kelt levelében a következő sorokban ismerteti az alsó tábla álláspontját :

„A városi ügy meglehetősen megakadt, talán a jövő hold végén sem indíthat fel, pedig e tárgy mégis a jelen törvényhozás legsajátabb feladata. A rendek sokat engedtek, igaz, még lehetne többet is engedni, de meg kell gondolni, hogy lejövén majd a királyi válasz, annak irányában is kell engedélyt tenni; s ha most minden feláldozhatót a főrendeknek adunk át, nem fog-e később bekövetkezni, hogy a királyi válasz kicsikarja a leglényegesebb részleteket, miknek elejtésével elvérzenek a városok átalakításába helyezett reményeink is. A főrendek makacsul rakaszkoznak a főfelügyelőkhez, mi pedig önként e hivatal behozatalára nem állunk soha, s vészesnek hisszük a városok jövőjére elfogadásának eredményét, mert nem látjuk át, tiszta szándék mellett, miért nem elégednek meg a kormány a városokban azon törvényes befolyással, mit a kormányzések, a törvényes udvari intézetek s a főtörvényszékek, — mennyiben ezeket maga tölti be — útján birand, s miért követel egy oly csatornát hatalmának s ügyekezeteinek a városokba beszívárogtatására, mely személyesen működvén a városok körében, valamint kijelenten soha körül nem korlátoltathatik, úgy önkény gyakorlatára épen azért válnék legalkalmasabbá, mert a körülményekhez képest majd írott, majd a kormány compromissiójának elhárítására titkos, szóvali meghagyás nyomán szöhetné cseleiteit, — annál nagyobb sikerrel, mennél több jog adatnék kezébe, keresztül menvén egyszer pedig elfogadása, mi könnyű lenne teendőinek tág mezőt kivívni. Legyen a kormány teljes erővel ellátva, végrehajtó hatalmát gyakorolhatni a városokban, de e végre ne követeljen eszközt, mely mellett e hatalmat a törvény ösvényén kívül űzhetné. Azért Isten mentsen meg a felügyelőktől, dicső, hogy eddig megmentettétek a megye utasítását tőlük, — örködjetek ezentúl is éber figyelemmel, hogy az önzők — kik e kérdésben személyes spekulációk új csarnokát nyílni látják — be ne esempésszék e mérges növényt meghagyásaitokba.“¹⁾

Temesvármegye rendei októberi közgyűlésükön már sejtik, hogy a városokat törvényhozásilag nem rendezik, azért a következő utasítást adják: „Mennyiben a királyi városok rendezése iránti törvényjavallat élő törvénynyé még ezen országgyűlésen sem emelkednék, a városokban lakó tisztesbrendűeknek hovátartozása s az általuk viselendő ajánlati pénzilletménynek hováfizetése törvényileg határozottassék el, a tisztesb-rendűek közé a polgár katonai hivatalnokok, milyenek a hadi, kormányzékai, pénztári, biztosi s

¹⁾ A Délmagyarországi tört. és rég. muzeumtársulat levéltára.

élelmezési tisztek is soroltatván, azok hasonarányú fizetéssel rovasanak meg.“¹⁾

Az előadottakból kitűnik, hogy a hatásaiban oly nevezetes 43/44. országgyűlésen felmerült eszmék élénken foglalkoztatták Temesvármegyét. Az országgyűlés egész tartama alatt, bármelyik párt kerekedett felül a megyében, a küzdelem elvekért folyt, habár olykor a személyes ellenszenv le nem tagadható is. A tárgyalások a kellő színvonalat mindig megtartották. Véleményét mindenki bátran hirdethette, mert üldözéstől tartania nem kellett. Az erkölesi érzék sokkal inkább uralkodott mindenkinek a lelkében, mint hogy bármelyik főtisztviselő ilyféle szórakozást magának megengedhetett volna.

Tihanyi Ferenc, a főispán minden tettében fenkölt gondolkozású férfúnak mutatkozott, a ki sok tárgyban az ellenzékkel rokonszenvezett. Vukovics barátaihoz intézett buzdító soraiban hangoztatja is, „hogy soha sem fog a főispán legkevesebb nemtetszést, annál kevésbbé üldözést mutatni akárki iránt is azért, mivel az oppositio embere.“²⁾

Csak ilyen, a kicsinyeskedéstől ment emberek vezetése alatt valósíthatta meg a nemzet a reformkorszakban célul tűzött nagy feladatokat. Az eszmékért önzetlenül küzdő hazafiaknak pedig keresve sem lehetne szebb példáját felállítani, mint Vukovics Sebőét, Temesvármegye akkori jeles követéét.

¹⁾ Temesvármegye jegyzőkönyve.

²⁾ A Délmagyarországi tört. és rég. muzeumtársulat levéltára.

Bogma István naplójegyzetei Temesvár 1849. évi ostromáról.

Közli: DR. BERKESZI ISTVÁN.

Temesvár 1849. évi ostromáról idáig három egykorú napló volt ismeretes. Leghamarabb került ki a sajtó alól Hirschfeld Károly temesvári hírlapíró naplója, mely 1850-ben már javított kiadást ért.¹⁾ A második egy osztrák részről kiadott hivatalos munka volt, mely a várvédelemben részt vett helyőrség vitéz magatartásának emlékére Temesváron emelt emlékszobor 1853. január 17-én végbement leleplezési ünnepe alkalmából jelent meg.²⁾

E két munka nyelve német, szelleme osztrák. Hirschfeld az ostrom idejét a várban élte át, naponta készített jegyzeteket tapasztalatairól és minthogy osztrák szellemben írta munkáját, nagyon valószínű, hogy a katonai köröktől is kapott adatokat.

A másik mű szerzője nem nevezi meg magát; valószínű, hogy katonatiszt, ki az ostromot a várban élte át; ez a hivatalos adatokon kívül felhasználta az előbbi munkát is, a melylyel sok helyen szó szerint is megegyezik. A helyőrség és a katonai szellem dicsőítése e munka legfőbb célja.

E két naplóval szemben áll egy magyar hazafias szempontból írt egykorú napló. Ez Lapónyi Alajosnak, a kegyesrendiek temesvári társháza 1849-ben főnöke és gimnasiumi igazgatójának a temesvári társház történetkönyvében (Historia Domus Temesvariensis Schol. Piar.) latin nyelven megírt naplójegyzetei 1849. jan. 24-től június 30-ig, a melyeket magyarra fordított és kiadott Lapónyinak hivatalában egyik

¹⁾ „Die Belagerung von Temesvár im Jahre 1849. (Tagebuch von 107 Tagen. Herausgegeben von C. H. Verbesserte Auflage. Temesvár. Gedruckt bei Joseph Beichel 1850. — 8-r. 1—73 lap.

²⁾ „Rückblicke auf Temesvár bei der Enthüllungsfeier des Monuments am 17. Januar 1865. für die tapfere Vertheidigung der Festung im Jahre 1849. — Aus der k. k. Filial-Staatsdruckerei in Temesvár.“ Nagy 8-rét. 1—104 lap, két képpel és a város térképeivel.

lelkes utóda: Pfeiffer Antal, a kegyesrendiek temesvári társházának főnöke és a gymnasium igazgatója.¹⁾

Ezekhez járul most negyediknek egy szintén egykoruan, még pedig eredetileg is magyar nyelven írt napló. Nebojszai Bogma Istvánnak, a tudós magyar történetírónak a naplójegyzetei ezek.

E naplónak az előbbi naplójegyzetek felett, hazafias szellemen kívül egyéb előnyei is vannak. Míg az előbbi három napló írója az ostrom alatt a várban tartózkodott, Bogma István az ostromot Temesvár Józsefvárosi házában, 1849. június 18 óta pedig Szabadfalun (akkor Freydorf) élte át és így több olyan dolgot is említ, a miket az előbbieket nem tudhattak. Naplóját 1848. okt. 10-vel, Temesvár ostromzár alá helyezésével kezdi és folytatja 1848. végeig; azután csak 1849. április 26-án veszi fel ismét a fonalat, a mikor Temesvárnak 107 napig tartó ostroma kezdődik és folytatja azt az ostrom végeig, 1849. aug. 10-ig. Említ sok olyan nevet, a melyeket a többi naplóírónál hiába keresünk. Így pl. ő jegyzi fel, hogy 1849. április 29-én Villányi honvédezedes volt az a magyar törzstiszt, a ki egy ágyúgolyótól halálosan találva elesett és április 30-án d. u. 4 órakor Szabadfalun temettetett el nagy katonai pompával, 12 ágyúlövés mellett.²⁾

Bogma István adatai a többi egykorú napló adataival a főbb eseményekben egybevágóak, a mi csak emeli hitelességét. A részletekre nézve jóval bővebb ugyan a Hirschfeld naplója, mert ő az ostrom lezajlása után feljegyzései alapján — gondosan szerkesztette meg művét, hogy azt sajtó alá adja. Bogma István — legalább egyelőre — nem is gondolt arra, hogy naplóját kiadja. Napról-napra feljegyzé észleleteit, sőt naponként több ízben is; ha pedig hitelesebb híreket hallott — a mire pedig elég alkalma volt, mert idősb fia mint nemzetőrkapitány működött a honvédseregben, a józsefvárosi honvédtüzérség parancsnoka, Flachsberger főhadnagy pedig a Bogma házában volt elszállásolva — akkor ez újabb híreket a sorok közé iktatta.

Feljegyzései rövidnek, gyakran rapsodikusnak látszik, hogy egyedül a maga használatára készültek; e miatt néhol meg sem érthető, így pl. vannak ily laconicus feljegyzések: „Törvényt sértő alezredes katonai önkény, mely szabad statusban meg nem állhat Alezredes elismeré nagy hibáját“ stb., a melyeket meg nem magyaráz. Talán szándéka is volt, hogy e naplójegyzetek alapján később gondosan kidolgozza

¹⁾ Megjelent a temesvári r. kath. főgymnasium 1887/8. évi Értesítő-jében 3–19 lapon ezenkívül a szintén Pfeiffer-től megírt Temesvári r. k. főgymnasiumi története. Temesvár, 1890. c. munka 62–74. lapjain.

²⁾ Ha sírja jeltelen volna, úgy első sorban a temesmegyei honvédegyelet kötelessége oda hatni, hogy az megjelöltessék.

majd Temesvár 1849. évi ostromának a naplóját, de nagymérvű irodalmi elfoglaltsága őt ettől visszatartotta.

E naplójegyzetek sűrűn beírt tizennyolc negyedréti oldalra terjednek. Mikor azt sajtó alá rendeztem, egyúttal át is írtam s a napi feljegyzésekből azokat az adatokat közlöm, a melyeket később iktatott be s a melyekkel előbbi adatait mintegy kijavítja.

A naplóban előforduló személyekre, utcákra, házakra és egyéb helyekre nézve kikértem a naplóíró fiának, Bogma István nyugalm. városi tanácsosnak a felvilágosítását, ki mint 15 éves ifjú élte át az ostromot s így az atyja naplójában előforduló dolgokra a legtöbb esetben maga is emlékszik. Szíves felvilágosításaiért, az érdemes férfiu ezúttal is fogadja köszönetünket. Most pedig halljuk magát a naplót.

1848.

Október 10. Temesvár ostromállapotba helyeztetett.

Október 12. Lefegyverezés; a vármegyeháza elé két ágyú, — a városháza elé négy ágyú (állíttatott), a várkapuk 10 órakor bezárva.

Október 13. A Józsefvárosban katonai demonstratio; három kocsis fegyver elfoglalva.

Október 16. Az ó és új vármegyeháza és a városháza előtt katonaság, a vármegyeházából minden fegyver elszedve, a politikai rabok elbocsáttattak,¹⁾ a katonai épületekről és a vármegyeházáról a magyar zászlók leszedettek.

Október 17. A szomszéd német községek — Gyarmata, Szent-András és Szakálháza — lefegyvereztettek. Mertz szent-andrási jegyző elfogatott.

Október 18. Éjjel sok kocsin a sereg és reggel négyszázad gyalog a Józsefvároson át kiment és Csákovárt, Ságbot és Parácot lefegyvereztetették. — A csákovai 25—30 honvédujone elbocsájtatott, Kálócy behozatott, a polgárságtól a villák és kaszák elvételtek.

Október 19. Rékás lefegyvereztetett, Tormássy és Adamsz pap,²⁾ némely fegyverekkel megszöktek. Radocsay jegyző elfogatott.

Október 20. Két század (400 ember) karánsebesi végvidéki katona a Józsefvárosba szállíttatott. Karácsonyi Laci letartóztatott.

Október 21. Éjjel egy osztály gyalogság a dzsidások segítségére Arad felé küldetvén, egy század végvidéki a várba szállíttatott. Báró Lopresti magtára³⁾ katonai zár alá vétetett.

Október 22. Az egész dzsidásezred Temesvárra vonult. Ambrózy Lajos főispán, Dezsán kormánybiztos új Comitét alkotnak.

¹⁾ Leginkább szerbek voltak, kiket a verseci csatában fogtak el.

²⁾ Rékási római kath. lelkész, kitűnő magyar hazafi.

³⁾ Lopresti báró magtára a mai Hunyady-úton volt ott, a hol jelenleg a Goldstein-féle cementgyár van. E magtár 1901-ben leégett.

Október 23. Freidorf lefegyvereztetett. A Comité első ülése.

Október 24. Éjjel négy század gyalog (két végvidéki), lefegyverezé Kis-Becskereket és Uj-Bessenýt. A kis-becskereki plébános, Kafka postamester és Rauch ispán elfogattak; Feisthamel jegyző elszökött, de visszahozatott.

Október 25. A vár sáncain kívül uj árok ásatott. A fasorban több nyílás ásatott. Holly befogatott.

Október 26. Éjjel négy század gyalog (két század végvidéki) és két század dzsidás elment Lugosra. Befogattak Lehrbach jegyző,¹⁾ Kegl, Hajdu és Tóth. Délután a rácok kitűzték a sárga-fekete zászlót nagy zenével és zajjal. Délután uj tisztikar választás — ha igaz.

Október 27. Megyei levéltár és pénztár lepecsételtetett. Vinga lefegyvereztetett. Réthát-nál Kövér Vince meglövétett a svábok által, Kövér Lajos házat feldúlták. Püchler zsidó befogatott, az ó-vármegye házába katonaság szállíttatott. A fibis-i oláhok fellázadtak, a fibis-i uraság háza leromboltatott. A fibis-iek Blumenthalon és Königshofon dúlnak.

Október 28. Toronyossy buziási jegyző és bírāja elfogattak. Facsetet a honvédek elpusztítják.

Október 29. A magyar nemzeti színű zászló a katolikus püspöki lakról letépve. Tóth — fabriki bíró befogatott. Lugos lefegyvereztetett a belinci, kiszetói és más, összesen 3000 oláh segítségével. A honvédek és nemzetőrök — 900 — Oravicára vonultak. Makay alispán és a lugosi várnagy elfogattak. Ruszberg és a lugosi hatágyú elvétellett. Szilhán (?) szolgabíró megkínzóztatott, Lugoson őrség hagyatott.

Október 30. Weidlinger, jezvini jegyző elfogatoit. Temesvár városházáról a nemzeti szín levétellett, császári zászló tüzetett ki. Jakabházy hityiási jegyző befogatott. A józsefvárosi templomról is levétellett a nemzeti zászló, a nemzeti helyébe német nem áll.

Október 31. Csonka esküdt és más 12 befogatott. A vár kapuin mindenütt császári lobogók.

November 1. Farkas bakóvári jegyző befogva. A belső sáncon 15 ágyútelep.

November 2. Rác és oláh nemzetőrök felesküdvé. Piskulics fogva behozatott, Fischer administrator lemondott.

November 3. Dresser elfogva. Utvin-ban lázongás, gyertyámosi csetepaté, hol 10 dzsidás és 70 magyar esett el. Innen és Billét alól elvonultak a magyarok, visszaveretvén. Dessewffy Lajos befogva.²⁾

¹⁾ Lehrbach, később Csermelyi 1860. után megyei esküdt volt.

²⁾ Dessewffy Lajos, Dessewffy Sándor csanádi m. püspök bátyja, 1867 után pénzügyminiszteri tanácsos volt és mint ilyen halt meg.

November 4. Új-Pécs lefegyvereztetett. Magyar-Szent-Mihályon vagy 16 magyar elesett, 200-ból 30 elfogatott egy zászlóval, a többinek fegyvere elvétellett — ha igaz.

November 5. Knézi-i jegyző befogatott, zab és széna dzsidás és gyalogos katonák kísérete alatt hozatott be.

November 6. Hazatért a csapat Új-Pécsről. Mehalaiak a magyaroktól féltökben erdőbe szöktek.

November 7. Vettstein tisztartó, Terstyánszky Ferenc biztos befogva, Vukovits fejére 100 arany tüzetett.

November 8. Asbóth befogva, sok német felesküdvé fegyvert kapott. Liebling sárga-fekete zászlóval hozta be újoncait.

November 9. Berzenkovics befogva, oláhok számosan tódulnak be esküre. A Józsefvárosban csak hat német iratta be magát.

November 10. Zsámbokrét és Kovács, m.-szákosi jegyző befogva.

November 11. Papházy sárga-fekete zászlóval vezetett be felette sok kocsin oláhot és kevés németet. Onosy — ha igaz — elesett Aradnál (nem volt igaz).¹⁾ Biró bruckenau-i jegyző befogva.

November 12. Szalay puska csináló befogva. Beregszón a magyarok juhokat, ökröket elvettek.

November 13. Új oláh csapatok mint landsturmerek; Lippa elvéve, lefegyverezve.

November 14. Józsefvárosi hadisarc kezdete. Murányi proscibálva, neudorfi kastély kirabolva, szétdúlva.

November 15. Bilét alatt az oláhok a magyarok elől megfutottak. Kayser Mihály fia elfogva.

November 16. Balásy²⁾ bezárva, mert rejtett fegyvereket találtak nála; Aradra vitték.

November 17. Papházy Jefta befogva.

November 18. Kis-Becskekernél csatázás, a magyarok Szent-Andrásig nyomultak; kemény ágyuzás, de visszaverettek két batalion gyalog és hat ágyú által Mercyfalva felé. Több gyalog katona elesett. Mayer kereskedő elfogatott. Török-Szákoson fellázdak az oláhok. Rósa Lacunáson dül.³⁾

November 19. Suchán⁴⁾ elfogva; Csákován a magyarok beütöttek. Zelénszky svájci gulyája Új-Faluról behajtva, Tormássy József agyonverve.⁵⁾

1) Ózossy Mátyás köztisztviselőben mai nap is él.

2) Balásy Sándor 1848-ban lippai főszolgabíró volt.

3) Rósa Sándor, a híres rablóvezér, mint egy szabadsapat parancsnoka.

4) Szuchán Márton nemzetőr-, később honvédkapitány lett.

5) Tormássy József mély-nádasi földbirtokost, volt úrbéresei, az oláhok verték agyon.

November 20. Gál bresztováci juhái és tehenei behajtva. Knéz-nél csata. Magyar nyolc század két ágyúval, elüzetett 12 ágyú által, egy tiszt elesett.

November 21. Takács M. letartóztatva,¹⁾ Bilét lefegyverezve.

November 22. Róka kanonok törvényen kívül tétetett. Marsovszky befogva. Katonáság visszatért.

November 23. Zsuty orcyfalvi jegyző befogva.²⁾

November 24. A magyarok Csákovát, Dettát megsarcolták.

November 25. Windischgrätz-től courier General Heide.

November 27. Murányból a Kulterer holmija behozatott.³⁾

November 28. Egy megszökött Rukavina gyalogos meglövetett; Lippát elvették a magyarok.

November 29. Bogvánból a katonák sok foglyot hoztak, a karánsebesi esperes — Bodó — befogadott.

December 2. Bőjtös vagyona elfoglaltatott.⁴⁾

December 9. Három polgári vadász egy végvidéki örre löttek a vámháznál éjféلكor.

December 11. A Józsefváros újonnan lefegyvereztetett, este 9 órakor újra lövések, de hamis lárma.

December 12. Sok katona Lippa felé ment.

December 14. Erős ágyúzás Arad felé. Arad vára 18 ágyúval Leiningen által éléssel ellátatott, a magyarok visszaverettek. Elfogatott 100—150 magyar 2 ágyúval, elesett 15 katona, egy főhadnagy.

December 15. Arad táján Zádorlak felé a csata folytatott.

December 16. Az aradi várba újra két ágyú és más hadi szer küldetett.

December 19. A katonáság visszatért.

December 23. Csákován a magyarok elűzik a katonákat, 8 katona elesett.

December 24. Bogvánt bevette a katonáság; elesett egy őrnagy, két más tiszt, megsebesült 6 katona.

December 26—28. Arad vára ágyúztatott.

1849.

1849. január 18. A magyarok elhagyták Versec-et és Fehértplom-ot s azt a császáriak és a szerbek szállották meg.

1849. Április 26. Mutakoztak először a magyarok Kissoda körül.

¹⁾ Takács Manó 1867 után vingai szolgabíró lett.

²⁾ Zsuty 1867 után megyei árvaszéki ülnök volt.

³⁾ Kulterer, később Murányi Ignác temesi főispán, meghalt 1869. június 22 én.

⁴⁾ Bőjtös Imre temesvármegyei főmérnök 1848-ban.

Április 27. Bem megszállotta a József-külvárost délután, a faraktárakig¹⁾ jött, két dsidás elfogatott, lovaik lelövetvén.

Április 28. Szombat. Előörsi lövöldözések két rendben is.

Április 29. Reggel három óraker két lövés, öt óraker négy Würtemberg huszár a Pop háza elé²⁾ lovagolván, hét lövés esett ellenök, Kovács főhadnagy jobb csipőjén veszedelmes sebet kap. Délután három óraker Bem 200 lovassal és 6 ágyúval az ó-majorki téglavetőtől³⁾ az aka sz-tófa felé⁴⁾ vizsgálódván, az uszodánál levő császári táborra⁵⁾ lövet; egymás ellen 80—90 ágyúlövés, a várból 13 ágyúlövés történt. Három császári dsidás és négy huszár elfogatott. Villányi ezredes, egy ágyúgolyó a hasát érven elesett. Este 9¹/₂ óraker a Pop házán túl a fatáraknál tíz pereig tartó előörsi számos egyenkénti és két rendben csapatonkénti puskalövés. A szélmalom-nál⁶⁾ éjjel hajóhid verése kezdődött.

Április 30. Reggel nyole óra tájban néhány lövés, 12 óra előtt a várból öt lövés történt a Józsefváros felé, a Mehala felé is löttek háromszor. Délután 4 óraker Villányi ezredes eltemtetett Freydorfon 12 ágyúlövés mellett.⁷⁾ Arad felől magyar csapatok érkeztek; két dsidás elfogatott.

Május 1. Reggel 7 óraker négy ágyúlövés. Este 7 óraker félszázad magyar néhány lovassal fát vitt hidnak. Egy magyar kém a várban agyonlövetett.

Május 2. Csak dél tájban egy-két ágyúlövés, este 8¹/₂ óraker három ágyúlövés és később 3—4 puskalövés. Kuble bíró a magyarokhoz szökött.⁸⁾

Május 3. Délután két óraker egy huszártiszt mint parlamentair egy trombitással a hidig lovagolt és írásban által adta a felszólítást (t. i. a várórségnek, hogy adja meg magát), de az felbontatlanul, egy gyalog parasztleány által visszaküldetett. A császáriak 3¹/₂ óraker délután a

¹⁾ E faraktárak a Belváros és Józsefváros között, a Béga balpartján a mai Hunyady-hídtól egész az Ormós-utcaig nyúltak, mert akkor a mai Józsefváros eleje még beépítetlen terület volt.

²⁾ A Pop ház a mai Erzsébetvárosban, a Holló-utca 3. sz. a. volt; néhány év előtt bontották le. Helyén ma a dr. Dobrov ügyvéd emeletes háza áll.

³⁾ Az ó-majorki téglavetők a mostani buziási-út mellett a jelenlegi Vörös-Csárda helyén voltak.

⁴⁾ A kasztófa, a jelenlegi löportár és a vörösesárda között állott.

⁵⁾ A császári tábor a mostani Ferenc József-liget helyén volt.

⁶⁾ A szélmalom a Józsefváros legszélén, Szabadfalu felé, a bal Béga-parton állott, a hol jelenleg a vámház áll. A szélmalmot a honvédek figyelőhelynek használták.

⁷⁾ Villányi előbb osztrák tiszt volt és Blitz-nek hívták.

⁸⁾ Kuble telekbíró volt.

Józsefvárosba a Vademberig¹⁾ nyomultak két batalion gyaloggal, három század dsidással, innen 9, a polgárrét felől 3 ágyúval. Kemény, egy óráig tartó ágyúzás; a császáriak száz lövésnél többet tevén, a várba visszatértek a magyarok 30—40 lövése elől. A magyarok hidját 14 ágyú fedvén, a szélmalom megett is 7 ágyújuk levén felállítva, a császáriak a szélmalmot némileg megrongálták. Egy huszár megsebesült, 3—4 dsidás és két gyalogos s egy tiszt megsebesült vagy elesett.

Május 4. Délután a magyarok gyakorlás közben puskáztak, négy óra tájban egy század huszár az uszodánál levő császári tábor felé, a majoroki téglavető helyen mutatkozván, a császári tábor 18 ágyúlövést tett ellenök. Egy huszárló elesett

Május 6. Vasárnap reggel 8—9 óra közt a Sánta Ördög²⁾ tizenhat gyaloggal a Józsefvárosba nyomúlva a jegyzőt kereste, a vámházig portyázott, a temetőre vagy 18—20 puska lövést tétetett, a huszárokat megpillantván a várba vonult. Délután 3—4 óra tájban 5—6 század várór kirohant, három rakétát bocsájtott és egy ágyúlövést tett a Harang-utca³⁾ a magyarokra, de ezeknek két ágyúlövése után visszavonult. A Serház-fasor levágatott.⁴⁾

Május 7. A józsefvárosi fasorok a császáriak parancsára levágattak; egy boglya szénámat a mehalai ragyás ráé korcsmáros két oláh szerzesánnal elrablá. Stumpfoll-tól hat koci szénát elraboltak, de a többít két huszár visszavé. Stockinger Móric⁵⁾ és Karl⁶⁾ a magyarokhoz mentek. A fiatal Stuffer elfogatott.

Május 8. és 9. A józsefvárosi fasorokat ledöntötték.

Május 11. Egy sivalzsér a magyar táborból a császáriakhoz futott.

Május 12. Két-három zászlóalj császári, két divisio dsidás és 18 ágyú több rakétával a Józsefváros mellett kirohant éjjel; félőtre reggel a magyarokra ágyúztak; egy óráig tartó — majd 300 ágyúlövés után — a császáriak visszaverettek; összesen vagy 80 császári, közte 17 dsidás elesett, üres lovaik visszavezetettek. A magyarok közül elesett 7 Lehel-huszár, két tiszt, 30 székely gyalog; 4—5 sebesült magyar elfogatott; a szélmalom

1) A Vadember máig is fennálló vendéglő és kávéház a Józsefvárosban, a Bém-utca és bal Bégasor sarkán. Uteaí száma Bém-u. 3.

2) Sánta Ördög alatt Stuffer nyugalm. osztrák főhadnagyot értették; a francia háborúknban lábán megsebesült, ezért sántított; a magyaroknak ellensége, s 1848-ban a Józsefvárosban csász. térparanesnok volt.

3) Harang-utca, a mostani Eötvös-utca.

4) Serház-fasor a Béga balpartján a gyárvárosi uszodától a Gyártelepig terjedett.

5) Stockinger Mór ügyvéd, 1848-ban a Temesvarer Wochenblatt szerkesztője, később Sulyok Mór, 1861-ben Temesvár sz. k. város osz. gyűl. képviselője.

6) Karl, később Karvalyi magánzó birtokos, Stockinger M. sógora.

elégtetett, a magyarok elvettek egy fegyverszeres kocsit. Néhány józsefvárosi házon keresztül ment az ágyúgolyó. A magyarok a Józsefvárosba nyomultak egész a Pop házán túl, az elülszáguldozók csak a Vám háznál állapodtak meg,¹⁾ gyalogok néhányan a Lopresty magtárig nyomultak. Ezekre a vár falairól 12 nehéz ágyúlövés történt, a józsefvárosi templomtornyot is egy 12 fontos ágyúgolyó érte. Mehalát elfoglalták a magyarok. Dedolics, Broghetta, Zimmermann, Strba elfogattak. Délután a vár falairól vagy harminc nehéz ágyúlövés történt a Gyárvárosra és Mehala felé, úgyszintén több puskalövés. Este a magyarok a Gyárvárosba benyomultak. Még este fél tízig előrsi puskalövések történtek.

Május 13. Vasárnap. Már két órakor éjjel után előrsi puskalövések; reggel 5 órakor a Gyárváros felé 10 percig tartó ágyú- és erősebb, szapora puskalövések. Hét órakor a várból a Gyárváros felé több rendű nagyobb ágyúlövések és mindegyre ritkábban történő puska- s közbe-közbe kisebb ágyúlövések egész délig. E nap vagy 30 ágyúlövés történt a Gyárváros és a Mehala felé a vár falairól. Délután egyszerre nyole lövés a legnehezebb fajú ágyúkból a Mehala felé. Broghetta, Zimmermann, Dedolics, mint kémekek agyonlövették a magyarok által Freydorfon.²⁾

Május 14. Éjjel után 2 órakor 6 nehéz ágyúlövés a Mehala felé, hol a magyarok futó árkot készítettek. Reggeli 7 órától délig vagy 12—13 ágyúlövés történt a vár falairól Mehala felé. Délután fél három órakor felette sok császári katona 6 ágyúval a tisztító Canális felé levő hid felé kinyomult s a Mehala előtt álló magyar előőrökre üt. Ezek idején Mehalába vonulnak. A magyarok a Józsefvárosban is fel voltak állítva a polgárréti kis erdőben.³⁾ A józsefvárosi magyarok kivonultak, a mehalaiak ostrommal előrenyomultak; 250 ágyúlövés történt mindkét részről, ide érte a vár falairól történeteket is. Az osztrákok megnyomatnak, a várba futnak fél ötre. Itt elesett 3 magyar, megsebesült 6. — Elesett 10—12 osztrák. Elégették a Feldinger és a gaz Modos majorját.⁴⁾ A majoromban⁵⁾ a Krabes lakásán egy golyó keresztül

¹⁾ A Vámház a Temető-utca sarkán volt. A május 12-iki kirohanás alkalmával sebesült meg halálosan Salm herceg es. kir. uhlános kapitány. A halálos vágást fejére Decsy — a Lehel-huszárok kapitánya mérte (Bogma I. adata).

²⁾ Broghetta, Zimmermann, Dedolics Szabadsfalun (ekkor Freydorf) a köhidnél lövtek agyon s ugyanott az árok partján lettek eltemetve.

³⁾ Polgárréti kis erdő nem egyéb mint a józsefvárosi vasuti pályaház mellett levő régi Lövvölde, a hol még mai nap is sok szép régi fa van.

⁴⁾ Feldinger, később Földényi vaskereskedő volt a Belvárosban, üzleti helyége a mai Losoney-tér és a Hunyadi-út sarkán volt, a mai Deutch testvérek üzlete helyén. Módos szerb ember volt. Feldinger és Módos majorjai a Mehala és Józsefváros között feküdtek.

⁵⁾ A Bogma István majorja szintén a Józsefváros és Mehala között volt.

ment, az udvarba egy 18 fontos granát, a kertbe egy 12 fontos golyó esett s ez egy faágot letört. Elfogattak Csiky, Szokotyán, Janicsár, Turku és Zónya.¹⁾

„Fél öt óra után a Gyárvárosban kemény ágyúzás és előrsők számos puskalövése, egész 8 óráig vagy 250 ágyúlövés, 8 órától folyton kemény ágyúzás éjjeli 11 óráig; 17 császári tüzér elveszett, 13 császári gyalogos elfogatott. Délután az uszoda elégettetett. A Gyárváros ostrommal bevétetett; 61 császári elesett, 3 osztrák ágyú elfoglaltatott; 3–4 magyar elesett, 3 pedig megsebesült.

Május 15. A Gyárváros felől éjjel után gyakori ágyúlövések, a faraktárak, kettőt kivéve, elégettettek, a végvidéki őrkatonák által felgyújtván. Reggel 30 ágyúlövés és szapora puskalövések a Gyárváros felé. A várban egy ház az új kaszárnyánál²⁾ meggyújtatott. A kamarai raktár³⁾ a Gyárvárosban elégett. Desko gazdász s a szappanos — Gyorgyevits és Joannovits elfogattak.⁴⁾ Rummy majorja elégett.⁵⁾ Délután ritkább ágyúlövések, hébekorba puskalövések, este nagy tűz a Gyárváros felé; 9 óra után egész 11 óráig igen nagy ágyúzás és szapora puskalövések. A mosncai erdő felől rohantak a magyarok a Gyárvárosba és elfoglaltak 3 ágyút. A vízi malom elrontatott; a magyarok a lovaglóiskolaterről lövik a várat.

Május 16. Reggel fél öttől fél hatig előrsi szapora lövöldözés a Majorokon túl, vagy két ágyúlövés kíséretében. — 10 óra felé előrsi puskalövések félóráig; délután 4 óra tájban egy 18 fontos golyó a várból Gruber háza tűzfalába ütődött.⁶⁾

Május 17. Reggel 4-től 5-ig előrsi puskalövések a Mehala felől, 9 ágyúlövés; 8-tól délutáni 3 óráig a Gyárváros felé 200—230 ágyúlövés; délután 4-től esti 7-ig újra a Gyárváros felé vagy 100 ágyúlövés történt. Egy magyar tiszt és egy legény elesett.

Május 18. Reggel 3 óra után vittek a magyarok a Józsefvároson keresztül 8 ágyút, fél ötkor puskázni kezdték a Majorok felől, öt óraker az Emmaus felől⁷⁾ és a Gyárváros felől kezdődött az ágyúzás és 8 óra tájban végződött; 730—740 ágyúlövés történt mindkét részről. Egy golyó a józsefvárosi templom szegletét megsértette, egy a Gruber

¹⁾ Ezek mint osztrák érzelműek a magyarok által fogattak el.

²⁾ A Nándor-kaszárnya, mely akkor új volt, mert csak 1846-ban épült.

³⁾ Kamarai raktár, vagyis kinestári faraktár a Gyárváros elején; most is ugyanott van.

⁴⁾ A magyarok által.

⁵⁾ A Rosalia-kápolna közelében volt.

⁶⁾ Gruber-ház a Józsefvárosban, jelenleg is áll a Bonnaz-u. 10. sz. alatt, közvetlen a templom közelében.

⁷⁾ Az Emmanusz kocsma ma is áll az Erzsébetvárosban a József-tér és az Emmanusz-utca sarkán. Helyszáma, József-tér 14. szám.

házának ment, egy másik a Stockinger háza előtt esett le,¹⁾ egy a Vargics háza előtt²⁾ a nyárfa két cölöpjét zúzta szét. Két magyar tüzér elesett, egy pedig megsebesült. A Popp házába 10—11 golyó is ment. Félkilenc órakor a magyarok visszatértek freydorfi táborukba.

Május 19. Reggel 2 órakor egy ágyú- és néhány puskalövés; 4¹/₂ órakor előrsi puskalövöldözések a Gyárváros és a Mehala felől 6 óráig; délelőtt vagy 10—20 ágyúlövés a Gyárváros felől, délután 3 órától 5-ig a Gyárváros felől vagy 200 ágyúlövés; este 7 órakor a magyarok bejöttek a Józsefvárosba, a várból három ágyúlövést tettek rájuk, egyik a Kozák tűzfalát átlyukasztá,³⁾ féltizenegy előrsi kemény puskalövöldözés a kisebb polgárrét felé,⁴⁾ féltizenegy órára az Emmaus felé az én utcámon⁵⁾ ment 6 magyar ágyú, de 12 órakor 7 ágyúlövés történnén, visszavonult a Templom-utcán.⁶⁾

Május 20. Vasárnap. Reggel csendesség, egy-két lövés. Délután 3-tól 7 óráig vagy 150—180 ágyúlövés a Gyárváros felől leginkább, de a Mehala felől is; 4 óra tájban egy század magyar gyalogság néhány huszárral elfogták a szanta Theodorovicsot.

Május 21. Reggel vagy 20, délután vagy 10 ágyúlövés a Gyárváros felől. Sok zsidót kiűztek a várból.

Május 22. Éjfél után fél egy órától 2 óráig előrsi puskalövések a Józsefváros előtt. Reggel 4, délután vagy 36 ágyúlövés; igen ritkán puskalövések; este 9 órakor a Majorok és a vár között futóárkot ásni⁷⁾ és ágyútelepet készíteni ment több száz ember, több száz kocsi rözsét és kosarakat számos magyarság kíséretében vittek oda, az ágyúkat is odavivén, az ágyútelepeket felállították. Elfogtak 70—80 kőborló osztrák gyalogost.

Május 23. Reggel 4 órakor kezdték a józsefvárosi ágyútelepről az ágyúzást és 5 óráig 653 ágyúgolyót lőttek ki és be; a házam tetején egy golyó fenn a konyha felett be, s a tulsó felén ki a vizipuskák színjébe ment, egy golyó az istálló padlását érinté; egy huszár elesett. A három futó-utcában⁸⁾ egy 23 fontos bomba Wolf vejének deszkatetős vályogházát szétrombolta; Vargits házat is golyó érte,

1) Stockinger Mór háza jelenleg is megvan; Józsefváros, Hunyady-ut 37.

2) A Vargits-ház is áll még az apácák telkén, Erzsébetváros, Bonnaz-u. I. sz. a.

3) A Kozák koresma 1849-ben a Hunyady-ut és Bonnaz-utca sarkán állott.

4) Kis Polgárrét a mai Lövölde helyén volt, a Nagy Polgárrét a józsefvárosi pályaudvar helye, mely akkor még kaszáló, rét volt.

5) Az én utcám alatt a naplóíró a mai Hunyady-ut-at érti, akkor Verseci-utca-nak hívták; itt volt a Bogma István háza, most Hunyady-út 39. szám.

6) A józsefvárosi Templom-utca-t 1894 óta Kossuth-utca-nak hívják.

7) A Mária kápolna és Rosalia-kápolna között.

8) Három futó-utca, most Fröbel-utca.

König házába négy golyó repült,¹⁾ a Loprestyné házába két golyó, az egyik a két láb vastag falon is keresztül ment. Hasonlóan golyó érte a Pop, Jakabfy,²⁾ Tüiringerné,³⁾ a Rittinger,⁴⁾ Kozák, Stockinger és a Nagy házat.⁵⁾ Délig még 50 ágyúlövés történt; a magyarok ágyúikat a Józsefvárosi telepről elvitték; délután vagy 30 lövés. A magyar tábor közelebb jött a Józsefváros alá. Éjjel előrsi puskalövések és 3 agyúlövés.

Május 24. Reggel 4 órától kezdve fél óráig több puskalövés. Egész nap 50—60 ágyúlövés a Gyár- és a Józsefváros felé. A magyarok a Józsefváros külső utcájába beszállottak, táboruk egész a város alá jött. Jakabffy háza kertje végében téglából négy láb széles, öt láb magas védfal alakítottatott az Elefánt koresma irányában.⁶⁾ Éjjel ágyútelephez szükséges készülétek a Sprung kertje megett.⁷⁾

Május 25. Három ágyúlövés és az előörsök puskalövései.

Május 26. Vagy 20 ágyúlövés, több puskalövés. Reggel Bem seregeket megtekinté. Éjjel előrsi puskalövések két ízben: egy magyar tiszt és egy dsidás tiszt elesetek. Bem 15 foglyot a várba visszaküldött.

Május 27. Vasárnap 12 órakor minden táborban nagy hálaadó isteni tisztelet Budavár bevételeért, többszörös puska- és ágyúlövések mellett. Déltől estig vagy tizenöt ágyúlövés a várból és a Gyárvárosból, hébekorba puskalövések. Hat foglyot visszaküldött Bem. (A Puchner seregéből elfogottakat.)

Május 28. Reggel 3 órakor erős puskalövés félóránál tovább a vár és a Józsefváros között. Átszökött egy dsidás és egy gyalog; nappal 25 ágyúlövés; a várból hat foglyot kiküldöttek.

Május 29. Éjjél után két ízben több előrsi puskatüzelés. Reggel 11 órakor a bombák haubitzai polgárrégi kis erdőhöz vitettek; akkor a várból 12 ágyúlövés történt, egy granát az Angerbauer háza tetején elpattant,⁸⁾ egy golyó az Oroszlán koresma⁹⁾ tetején általmant, egy pedig a templomba ütődött.

Május 30. Hébekorba puskalövés. Nemzeti lobogó a Józsefvárosban kitűzve. Az Emmens-nál új futóárok ásátott.

1) A mostani Gorove-utcában, a Pannonia gőzmalommal szemben.

2) Jakabffy-ház a józsefvárosi Seudier-téren, most Panits-féle ház.

3) Tüiringerné háza, most a Bem-utcában, a Trombita koresma mellett.

4) Ugyancsak a Bem-utcában, jelenleg Boskovits-féle ház.

5) Nagy-féle ház, Nagy L. nyug. városi tanácsos atyjának volt akkor a tulajdona, a mostani Preyer- és Fröbel-utak sarkán.

6) Az Elefánt koresma még most is ott van, a Fröbel-utca és a Seudier-tér sarkán.

7) Az Erzsébet gőzmalom megett, hol most a gőzmalom raktára van.

8) Angerbauer háza a Bonnáz-utcában a Fehér hajó koresma mellett volt.

9) Ott volt a hol a mai Oroszlán vendéglő van, de akkor földszintes épület volt.

Május 31. Vagy 15 ágyúlövés a várból. Hébekorba puskalövések. A Józsefvárosi és majoroki képviselők egybealakulása. Éjjel újra futóárokásás. Éjjel 5 ágyú- és több puskalövés.

Junius 1. Nappal vagy 5 ágyú- és hébekorba puskalövések. A misericordianusok tornyáról a fakészületet lebontották; éjjel a futóárokásás folytatódott; 11 óra tájban kemény puskázás.

Junius 2. Éjjel után vagy négy magyar ágyú vitetett a telepre a kirontó várórség ellen; a tüzérek a Józsefvárosba szállottak meg, Artillerie-Chef Fla ch s b e r g nálam; Gyula (t. i. Bogma Gyula, a naplóíró fia) nemzetörkapitány lett; este zenét kapott. Éjjel vagy 60—70 bombát lőttek ki a várból.

Junius 3. Vasárnap reggel 8 óra tájban 6—7 golyó lövetett a szivargyár felé; egy 34 fontos a falba ütődött Fenyítőtvörvényszéki elnök (lettem.) Ez nap még néhány ágyúlövés és némelykor puskalövések.

Junius 4. Éjjel után kemény előörsi puskalövések; reggel 7 órakor 8 ágyúlövés — a házam körül, egy gránát a Napkoresma előtt pattant el,¹⁾ délután vagy 20—25 ágyúlövés a várból a Lopresti magtár irányában, mivel ott két löporos szekér állott. A lövések leginkább gránáttal történtek. Este puskalövések.

Junius 5. A várból a Józsefváros felé 5—6 lövés, néhány puskalövés, batteriakészítés.

Junius 6. A várból 5—6 ágyúlövés, a Vadászerdőben a Vécsey tábora elégett,²⁾ batteriakészítés.

Junius 7. Reggel vagy 4 ágyúlövés, délután a szivargyárra és a mellette levő hidra 25—26 lövés a várból. Sprung Antal házfalán³⁾ egy 18 fontos keresztülment. Erővel tanácsnoknak (t. i. városi tanácsosnak) akartak tenni.

Junius 8. Néhány ágyúlövés délelőtt, délután 6 óra után Mehala felé kirontott fél század dsidás, de visszaveretett, vagy 100 ágyúlövés történt.

Junius 9. Reggel öt ágyúlövés, délután is vagy 30—35 ágyúlövés a lóiskola melletti telepre⁴⁾ gránáttal és bombával.

Junius 10. Éjjel után 1 órakor 3 ágyúlövés, nappal a nemzetörökre egy ágyúlövés a várból. Egy dsidás őrmester elszökött.

Junius 11. Reggel 11 órától esti 7 óráig vagy 2000 lövés történt a várból, leginkább gránát és bomba; egy tüzérnek a lábát vitte el, egy

¹⁾ A Naphoz címzett koresma ma is úgy áll, akár 1848-ban, Hunyady-ut 35. szám alatt.

²⁾ Ez alatt nem kell valami nagy szerencsétlenséget érteni. A sátorok galyakból voltak összeállítva s könnyen kigyuladt; könnyen is pótolták.

³⁾ Jelenleg a Kabdebó Lajos háza, Józsefváros, Uri-u. 4. szám.

⁴⁾ A kis-beeskereki úton a Praesidens-kert mellett volt.

nőt a hátán sebzett meg, egy gyermeket megölt. Böjtös házat egy bomba érte s egy szobát szétrombolt, Dlholecyné házat több golyó érte¹⁾; Blaustein házának alája furta magát egy bomba, a szobát összerombolta s egy golyó a falon is átment. Majorokban több ház égett, a Mehalában a szekerező ház elégett, a Józsefvárosban elégett a Löffler szénája, a várban is három izben égett. A várból két gyalogtiszttal meztelen kiszökött; öt honvéd elesett. Éjjel is lőttek ki gránátokkal, de be is küldöztek néhány bombát.

Junius 12. Reggel 8 óráig vagy 20 ágyúlövés ki meg be történt, délelőtt még vagy 30 ágyúlövés, délután 2 órától szünetnélküli ágyúzás kívülről, s belülről bomba és gránát több 500 lövésnél; este és éjjel szapora előrsi puska- és közel 250—300 ágyúlövés leginkább az ágyútelepek felé; a várban két rendbeli gyuladás.

Junius 13. Reggeli 5 órától kevés pihenéssel folytonos ágyúlövés, délelőtt vagy 50 ágyú-, mozsár- és haubitz-lövés; délután több 300 lövésnél; a Vadembernél egy golyó a kávéházba ment s a billiárdot feldönté, egy ómajoroki oláhnak a két lábát vitte el. Éjjel kemény ágyúzás, bomba- és gránátlövés, közel 360 ágyúlövés és kemény előrsi puskázás.

Junius 14. A várba be 150—200; kifelé vagy 200 bomba s közel 200—250 golyó és gránát lövetett ki. Egy óra alatt 30—50—80 lövés. A Gyárvárosban a bomba vagy 20 magyar bombát felrepített. Egy tűzérnek a Gyárvárosban két lábát egészen leszakítá a bomba.

Junius 15. Délig vagy 300—360 ágyú-, bomba- és gránátlövés; délután 200—240 ágyú-, mozsár- és haubitz-lövés. Új telepkészítés, előrsi puska- és gránátlövés.

Junius 16. Éjfélnél előrsi puska- és gránátlövés, három plotonlövés, „Rajta magyar” és a két század magyar megrohanván a nagy hidat (a mostani Hunyady-hid helyén állott egy fahid) és azt Ritter tűzér két honvéddel meggyújtá; 12 órakor erős puska- és gránátlövés, a hid félóráig égett; elesett vagy nehezen megsebesülve elfogatott Ritter magyar tűzér és hat más megsebesült. Fél négyre újra erős előrsi puska- és gránátlövés, vegyítve ágyúlövéssel, tartott majd fél ótig. A gaznép, Ritter, alkalmasint árulóvá lett.²⁾

Nappal semmi lövés, de éjjel 11 órától 4 óráig szünetnélkül ágyú- és gránátlövés; a várból a Józsefváros ellen; vagy 700—800 bombát és gránátot

¹⁾ Özv. Dlholecyné háza a Józsefvárosban, a Kossuth L. és Bonnáz-utcák sarkán még most is áll; helyszáma most Kossuth-u. 19; a Fehn A. kereskedése van benne.

²⁾ Talán ez a Ritter volt ama honvédtiszt, porosz származású, a német legiótól, a ki Hirschfeld szerint junius 16-án nehéz sebet kapott és elfogatott. — Die Belagerung von Temesvár 1849, von C. H. 39. lap.

küldöttek a Mehalából is; lakóházamra is esett egy 60 fontos bomba, a konyhát és kamarát szétrombolta, egy másik 60 fontos bomba egy eseresznye-fát gyökerestől kitépett.

Junius 17. Reggel néhány ágyúlövés, délután 3-tól 6-ig újra 400—500 bomba, gránát és ágyúgolyó küldetett a várból a Józsefváros-ba és Majorokba. Kappusz házát¹⁾ szétrombolta a bomba; Sprung K. házát²⁾ számtalan golyó érte s ott tűz támadott; Gábiel kerti kunyhója elégett,³⁾ a Bohn házában is rombolt a bomba, a Dholuckyné pincéjét egy bomba és gránát egyszerre dúlta, az ifj. Gruberné házát is bomba érte, a szivargyárt is — hol a táncvigajom adatott — bomba érte, úgy szintén a Zsolnayné⁴⁾ és Löffler házát is.⁵⁾ A Gyár-városban égett; egy huszárnak a lábát leszakítá a golyó, néhány nemzetőr pedig megsebesült.

Junius 18. Felülről 600 bomba, 18 mozsár érkezett; előőrsi lövöldözés, néhány dsidás kirohant, egy lelövetett, lovát elfogták; ágyú- és puska-lövések; egy honvéd elfogatott. Este Frey dorf-ra költöztem.

Junius 19. Frey dorf-ra átköltözés. Törvényt sértő alezredes. Három végvidéki hozzánk szökött.

Junius 20. Katonai önkény, mely szabad statusban meg nem állhat. Ágyúzás a Gyár város és Majorok felé és a várba -be bomba lökés; Gyár városban a Fischel háza elégett, egy huszárnak mind a két lába ellövetett; a várbeli katonai ispotályba bomba esvén, 15—16 beteget agyonütött.

Junius 21. Csendes. Délután néhány ágyúlövés. Alezredes elismeré nagy hibáját.

Junius 22. Néhány ágyúlövés.

Junius 23. Délelőtt néhány ágyúlövések, úgy délután is; éjjel 11 órától éjfél utáni 3 óráig kemény ágyúzás a várból ki, a mehalai és a vadász erdei telepről pedig be, bomba, gránát és golyókkal vagy 600—700 lövés. Dholuckyné kamrájába egy gránát esett, Püspök Trézi házát a bomba szétrombolta.⁶⁾

Junius 24. Vasárnap reggel 10—20 ágyúlövés, délután szinte annyi.

Junius 25. Reggel 5—10, délután 10—20 ágyúlövés; 3 dsidás általszökött.

¹⁾ A Kappusz-ház az Erzsébetvárosban, a mai Helvét-utcában volt, a Rózsa városi főügyész háza helyén.

²⁾ Az Uri-utcában, szemben a Sprung Antal házával.

³⁾ Gábiel kanonok háza a Józsefvárosban ott állott, a hol most a zárda főépülete van.

⁴⁾ A Dholuckyné háza mellett a Bonnaz-utcában.

⁵⁾ Most Kossuth-u. 5. szám.

⁶⁾ A mai Fröbel-utcában volt.

Junius 26. Reggel 10—20, délután 60—70 ágyúlövés; egy honvéd és egy munkás elesett, 6 munkás megsebesült.

Junius 27. 40—50 ágyúlövés, este két világító golyó lövés; a várból egy katona átszökött.

Junius 28. Előíri lövöldözések, 50—60 ágyúlövés, egy mehalai oláh meglövetett. Sok hadi készlet jött; az ostromló csapat szaporítottatott; Pr z s e m s z k y eltétetett, már megbánta cudar tettét.¹⁾

Junius 29. Reggel előíri lövések. F l a c h s b e r g e r t²⁾ lova leejtván, megsebesült, egy német leányt a gránát agyonütött; minduntalan átszökődösnek a várörök; 2 dsidás lovastól szökött át; 50—60 ágyúlövés.

Junius 30. Éjjel tájban néhány ágyúlövés, erős előíri puskázás, a mieinkből egy tizedes elesett, több megsebesült, két magyar gyalogos a várból kiszökött, a harmadik elfogatott; ekkor a mieink egy várbeli tizedest lelőttek. Estig 50—60 ágyúlövés, 2 világító golyólövés; 8 honvéd a várba szökött.

Julius 1. Reggel elkezdettek a várból bombákat lökni; 60—70 lövés, egy 18 fontos golyó az istálló padlásán be és a tüzfalon keresztül ment. Néhány veres pántlikás a várba szökött. Arad vára megadta magát; 1280 ör költözött ki, 1100 mázsa lőpor, 50—80 ágyú és 3000 darab puská maradt vissza.

Julius 2. 20—30 ágyúlövés. A várból vagy 1000 polgári személy kibocsájtatott. Preyer és Georgievits Gyarmathára vitettek, négy Rukavina (t. i. ezredbeli osztrák katona) a várból kiszökött.

Julius 3. Reggel 4 órától este 9-ig ki és be 250—300 golyó, bomba és gránát löketett; éjjel 700—800 golyó, bomba és gránát lövetett ki a várból és oda be. Egy magyar tüzér és két német agyonlövetett; Sprung A. házat nyolc golyó érte.³⁾

Julius 4. A Józsefvárosban két ház a „Három rózsá“ mellett⁴⁾ elégett; 70—80 ágyúlövés a várból.

Julius 5. Éjjel után elkezdődött az ágyúzás, bomba- és gránátlökés fél egykor, fél háromkor a várörségből 14 század kiment, erős ágyúzás és felette szapora puska lövés. A várörség megtámadta a józsefvárosi ágyútelepet. Az oláh előíri megszökött, vagy elesett. Elesett 12 magyar, megsebesült 18; megszökött 60 oláh. Elesett számos osztrák is; a küzdelem helyén esett el 20—23 és két tiszt. Az osztrákok négy óra tájban

¹⁾ Pr z s e m s z k y honvéd alezredes volt az, ki Bogmával szemben illetlenül viselkedett, a naplóíró csak futólag említi, de ki nem fejtí a dolgot.

²⁾ F l a c h s b e r g e r honvédtüzér főhadnagy Bogmánál volt szállva; a józsefvárosi tüzérség parancsnoka volt.

³⁾ Sprung Antal, Klapka György nővérének, Terézianak a férje.

⁴⁾ A H á r o m R ó z s á-hoz című koresma ma is meg van a R ó z s a-u t c á-ban. Ez volt a honvédtisztek gyűlőhelye az ostrom alatt.

visszaverettek. A Gyárváros felé elesett a mieink közül 13, megsebesült 20, hiányzott 5. Az osztrákok a Józsefváros-ban és a Gyárváros-ban összesen vesztek 108 embert; 3 tiszt is elesett, 1 pedig megsebesült, egy kapitány pedig elfogatott.¹⁾ Az éjjel vagy 800—900 ágyúlövés és mozsárlövés történt. A Sprung megetti ágyútelepről a tüzérek elfutottak. A mi tiszteinknek jó része csak kacérkodik és elhanyagolja szolgálatát. Az osztrákok beszegeztek 4—5 mozsárt, egy haubitz-ot és 2 más ágyút. B. Lopresty házára 3 bomba esett, egy golyó a nagy házam falát a kapunál kevésbé megsérté; golyó és bomba érte a Fodor, Jakabffy és az Oszwald házat,²⁾ a plébániára is 3 golyó és egy bomba esett.

Este fél kilenc órákor a mieink bombákat eresztettek a várra, egész éjjel vagy 800—900 bombát és majd 100 golyót; a várbeliek csak négy ágyúlövést tettek. Rottmänner gyógyszerész majorja elégett.

Julius 6. Éjfél tájban kirohant a várórség és 3—4 óráig reggel egyszerre lövöldözvén, visszaverettek. Három magyar és számos osztrák elesett. Egész nap lövik a mieink a várat, 800—900 bombát és 100 ágyúgolyót löttek be és így egy nap alatt közel 1800 bombát és 200 golyót löttek be. Délután 4 órákor kezdtek a várból kilőni és vagy 100 lövést tettek.

Julius 7. Éjfél után fél három órától kezdve 4-ig rettentően lövöldöztek a mieink a várra; reggeli 6 óráig közel 800 bombát és 300 ágyúgolyót löttek a várra. A misericordianus templom és tornya s mellette egyház a várban elégett. Egész nap, kivált délután erős ágyúzás; délután a káptalan piacán tűz volt. A bombák a várban 20 lovat agyonütöttek.³⁾ A misericordiae batteriát a mieink összelőtték; a várban a Zeughaus-nál egy osztrák löportár a misericordiae batteriával a légbe röppent. A városban újra tűz, a Gyárváros-ban is tűz és szintén löporrobbanás. A várbeliek erősen lönek. Lakóházamban egy golyó a kapum falába, egy másik a házfedélbe ütődött, egy meg a szegeletet súrolta. Egy Leiningen káplár kiszökött. Este ágyúzás, éjjel és reggel felé erős lövés; a várban égett. Egész nap 1500 lövés be- és vagy 500 kifelé.

Julius 8. Vasárnap. Reggel ágyúlövés ki és be. Délben égett a Majorok felé, este a Gyárvárosban volt tűz. Egész nap vagy 400 ágyúlövés befelé és vagy 200—300 kifelé. Éjjel nagy ágyúzás.

¹⁾ Hirschfeld szerint az osztrákok vesztesége volt: Holtakban egy tiszt (Nastasehin főhadnagy) és őrmestertől lefelé 14 ember, sebesültekben 3 tiszt és 54 ember; nehéz sebet kapra a magyarok fogságába jutott Schwarzmann kapitány, Kölványa hadnagy és 2 ember.

²⁾ A jelenlegi Csasznek-féle ház helyén allott a Scudier-tér és a Bem-u. sarkán.

³⁾ A jobban értesült Hirschfeld szerint 32 ló esett el e nap.

Julius 9. Kevés ágyúzás, este ritkán bombázás a várba; éjjel a várórség kirohant, de kemény ágyúzás közt visszaveretett; vagy 200—300 ágyúlövés.

Julius 10. Reggel 3 órától 7 óráig rettentő ágyúzás ki és be, legálább 1800—2000 ágyú-, mozsár- és vetágyúlövés mindkét felől. A Gyárváros-ban égett; Józsefvárosban a Gruber faraktára leégett, a Mehalában is tűz. A Józsefvárosban a golyók sok házat megrongáltak, így a magam lakóházát, a Stuffer, Stockinger, Pop, Vargies, Hauer, Deskó, Gruber, Kollmann, a Dholuckyné, Reiszler, Löffler, Böjtös, Amtmanné, Oswald, Jakabfy, Ott házait, az iskolaépületet és a templomot, míg a Stumpfoll, Weisstein házait bomba rongálta meg. Elesett 2—3 magyar, megsebesült 6 ember.

Julius 11. Ez nap reggeltől estig kívülről be és onnan ki 200—250 ágyúlövés. Éjjel¹⁾ a várórség — 2 batalion — kirohant s három meg-rohanás után két magyar ágyút beszegezve,²⁾ visszaverettek. 10—13 magyar elesett (egy tiszt), 22 megsebesült; az osztrákok közül 50 ember és egy tiszt elesett, 25 elfogatott, 15 legény és egy káplár átszökött.³⁾ Ez a Vadászerdő felől történt.

Julius 12. Egész nap ágyúzás, 300—350 ágyúlövés, este 10 órakor a várórség kirohant, de visszaveretett. A magyarok bombát és golyót lőttek be; egész nap 650—700 ágyúlövés történt.

Julius 13. Takács tűzért a gerenda agyonütötte. Éjjel néhány ágyúlövés; összesen 250—300 ágyúlövés.

Julius 14. Reggel öt órától 7-ig erős ágyúzás. Ritter elfogatott, egy szökevény oláh meglövetett. Dél előtt erős, dél után 2-től 6-ig még erősebb ágyúzás bombával, gránáttal és golyókkal; Mehalában tűz; egy gyermeket és egy tűzért elejtett az ágyúgolyó. Egész nap 560—600 ágyúlövés. Egy embert agyonütött.

Julius 15. Nappal 10—15 ágyúlövés, este 10 órakor szaporább ágyúlövés, bomba- és gránátlökés a várból ki és oda be; este erős ágyúzás, 450—500 ágyúlövés; egy káplár két legénnyel a várból kiszökött.

Julius 16. Egész nap, de nem igen szapora ágyúzás a várba be és onnan ki, bomba- és gránátlökés 450—500. Egy tűzér és két paraszt meglövetett.

Julius 17. Néhány száz ágyúlövés; bomba, gránát és golyó.

Julius 18. Több száz ágyúlövés. A Gyárváros-ban sok kárt tett; éjjel a Gyárváros felé kirohant az ellenség, de visszaveretett. Egy tűzér elesett.

¹⁾ Esti 11 órakor. Hirschfeld szerint. 51. lap.

²⁾ Hirschfeld szerint beszegeztek négy darab 60 fontos és egy 50 fontos mozsár ágyút és két darab hat fontos ágyút. 52. l.

³⁾ Hirschfeld szerint az osztrákok vesztesége e kitérésnél volt: holtakban 83 ember, sebesültekben 36, és eltűnt 22, közöttük volt Medl hadnagy.

Julius 19. 700—800 ágyúlövés bomba-, gránát- és golyóval ki és be. Kossuth a tábornak meglepetésként Temesvárt.¹⁾ A várból 7 gyalog átszökött.

Julius 20. Reggel 250—300 ágyúlövés mind a két részről. Két ember elesett.

Julius 21. Ötven-hatvan ágyúlövés. Angol consul a táborban. Egy bomba két munkást megölt, többen megsebesültek; éjjel kirohanás, visszaverettek. Boronkay kiszökött.

Julius 22. Reggel kevés lövés; délután 3 órától 6-ig erős ágyúzás a várból, egész telepek egyszerre lőttek, majd ezer ágyú-, mozsár- és haubitzzlövés; a várba be kevesebb. Gábrriel házát keresztül lyukasztá egy golyó.

Julius 23. Reggel két órakor a várbeliek kirohantak, ágyúzás közt visszaverettek; 180—200 ágyúlövés, a Majorok-ban leégett 4 ház, a Mehalában 15 ház égett.

Julius 24. 90—100 ágyúlövés ki és be.

Julius 25. Reggeli 1 órától 4 óráig igen sok lövés történt belülről kifelé; nappal ritkán lőttek ágyúból, összesen 650—700 lövés, de 1—3 magyar elesett, több megsebesült, 20 magyar pedig elfogatott. Lakóházam folyosóját és padlását golyó érte, Löffler házát pedig bomba.

Julius 26. Nappal ritkán lőttek ágyúból; 150—200 lövés történt a várból ki; egy bomba 3 oláh munkást megölt, hetet pedig megsebesített.

Julius 27. 90—100 ágyúlövés belülről, újra elesett két napszámos, vagy 1300—1400 mázsa lőpor érkezett Péterváradról.

Julius 28. A várból szüntelen ágyú-, mozsár- és haubitzzlövés, majd 1000—1200; be alig 15—20 lövés. Két oláh napszámos elesett.

Julius 29. Erős ágyúzás, vagy 500 ágyúlövés, egy ágyú demontirozva.

Julius 30. Erősebb ágyúzás; 600 ágyúlövés, két ágyú demontirozva; a Mehalában égett; kívülről is lőttek be.

Julius 31. 12 óra tájba kemény ágyúzás kívülről be, egy inasgyerek a hídon meglövetett, a Józsefváros-ban 38 civil halt meg,²⁾ a várban erős égés; vagy 350—400 ágyúlövés belülről ki is kívülről be.

Aug. 1. Éjfél tájban rettentő ágyú-, bomba- és gránátlövés a várból ki; kívülről befelé vagy 1500 lövés. A Mehalában nagy tűz, 8—9 ház elégett; a várban elégett a Dolmács kaszárnya. Lakóházam éléskamrájának párkányzatába ütődött egy bomba és egy golyó, úgy szintén golyó

¹⁾ Ezt Hirschfeld is megerősíti, mert Julius 20-ról azt írja, hogy egy szekeresz honvéd átszökött s ez azt a hírt hozta a várba, hogy Kossuth az elmúlt éjjel a táborban volt.

²⁾ Valószínűleg choleraában.

találta a Stockinger, Vargits, Deskó, Oszwald és a Fodor házát, a Mersdorf sütőét bomba, B. Bilot-ét a Majorokban bomba.

Aug. 2. Éjjel ágyúlövés, előørsök lövöldözése, 200 ágyúlövés, a várból két gyalog megszökött.

Aug. 3. Éjfélt után 3-tól 6 óráig rettentő ágyú-, mozsár- és vetágyúlövés, majd 2000; két magyar tüzér elesett. Dlholueky-né házának kéménye leverve, lakóházamat is több golyó érte, az istálló padlását 3 golyó, nagyobbik házamat 3 golyó, Gramsits lakását 1 golyó, Stuefer lakását is 1 golyó érte.

Aug. 4. Nappal nem oly szapora ágyúlövés, este 8 $\frac{1}{2}$ órakor erős ágyúzás, mozsárból, vetágyúból és rakétalövés, vagy 1000 ágyúlövés, leginkább be a várba. A magyarok a várbeli első sáncot megrohanták. Kemény puskalövöldözés; a pallisádokat a magyarok lerombolván, az első sánc-ig nyomultak. Elesett vagy 20 magyar, megsebesült vagy 38—40, elfogatott 4, öt várőr átszökött.

Aug. 5. Ágyúzás, nappal gyéren, este 8 óra tájban 10 óráig igen erősen; vagy 800 ágyúlövés. Követek futnak ide Aradról.

Aug. 6. Nappal majd semmi lövés. Délután 5 óra tájban kemény ágyú-, mozsár- és vetágyúlövés, közbe-közbe szapora puskalövés. Este fürj-, bomba-, gránátlökés és ágyúlövés, összesen vagy 700 lövés. Nálam a mosókonyhát keresztül járta a golyó, úgy szintén a Püchler lakását,¹⁾ Stockinger és a Bernhard cipész házait bomba érte.

Aug. 7. Nappal hébe-korba, este erős bomba-, gránát-, golyó- és vagy hat ízben fürjölökés, közben puskalövöldözés és 700 ágyúlövés.

Aug. 9. Nappal ritkán, délután négy órától 5 $\frac{1}{2}$ óráig bomba-, gránát-, golyólövés, vagy 6—7 fürjölökés, erős kirohanás a várból, vagy 900 ágyúlövés. Egy század veres sapkás két ágyúval beszökött.²⁾

Aug. 10. Felmentetett Temesvár vára.

¹⁾ Püchler háza a Trombita koresma mellett volt a Bem-utcában.

²⁾ Erről sem H. nem tesz említést, sem a Rückblick írója. Nem is a híres 9-ik zászlóalj volt az, hanem a kalapjuk mellett veres pantlikát viselő oláh ajkú népfelkelők Arad vidékéről.

Az első színházi újság Délvidéken.

— (Adatok a temesvári hírlapirodalom történetéhez.) —

DR. HERRMANN ANTAL TÓL.

A kilencvenes évek elején egy érdekes temesvári folyóirat csonka példányát szereztem meg egy budapesti antiquariustól. Címe: *Notizen über die dramatischen Leistungen der Bühne-Gesellschaft der Herren J. B. Hirschfeld und F. Herzog während des Winter-Kurses 1828/9 zu Temesvár.* Félhavasokint jelent meg 1828. dec. 16-ától a színi idény végeig. Az én példányomban a 2—10. szám van meg. Talán nem is volt tovább. Valószínű, hogy kiadója Klapka József volt, akkortájt Temesvárt polgármester, követ, szerkesztő; az ő nyomdájában jelent meg, mert akkor az volt az egyedüli Temesvárt. Ugyanó adta volt ki hetenkint kétszer a *Banater Zeitschrift*-et, mely 1828 szeptemberben megszűnt, 1829-re igérvén újból való megjelenését. De ennek nincs több nyoma. Alkalmassint e helyett nyomatta Klapka a szóban levő lapot (melynek előfizetési felhívása 1828. okt. 12-éről volt kelteve) a *Zeitschrift*-ével azonos betűkkel. A szerkesztőség nevében azonban bizonyos Schaubach írja alá magát. Ugyanez szerepel szerkesztőként az 1830/1-ben Temesvárt *Thalia* címmel megjelent színházi lapnál is (*Kritische Beurtheilung der Temesvárer Bühne-Leistungen für Gebildete*), mely a *Notizen* folytatásának tekinthető. A *Thalia* alakja nyolcadrét, egyhasábos, a *Notizen* negyedrét, kéthasábos, de beosztás, irányzat s a tipografiai kiállítás is hasonló. A *Thalia*iból csak a 3. és 11. számból ismeretes egy-egy példány Hirschfeld A. örökösének birtokában (L. Berkeszi István: *A temesvári könyvnyomdászat és hírlapirodalom története.* 1899.). Már az a körülmény is, hogy egymásután két színházi lap jelent meg Temesvárt olyan időben, midőn nem volt más lap a Délvidéken, a temesvári (német) színezésnek magas fejlettségéről, virágzásáról tanúskodik.

A *Notizen* jelszava: *Lob und Tadel muss ja sein* (Goethe). Majdnem minden nap volt előadás, néha két darab került színre. Minden előadás ismertette van, elég részletesen, a színdarab is, a játék is. A bírálatok elég jártasságot mutatnak a dramaturgia elméletében és mű-

nyelvében, nincsenek izlés és szellem nélkül és általán az akkori irodalom színvonalán állanak. (A nov. 8-ikától március 14-éig előadásra került darabok címét felsoroltam a „Temesvárer Zeitung“-ban, 1904. III. 13.) A változatos műsorban minden műfaj képviselve van az akkori jobb színpadokon kedvelt színművekkel. A bírálatok alatt többnyire álnevek vannak: Demetrius, Extraordinaria, Anti-Aletophilus, Desiderius, Dionisius, Dominicus, Mály, Amália, Tóni stb. Érdekes a Stuart Mária szerepében kissé erősen megbírált Zelleshuber Amália „szerény igazolása.“ Az ápr. 1-én megjelent 10. számban azt olvassuk, hogy a szerkesztő súlyosabb betegsége miatt e szám nem teljes s hogy a következő szám a nagyhéten fog megjelenni és az idény végéig előadott darabokat fogja ismertetni, aztán két hét múlva a zárófűzet a decemberre vonatkozó pótlékokat fogja közölni. Azt hiszem, hogy ezek a számok nem jelentek meg.

E színházi lap eddig teljesen ismeretlen volt. Nincs meg sem a Délmagyarországi, sem a Nemzeti Muzeum könyvtárában. Hazánknak nincs vidéke, melynek sajtó- és színi története jobban fel volna dolgozva, mint Temesváré. Az előbbi Berkeszinek már említett kimerítő, mintaszerű dolgozatában. Temesvár XVIII. századi színészetét szintén Berkeszi I. ismertette e folyóiratban (1898. év f. I., II. fűzet, 11–30. ll. és külön lenyomat.). A város színészetének kimerítő történetét az újabb időkig Bellai József írja; munkájának megjelenése a délvidéki kulturtörténelem elsőrangú érdeke. De még az adatok tengerében bűvárkodó kutatók egyike sem tudott idáig a hazai színi sajtó e korai ritka termékéről.¹⁾ Az unikumot a temesvári nyilvános könyvtárnak adtam.

¹⁾ A temesvári könyvnyomdászat és hirlapirodalom története c. munkám előszavában elmondtam, hogy, bár két évig foglalkoztam a tárggyal, mégsem volt alkalmam Temesvár valamennyi hirlapját és folyóiratát közvetlen tapasztalásból megismerni, úgy hogy a leírt 144 hirlap és folyóirat közül 22-öt nem láttam, csak idézetekből, felhívásokból vagy levéltári adatokból ismerem. Azóta már magam is közöltem pótlékat a temesvári hirlapirodalomhoz. (Értesítő 1901. évf. 57—59. ll.). Az itt ismertetett 1828/9. évi német színházi lapot még hírből sem ismertem idáig. — Vele egy újabb számmal gyarapodik Temesvár régi folyóiratainak sorozata. Különben dr. Herrmann Antalt melegen üdvözljük, midőn e czikkével munkatársaink sorába lépett.

Szerk.

Adatok Délmagyarország történetéhez.

Temesvári rácok, görögök és arnauták 1739-ben¹⁾. a) *Rácok*:

1) Jurko és Athanaszko; laknak az aranygyárban (in der Goldfabrique); családjuk tagjainak a száma: 3; különféle kereskedéssel (Kramerey) foglalkoznak; 8 év óta vannak Temesvárott; Muscopoli-ból valók; 2) Nicola Moldauar; a „Fekete sas“-nál lakik; másodmagával van; némi liszttel és viaszszal kereskedik; 20 év óta van Temesvárott; Oláhországból való; 3) Nicola Czismiezi; a „Zöld fá“-nál lakik; családja tagjainak a száma: 3; esizmadia; 16 év óta van Temesvárott; Moldvaországából való; 4) Michael Costin és Dodor; laknak „bey der Flucht in Egypten“; német és török árúkkal kereskednek; 10 év óta vannak Temesvárott; Muscopoli-ból valók; 5) Buczicza; a „Zöld fá“-nál lakik; családja tagjainak a száma: 5; elővásárló (Vorkäufer); 20 év óta van Temesvárott; dolacz-i (bánsági) születésű; 6) Peter Belicz, Nicola és Schivko testvérek; laknak „beym Schlüssel“; családjuk tagjainak a száma: 12; marhakereskedők; 18 év óta vannak Temesvárott; a bánsági Ivándáról valók; 7) Dodor (sic) Jovanoviez; lakik a „Zöld fá“-nál; családja tagjainak a száma: 2; szabó; harmincz év óta van Temesvárott; Magyarországból való; 8) Nedelko Dimicz; lakik „bey der Flucht in Egypten“; családja tagjainak a száma: 6; szabó; 40 év óta lakik Temesvárott; Albánia-ból, Dolean-ból való; 9) Jovan; lakik a „Zöld fá“-nál; családja tagjainak a száma: 6; szappanos; 9 év óta van Temesvárott; a bánsági Russováról való; 10) Myrko Prankovitz; lakik a „Zöld fá“-nál; családja tagjainak a száma: 4; szatócs (ein Greisler); 18 év óta van Temesvárott; a bánsági Dítl (Titel?)-ből való; 11) Maleniza Jossim; lakik „beym Schlüssel“; családja tagjainak a száma: 10; palánkai (temesvári) bíró; marhakereskedő; 70 éves; bánsági születésű; 12) Rudolph Danazkouicz; lakik „beym grossen Christoph“; családja tagjainak a száma: 3; szatócskodik; 6 év óta van Temesvárott;

¹⁾ Egykorú összeírás az Orsz. Levéltárban, a temesvári adminisztráció fönmaradt iratai közt. Címe: *Temesvarer Raitzen, Griechen, Arnauthen, Teutsch- wie Spanischer Juden Conscriptio* ddo. 28. Januarii Ao. 1739. — A zsidók jegyzékét lásd az „Értesítő“ tavalyi évfolyamában.

Krajová (Grajova)-ról való; 13) Jurko Peter Possablovicz, lakik a Haanféle házban; családjá tagjainak a száma: 5; német árukkal kereskedik; 10 év óta van Temesvárott; Pest-ről való; 14) Janko Voiczicz és Jovan; lakik a Dejean-féle házban „beym de Jean“; családjá tagjainak a száma: 6; rácz borbély; 22 év óta van Temesvárott; facseti születésű; 15) Stanko Bosniak és társa: Jenatie; laknak a Dejean-féle házban („beym de Jean“); családjuk tagjainak a száma: 8; billárdosok; fél év óta vannak Temesvárott; orsovaiak, de viddini születésűek; 16) Martin Czossa, lakik a polgári eszmiadiánál; családjá tagjainak a száma: 5; szatócs; 16 év óta van Temesvárott; bánsági születésű; 17) Antoni, az apró házak sorában („in der Reihe der Klein Häuseln“) lakik; családjá tagjainak a száma: 11; szücs; 35 év óta van Temesvárott; Bolgárországból, Szófia-ból való; 18) Joannes Nedelko; lakik a Widmesser-féle házban, a városbíró szomszédságában; családjá tagjainak a száma: 3; szatócs; 10 év óta van Temesvárott; a bánsági Russová-ról való; 19) Timo; a polgári eszmiadiánál lakik; családjá tagjainak a száma: 2; aranyműves; 3 év óta van Temesvárott; Orsováról való, de albániai születésű; 20) Jovan Cziczi; lakik a „Fekete sas“-nál; családjá tagjainak a száma: 2; szatócs; 22 év óta van Temesvárott; Budáról való; 21) Jovan et Nedelko; a tábori gyógyszerházban („in der Feldtapotheke“) laknak; családjuk tagjainak a száma: 7; élelmi szerekkel kereskednek; 22 év óta vannak Temesvárott; Orsováról való; 22) Dimitrio; a Volhofer-féle házban lakik; másodmagával van; borkereskedő; 3 év óta van Temesvárott, jön-megy („gehet hin u. wieder“); 23. Gregori Sabiez; a „Sas“-nál lakik; családjá tagjainak a száma: 3; vásárbíró („Marktrichter“) és kereskedő; 23 év óta van Temesvárott; Magyarországból, Egerből való; 24) Haezi Stomyr; a „Sas“-nál lakik; családjá tagjainak száma: 5; liszttel kereskedik, különben szabó; 35 év óta van Temesvárott; Szófia-ból való; 25) Nicola Juriczka; a „Sas“-nál lakik; családjá tagjainak a száma: 7; marhakereskedő; 19 év óta van Temesvárott; bánsági születésű; 26) Haezi Nedelko, lakik a „Sas“-nál; családjá tagjainak a száma: 4; szappanos; 25 év óta van Temesvárott; Viddin-ből való; 27) Georgie Velezovich; lakik a „Sas“-nál; családjá tagjainak a száma: 3; szabómester; 35 év óta van Temesvárott; Filippopolisz-ból (Philiba) való; 28) Peter Nedelkovicz; lakik a „Sas“-nál; családjá tagjainak a száma: 4; szappanos; 15 év óta van Temesvárott; Viddin-ből való; 29) Barban, egy segéddel; családjá tagjainak a száma: 2; eszmiadia; 2 év óta van Temesvárott; Nissa közeléből való; 30) Mihail Sapunzia; lakik a „Sas“-nál; családjá tagjainak a száma: 2; szappanos; 10 év óta van Temesvárott; Passzarovicz-ról való; 31) Stanischa; lakik „beym Rössel“; másodmagával van; fazekas; 40 év óta van Temesvárott; Szendrő (Smederogo)-ról való; 32) Peter Radaschinovicz; lakik „bey der Flucht in Egypten“;

családja tagjainak a száma 7; temesvári kerületi főkenéz; 30 év óta van Temesvárott; Szegedről való; 33) Emanuel Nicola; lakik „beym Hirschen“; családja tagjainak a száma: 8; kereskedő; 12 év óta van Temesvárott; Pestről való; 34) Janko Voivodicz; a polgári eszmadianál lakik; másodmagával van; paszomántos; 3 év óta van Temesvárott; Zágrábból való. b) Görögök: 1) Georgie 11 társával, kiknek nejeik Törökországban vannak; a De Jean-féle házban „beym H. v. De Jean“ laknak; faolajjal és kordovánnal kereskednek; Görögországból, Kostor-ról valók; 2) Panajot; lakik a De Jean-féle házban; családja tagjainak a száma: 11; volt cigányharács-bérlő; 26 év óta van Temesvárott; Dessalovicz (Thessalonich?)-ből való; 3) Jovan Vagli; kath. örmény és Jurko; laknak „in denen Tutians“; vaskereskedők; 10 év óta vannak Temesvárott; Erdélyből valók; 4) Jovan Panajot; lakik a „Sas“-nál; családja tagjainak a száma: 2; aranyműves; 5 év óta van Temesvárott; Janiná (Jania)-ról való; 5) Constantin; lakik „in denen Tutjans“; borral kereskedik; 8 év óta van Temesvárott; Görögországból, Czasoda („aus griechischen Waros Czasoda“)-ról való; 6) Dimitrio; lakik „beym Rössel“; családja tagjainak a száma: 3; szabó; 7 év óta van Temesvárott; Bulgárországból, Sueselő-ről való. c) Arnauták: 1) Georgie és Nicola; a Widtmesser-féle házban („beym Widtmesser“) laknak; családjuk tagjainak a száma: 4; török árukkal kereskednek; 15 év óta vannak Temesvárott; Muscopoli-ból valók; 2) Athanazko Georgovicz; lakik a Widtmesser-féle házban, a városi kovács mellett; családja tagjainak a száma: 3; apróságokkal („mit Kleinigkeiten“) kereskedik; 10 év óta van Temesvárott; Muscopoli-ból való; 3) Nicola Dona; a „Nagy Kristóf“-nál lakik; szatócs; 4 év óta van Temesvárott; Eszékről való; 4) Janko Danovicz; a „Nagy Kristóf“-nál lakik; családja tagjainak a száma: 2; mindenfélével kereskedik; 8 év óta van Temesvárott; Macedoniá-ból való; 5) Andrea Jankovicz és Schimo; a dutjánokban laknak; családjuk tagjainak a száma: 4; élelmi szerekkel kereskednek; 7 év óta vannak Temesvárott; Muscopoli-ból valók; 6) Michael Dodor és Jania; a dutjánokban laknak; élelmi szerekkel kereskednek; 3½ év óta vannak Temesvárott; Muscopoli-ból valók; 7) Georgie Kruzovicz; lakik a főváltánál („an der Hauptwacht“); családja tagjainak a száma: 2; élelmi szerekkel kereskedik; 10 év óta van Temesvárott; Moscopoli-ból való; 8) Nicola Athanazko; a „Fekete sas“-nál lakik; családja tagjainak a száma: 3; török és német árukkal kereskedik; 22 év óta van Temesvárott; Macedoniából, Muscopoli-ból való; 9) Adam Timo; a „Fekete sas“-nál lakik; szabó; 2 év óta van Temesvárott; Gorziá-ról való; 10) Costa Dimitrio; a „Fekete sas“-nál lakik; családja tagjainak a száma: 4; német és török árukkal kereskedik; 11 év óta van Temesvárott; Muscopoli-ból való; 11) Costa

Georgio és Dimbse Gerbo; a „Fekete sas“-nál laknak; családok tagjainak a száma: 3; sapkákkal és szűrökkel (Kepernek) kereskednek; 13 év óta vannak Temesvárott; Muscopoli-ból valók; 12 Dimbsan Prosti; a „Widtmesser-féle házban, a városi kovács mellett lakik; családja tagjainak a száma: 3; német árúkkal kereskedik; 12 év óta van Temesvárott; Muscopoli-ból való; 13) Alexa Bomet; a „Fekete sas“-nál lakik; csizmadialegény; 3 év óta van Temesvárott; Belgrádból való; 14) Dodor Mihál; a Widtmesser-féle házban, a városi kovács mellett lakik; rézműves; 8 év óta van Temesvárott; Muscopoliból való.

Csákova (Csakovar) lakosai 1737-ben. (Egykorú összeírás az Orsz. Levéltárban, a temesvári adminisztráció iratai közt.) — Hans Michel Hauenzwickhl, Martin Stackh, Clauti Gross mit ledigem Sohn, Martin Duch, Antoni Braun, Wilhelmb Peter Raky, Wilhelmb Raky, Antoni Müller, Mathias Frantz, Johann Marx, Joseph Alboniekh, Antoni Batall, Schultheiss (bíró), Michel Blumess Wittib, Johann Adam Brust, Jacob Werner nebst seinem Sohn, Johann Peter Conrath, Mathias Präntl & Sohn, Johann Kellner Wittib mit ihrem ledigen Sohn Martin, Johann Adam Kollers Wittib, Nicola Labro nebst einem Inwohner: Constandin, beede Kupferschmidt, so aber selten arbeiten, Mischko Kovacevics, ein Goldschmidt. — Összesen volt 23 lovuk, 2 csikójuk, 51 tehenök, 19 üszőjük és 14 disznójuk.

Vojtek (Woiteck) lakosai 1737-ben. (Egykorú összeírás az Orsz. Levéltárban, a temesvári adminisztráció iratai közt.) — Joannes Zwickh, Mathias Andress, Hanss Georg Langkragn, Peter Mertz, Jacob Franzl, Joannes Beer, Joannes Müller Schultz (bíró), Ruberthus Pert, Joannes Peter, Adam Deberling, Peter Reither, Peter Schreiner, Nicolaus Thomas, Leonhard Grob, Caspar Ohnesorg, Christian Kaun, Franz Dustl, Johann Bach. Neue: Nicolaus Kirsch, Johann Georg Hill, Johann Kärtusch. — Összesen volt: 36 lovuk, 8 ökrük, 55 tehenök, 17 üszőjük és 19 disznójuk.

Detta (Deta) lakosai 1737-ben. (Egykorú összeírás az Orsz. Levéltárban, a temesvári adminisztráció iratai közt.) — Leonhardt Schmall, Wilhelmb Tribel, Johann Engell, Peter Kherberger, Christoph Dnitüber, Michel Rudolfin Wittib, Mathias Kerber, Georg Adam Bruner, Joannes Dórr, Philipp Hill Schultheiss (bíró), Martin Bertzss, Conradt Keller, Hanss Georg Hinterlang, Hanss Michel Kettenhofer, Andreas Aschberger, Michel Kargers, Johann Nicolaus Gildan, Jacob Schultz, Johann Schneider, Johann Geiller, Georg Pflegerss Wittib, Johann Breys, Hanss Georg Lehrreither, Pelzer (Balthasar?) Salzer, Johann Adam Lutz, Johann Nuntzling, Pelzer Brückh, Joannes Meyer, Hanss Georg Geysler Unterrichter (albíró, Nicolaus Rauth, Conradt Lamoth, Michel Schmall, Ignatius Sensleber, Willhelmb Karguss, Mathias Schueckh, Andreas Eltz, Gabriell Wensen. — Összesen volt: 54 lovuk, 6 csikójuk, 26 ökrük, 80 tehenök, 46 üszőjük, 8 birkájuk és 69 disznójuk.

Berekucza (Bereguza) lakosai 1737-ben. (Egykorú összeírás az Orsz. Levéltárban, a temesvári adminisztráció iratai közt.) — Johann Heinrich Schmidt, Wilhelmb Ditz, Joannes Meyer, Peter Hilln, Christian Guzith mit seinem Stiefsohn: Philipp Ney, Peter Haussmann, Johann Peter Stoll, Stephan Beroth, Johann Wehrstorfer, Philipp Gill Schultheiss (bíró), Johann Willhelbums, Casimier Dill, Johann Peter Diz (ist gestorben), Antoni Schellner, Heinrickhus Sonnenschein. — Összesen volt: 24 lovuk, 2 csikójuk, 36 tehenök, 4 üszőjük és 22 disznójuk.

Denta lakosai 1737-ben. (Egykorú összeírás az Orsz. Levéltárban, a temesvári adminisztráció iratai közt.) — Michel Petisch, Frantz Doman, Peter Piss, Mathias Lorentz mit seinem verheiratheten Sohn: Johann Lorentz, Leonhardt Massen, Joannes Scherer mit seinem verheiratheten Sohn: Nicolaus Scherer, Marx Dill, Mainhartus Kantus, Antoni Wallendorf, Friedrich Funckh, Philipp Einelss Wittib, Nicolaus Petesch, Joannes Schmidt, Peter Plantau, Michel Dinness, Joannes Konter mit seinem Tochtermann: Peter Huy, Mathias Schmidt, Antoni Bierndorf, Peter Rit, Nicolaus Ketenhofer, Nicolaus Werssner & Tochtermann: Joannes Stephan, Thomas Riemadl, Joannes Petesch, Mathias Dillschneider, Nicolaus Krepss, Nicolaus Hein, Mathias Kochimss, Peter Lehr Unterrichter (albíró), Joannes Seifferth, Carl Bode Schultheiss (bíró), Hanss Georg Roth, Mathias Birndorff, Mathias Wormeldinger ein neuer, Nicolaus Dillschneider, Mathias Neysser, Joannes Kumm. — Összesen volt 66 lovuk, 2 csikójuk, 65 tehenök, 17 üszőjük és 67 disznójuk.

A Bánságba költöző német-lotharingiai családok útlevele 1752-ből. (Jelenleg az Orsz. Levéltárban, a temesvári adminisztráció iratai közt.) ¹⁾ — „Wir Maria Theresia, von Gottes Gnaden Römische Kaiserin, in Germanien, zu Hungarn und Böhheim Königin, Ertz-Herzogin zu Oesterreich, Herzogin zu Burgund, in Steyr, Kärnten und Crain, Gräfin von Flandern, Tirol und Görz, Herzogin zu Lothringen und Barr, Grossherzogin zu Toscana etc. etc. Befehlen allen und jeden Unserer Unterthanen, Geist- und Weltlichen, wess Würden Standes oder Weesens die seynd, in Sonderheit allen Aufschlägern, Dreyssigern, Mautnern, Zollnern, Gegenschreibern, Beschauern und andern dergleichen ämt-leuten, denen Unser Pass-Brief vorkommet, Gnädigst und wollen, dass, nachdeme Wir dem Nielas Etienne, Claude Pitance und Nielas Schmidt, mit neun Persohnen, nebst mehr andern, beyläufig in etlich und funfzig Köpfen bestehenden, der Römisch-Catholischen religion zugethanen Teutsch-Lotharingischen Familien sich in Unseren Temesvarer Bannat häuslich nider zu lassen Gnädigst bewiligt haben, zu dem Ende selbe auch anheut von hier zu Wasser bis

¹⁾ Az útlevélben említett Claude Pitance, mint más adatokból tudjuk, Mercyfalván telepedett meg. Neve után ítélve francia volt, szintúgy fársa: Nielas Etienne.

Ofen und von dannen weiters nach gedachten Bannat abgeföhret werden, ihr selbe sammentlich durchkommen und passiren lassen sollet. Dann hierin beschiehet Unser Gnädigster Wille und Meinung. Geben in Unserer Stadt Wienn den ersten Augusti im Siebenzehnen Hundert zwey und funfzigsten, Unserer Reiche im zwölften Jahr. Maria Theresia m. p. C. F. Graf zu Königsegg-Erps m. p. Freyherr v. Schmidlin m. p. Ad Mandatum Sac. Caes. Reg. Majtis proprium: Ig. Kempf von Angret.“

—i—s.

Vegyes hírek.

1. **A muzeumok és könyvtárak orsz. szövetségének f. évi közgyűlése Temesvárott.** A muzeumok és könyvtárak két év óta fennálló orsz. szövetsége évenként közgyűlést tart, melyre a muzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelősége alá rendelt összes tudományos intézetek, továbbá a muzeumok és könyvtárak orsz. tanácsa által létesített népkönyvtárak vezetőit és fentartóit meghívja. Ezen évi közgyűlések célja az, hogy a közművelődés ügyét szolgáló muzeumok, gyűjtemények és nyilvános könyvtárak egyöntetű fejlesztésére, egységes vezetésére direktívát, útmutatást adjon, s hogy ezen, a kormány által legújabbban különösen felkarolt és segélyezett vidéki intézmények iránti érdeklődést az arra hivatott tényezőkben felkeltsé.

Az első két évi közgyűlés Budapesten folyt le, melyeken társulatunkat dr. Berkeszi István főtitkár, a Délmagy. természettud. társulatot Tőkés Lajos főtitkár és Themák Ede tanár, a város által fentartott tudományos és népkönyvtárakat mindkét ízben Bellai József városi könyvtárfelügyelő képviselték. Az orsz. szövetség legutóbb lefolyt közgyűlésén elhatározta, hogy kitűzött céljainak annál eredményesebb elérése érdekében, a jövőben a vidéki nagyobb városokban fogja közgyűléseit megtartani, hogy az érdekelt intézményeket a helyszínen tanulmányozva, azok fejlesztését mindinkább felkarolhassa. A szövetség a legközelebbi közgyűlés székhelyére nézve nem hozott határozatot, de miután kifejtett programja szerint Temesvár és Pozsony tüzetett ki azon városok közül, hol a közművelődés érdekét szolgáló hason intézmények létesítése leend a magas kormány első feladata, már a közgyűlésen volt észrevehető a hajlandóság az iránt, hogy a legközelebbi évi közgyűlés Temesvár városában tartassék meg. A közgyűlés ezen pont tárgyalásánál a helyet az illető város meghívásától tette függővé.

Ezen előzmények után a városi törvényhatósági bizottság Bellai József könyvtárfelügyelő indítványa folytán f. é. április 25-én tartott közgyűlésében elhatározta, hogy a muzeumok és könyvtárak orsz. szövetségének elnökéhez, nagymélt. Wlassics Gyula úrhoz intézendő hivatalos meghívással felkéri a szövetséget, hogy legközelebb tartandó

első vidéki évi közgyűlését Temesvárott tartsa meg. Az elnök az orsz. szövetség végrehajtó fórumának: a muzeumok és könyvtárak orsz. tanácsának május hó 30-án tartott ülésén tárgyalatván a város meghívását, az ülés határozatából értesítette dr. Telbisz Károly polgármester urat, hogy a tanács kész örömmel felel meg a szíves meghívásnak, s hogy ennek folytán az idej közgyűlés Temesvárott létesítendő előzetes közös megállapodás után meghatározandó időben nálunk fog megtartatni.

Őszinte örömmel üdvözljük Temesvár szab. kir. város vezetését ezen szerencsés lépéseért s a meghívás készséges elfogadásában újabb bizonyosságát látjuk a muzeumok és könyvtárak orsz. szövetsége azon jóindulatának, melylyel városunk kulturális előhaladása iránt eddig is viseltetett. Temesvár város kulturális berendezkedésének ideje épen most fordulóponton van. a mikor talán leginkább van szüksége útmutatásra, támogatásra. A város összes közművelődési intézményei e közgyűlésnek megtartása által tehát erkölcsileg s talán anyagilag is csak nyerhetnek.

A szövetség végrehajtó fórumának: a muzeumok és könyvtárak orsz. tanácsának kiküldött képviselője, dr. György Aladár előzetes értesítés után f. hó 19-én érkezett le Temesvárra, hogy a közgyűlés időpontja és napirendje ügyében itt a helyszínen az érdekelt tényezőkkel tárgyalást folytasson. Az értekezlet 20-án tartatott meg a városház tanácstermében dr. Telbisz Károly polgármester elnöklete alatt. Résztvettek az országos szövetség képviseletében dr. György Aladar titkár; a vármegye képviseletében Kabdebó Gergely alispán; a városi hatóság képviseletében Geml József főjegyző; társulatunk képviseletében dr. Berkeszi István főtítkár és Lendvai Sándor vál. tag; a természettudományi társulat képviseletében dr. Tauffer Jenő városi főorvos; a jogászegylet képviseletében dr. Steiner Adolf titkár; a Délvidéki Kárpátégylet képviseletében dr. Kováts Géza titkár; a városi népkönyvtárak képviseletében Kremer Frigyes isk. igazgató és Lamparter István tanító; a városi nyilvános könyvtár képviseletében Bellai József.

Az értekezlet Bellai József előadó tervzetét megvitatva, a következőkben állapodott meg: Az országos szövetség közgyűlése október hó 28, 29 és 30. napján fog megtartatni. Az első nap munkaprogrammja a körülbelül 150-re tehető vendég fogadásából, elszállásolásából és a Koronaherceg szállóban megtartandó ismerkedési estélyből fog állani. A második nap programmja leendő 7—9-ig a város megtekintése. 9 órakor a szövetség ülése a megyeház dísztermében, mely a szövetség ügyeinek tárgyalásán kívül 2—3 szakelőadásból fog állani. Utána lesz a Történelmi és Régészeti Muzeumtársulat gyűjteményeinek, nevezetesen a legújabbán beszerzett és külön e célra kiállított Pongrác-féle gyűjtemény megtekintése. Végül a városi nyilvános könyvtár ünnepélyes megnyitása. Délutánra marad a

város egyéb kulturális intézményeinek, a néprajzi muzeumnak, a népkönyvtáraknak stb. megtekintése.

Harmadik napon kirándulás lesz Versecere.

Társulatunknak sok bemutatni valója lesz úgy régibb gyűjteményeink új elrendezése, mint különösen az újabban beszerzett gazdag Pongrác-féle gyűjtemény tudományos feldolgozása és kiállítása terén. E célból több új berendezési tárgyra volt szükség. A gyűjtemény a volt könyvtárteremben lesz kiállítva. A munkálatok már folyamatban vannak. — A Természettud. Társulat újabb időben a helyi vonatkozású gyűjtemények fejlesztését tűzvéni ki legfőbb feladatává, a kongresszuson kifejti gyarapítási irányát. A helybeli tudományos társulatok könyvtáraiból egyesített új nyilvános városi könyvtár új helyiségeiben bemutatja modern berendezéseit, címtárait, ismerteti tanulságos keletkezését, fejlődési, gyarapítási irányát, kidolgozott használati szabályzatát stb. Ennek kapcsán volna ezen intézménynek ünnepélyes megnyitása. — A városi népkönyvtárak és a velök összefüggésbe hozott, a munkás nép nevelésére létesített intézmények bemutatják helyiségeiket, berendezéseiket, ismertetik két évi sikeres működéseket. — Az újonnan létesített és a város által felszerelt néprajzi muzeum ismertetvén jövő terveit, szintén a közgyűlés alkalmával várja ünnepélyes megnyitását. — A vidéki közgyűlések tárgysorozatának túlnyomó részét természetszerűen mindig az illető város közművelődési viszonyainak, kivált pedig meglevő tud. gyűjteményeinek ismertetése kell, hogy képezze. E szándék vezérelte az orsz. szövetség elnökét, nagyméltóságú Wlassics Gyula urat, midőn június hó 7-én felhívta a város polgármesterét, hogy a szövetség temesvári közgyűlése alkalmára Temesvár kulturális intézményeiről a szövetség tagjai számára ismertető füzetet készíttessen. Az ismertetés szerkesztésével Bellai József könyvtárfelügyelő bízott meg, ki már hozzá is fogott ezen rábízott feladat megoldásához.

A közgyűlés előkészítése és a város jó hírnevéhez méltó sikerének biztosítása céljából az összes helybeli közművelődési intézmények képviselőiből bizottság alakult, melynek elnöke dr. Telbisz Károly, jegyzője Bellai József. A nagy bizottság több szűkebb albizottságot küld ki. A kongresszust rendező bizottság elnöke Kabdebó Gergely alispán; a fogadó és elszállásoló bizottság elnökül Bandl Rezső városi főkapitány jelöltetett ki.

Bízta a remény, hogy míg egyrészt oly rajongó lelkesedéssel felkarolt szép ügyeinken a muzeumok és könyvtárak orsz. szövetségének idei közgyűlésén megjelenendő más vidéki városok képviselői is épülni fognak, addig másrészt közművelődési intézményeink kifejlesztése körül mi is sokat fogunk nyerni.

2. A temesvári muzeum- és könyvtárárpület ügye. Értesítőnk 1903. évi III. és IV. füzetének 106—110. lapján beszámoltunk a végrehajtó bizottság tevékenységéről. Miután a muzeumok és könyvtárak országos

főfelügyelőségéhez 1903. április 24-én kelt ama felterjesztésünkre, a melyben állami segélyképen 200.000 K. kieszközlését kértük, választ sokáig nem kaptunk, elnöki úton 1904. április 24-én 8. szám alatt ismét a következő felterjesztést intéztük a muzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségéhez:

Mélyen tisztelt Országos Főfelügyelőség!

1903. évi április hó 24-én 3. sz. a. kelt és bőven megokolt felterjesztésünkben mély tisztelettel arra kértük a nagytekintetű országos főfelügyelőséget, hogy — tekintetbe véve ama fontos szerepet, melyet Temesvár városa úgy a multban játszott mint a jövőben is a magyar nemzeti állam megerősödése terén vinni hivatva van és leszen, — kegyeskedjék egy, Temesvár szab. kir. városában emelendő muzeum- és könyvtárpalota építési céljaira a magas kormánytól 200.000 K. segélyt kieszközölni.

A temesvári muzeum- és könyvtárépítés végrehajtó bizottsága abban a véleményben van, hogy egy olyan nagyobb arányú épületnek, a melyben a nyilvános városi könyvtáron kívül még egy-egy régészeti s iparművészeti, szépművészeti, természetrajzi és néprajzi osztályoknak is helyet kell foglalniok, s azonkívül hivatva van arra is, hogy a városban működő valamennyi tudományos jellegű társulatnak is otthona legyen, — a Temesvár városa által felajánlandó alkalmas, ingyen telken kívül, csak az építkezési költségei is, mintegy 400.000 koronát igényelnek.

Tisztában van a végrehajtó bizottság azzal is, hogy e nagyarányú összeget — nem számítva a társadalom csekélyebb mérvűnek ígérkező hozzájárulását — csakis három tényező együttes áldozatkészsége hozhatja össze és pedig:

1. Temesvár szab. kir. város közönsége.
2. Temesvármegye közönsége.
3. A magas kormány.

Mélyen tisztelt Országos Főfelügyelőség! Temesvár szab. kir. városa és Temesvármegye közönsége szívök mélyéből áthatva a magyar nemzeti kultúra fontosságától, erejükhöz mérten mindent elkövetnek, hogy a magyar kultúra e vidéken virágozzék és iránytadó legyen. E végett készek a muzeum- és könyvtárpalota megvalósítása ügyében az erejükhöz mért legnagyobb anyagi áldozatra. Így Temesvár sz. kir. város törvényhatósági bizottsága már 1903. február 23-án tartott rendes közgyűlésén megszavazott e célra egy alkalmas telken kívül 100.000 koronát, úgyszintén Temesvármegye törvényhatósági bizottsága is az 1903. május 4-én szintén 100.000 koronát; mindkét törvényhatóság attól téve függővé ily arányú hozzájárulását, ha a magas kormány a tervezett épület építési költségeihez annak felével, vagyis 200,000 koronával járul hozzá.

A két törvényhatóságnak eme hazafias, hivatalos formában is kiállított határozatait a mélyen tisztelt országos főfelügyelőséghez intézett 1903. május 15-én kelt 6. számú felterjesztésünkhöz csatoltuk, de választ — bizonyára a mélyen tisztelt országos főfelügyelőségtől nem függő okok miatt — idáig nem kaptunk. Már pedig a végrehajtó bizottság a megvalósítás felé újabb lépéseket mindaddig nem tehet, míg teljes biztosítást nem nyer arról, hogy megkapjuk-e a kívánt államsegélyt vagy nem? és ha igen, akkor körülbelül mikor? részletekben-e vagy egyszerre?

Mély tisztelettel kérjük ennél fogva a nagytekintetű Országos Főfelügyelőséget, hogy 1903. évi április hó 24-én kelt 3. számú felterjesztésünkre válaszolni, illetőleg a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi miniszteriumnál ügyünket pártolni és a kért 200.000 korona államsegélyt kieszközölni kegyeskedjék, hogy a tervezett muzeum- és könyvtárpalota építése mielőbb megkezdhető legyen. Annál inkább kérjük ezt, mert a temesvár-városi nyilvános könyvtár mintegy 30—35.000 kötettel már a jelen év őszén megnyílik ideiglenes helyiségben, a hol hosszabb ideig nem maradhat, a tudományos jellegű társulatok muzeumi gyűjteményei pedig kellő helyiség hiányában vagy elszórva, vagy elraktározva vannak.

Alázatos kérésünk teljesítését ismételten is kérve, fogadja a mélyen tisztelt Országos Főfelügyelőség legmélyebb tiszteletünk őszinte kifejezését.
Temesvár, 1904. április 24.

A végrehajtó bizottság nevében:

Dr. Molnár Viktor,
elnök.

Dr. Berkeszi István,
előadó titkár.

E felterjesztésünkre a muzeumok és könyvtárak Országos Főfelügyelőségétől méltóságos dr. Molnár Viktor főispán úrhoz, mint a temesvári muzeum- és könyvtárépítés végrehajtó bizottsága elnökéhez a következő átirat érkezett:

282. szám. Méltóságos Főispán Úr!

A temesvári muzeum- és könyvtárépítés végrehajtó bizottsága f. évi április hó 24-én 8. sz. a. kelt nagybecsű átiratára válaszolva, szerencsém van Méltóságodat értesíteni, hogy a Nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi Miniszterium a temesvári muzeum- és könyvtárépítkezésekhez az állami hozzájárulás összegét 160.000 koronában állapította meg, mely összeg tizenhat éven át, évi 10.000 koronás részletekben fog folyósítani. Az I. részlet az 1904-ik évi költségvetésbe fel is van véve, s folyósítása az állami költségvetés törvényerőre emelkedése után haladéktalanul meg fog történni.

Ezen értesitésem kapcsán felkérem Méltóságodat, mint a végrehajtó bizottság elnökét, hogy a részletes építkezési tervek mielőbbi kidolgozása

érdekében a szükséges lépéseket megtenni s azokat hozzánk felterjeszteni szíveskedjék.

A muzeumi építkezések szakszerű előkészítésére az Országos Főfelügyelőség Czizler Győző műegyetemi tanár, muzeumi és könyvtári orsz. felügyelő személyében külön szakemberrel rendelkezvén, az építkezési tervek elkészítésével megbízandó építész, ha szükségesnek látja, vele már előzőleg érintkezésbe léphet.

Fogadja Méltóságod tiszteletem nyilvánítását.

Budapest, 1904. június hó 23-án.

Fraknói Vilmos, m. k.

országos főfelügyelő.

Hálás köszönettel üdvözljük az Országos Főfelügyelőség emelvalóban nagybecsű átiratát, mely a temesvári muzeum- és könyvtárpalota ügyét most már a megvalósulás valódi stadiumába juttatja. A végrehajtás útján a legközelebbi teendő most már szigoruan körvonalazni, hogy minden egyes tudományos jellegű társulat mily térfogatú helyiségeket kíván muzeumi gyűjteményei számára ez új palotában? véglegesen meg kell állapítani, hogy legyen-e díszterme vagy sem; úgyszintén legyen-e ott tisztviselői és szolgálai lakás és miféle mellékhelyiségek, hogy mindezek alapján a tervezet kidolgozható legyen.

3. Muzeumunk látogatói. Örvedetesen lehet konstatálni, hogy a közönség, de még inkább a tanuló ifjúság mind nagyobb számmal keresik fel a muzeum gyűjteményeit. Április és május havában a temesvári áll. főreáliskola és a kath. felsőbb leányiskola felsőbb osztályainak tanulói két-két ízben keresték fel muzeumunkat tanáraik vezetése alatt, augusztus 13-ra pedig be van jelentve a kamenici esz. és kir. hadapródiskola 38 növendékének a látogatása két tiszt vezetése alatt. Voltak kiváló látogatóink, mint március 25 én gróf Khuen Héderváry Károly, ő Felsege személye körüli miniszter, továbbá Nagy Mihály, Klobusitzky János, Zombory Rónai Ernő, dr. Szombathy György, dr. Nemess Zsigmond, dr. Neumann Ármin, Jovanovits István országos képviselők, Pogány Károly krassószörénymegyei főispán, Sebesztha Károly tanfelügyelő, Nátafalussy Kornél tanker. főigazgató, Babics József volt orsz. képviselő, uradalmi kormányzó. Hazánk egyéb vidékeiről voltak látogatóink Aradról, Ungvárról, Holdmező-Vásárhelyről, Bogsánból, Mosonból, Magyar-Óvárról, Brassóból, Belényesről, Budapestről, Csehországból dr. I. L. Pič, a prágai cseh nemzeti muzeum régiségtárának az igazgatója látogatta meg muzeumunkat és tanulmányozta, kivált a dubováci lelettárgyakat; Bukarestből is többen voltak.

A muzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségétől dr. Wosinszky Mór apát-plébános február 15-én látogatta meg intézetünket.

TÁRCA.

Jelentés az 1903. januártól június hó végéig tartott ülésekről

I. rendes választmányi ülés 1904. évi február hó 10-én.

Jegyzőkönyv,

mely felvétellett a Délmagyar. Történ. és Régész. Muzeum-Társulatnak saját helyiségében 1904. évi február hó 10-én d. u. 4 órakor tartott rendes választmányi gyűléséről.

Jelenvoltak:

Dr. Szentkláray Jenő, apát-kanonok, társ. tisztel. tag; Patzner István, szentszéki ülnök, tisztel. tag; Dr. Berkeszi István, főtitkár; Cseh Lajos, titkár; Hilt Lajos, pénztáros; Kovácsics Gyula, Lendvai Sándor, Jeszenszky Béla, választm., Lendvai Miklós, rendes tag és néhány vendég.

1. Miután úgy az elnök ő méltósága mint a társ. igazgató egyaránt akadályozva voltak a megjelenésben, a megjelent választmányi tagok kérelmére az elnöki széket dr. Szentkláray Jenő, apát-kanonok, társ. tiszteleti tag foglalta el. Miután szívélyes szavakkal üdvözölte a megjelenteket, felhívja a társ. főtitkárt szokott jelentése megtételére.

2. Dr. Berkeszi István, társ. főtitkár, először is mély fájdalommal emlékezik meg társ. választm. tagjának és 25 év óta ügyészének — dr. Niamessny Gyulának f. é. január 12-én történt haláláról; kegyeletes szavakkal adózik emlékének s jelenti, hogy e haláleset alkalmából az intézetre a gyászlobogót kítűzette, a hamvakra a társulat nevében koszorút helyezett, az elnök ő méltósága pedig az özvegy előtt tolmácsolta társulatunknak mélyen érzett részvétét is. Egyúttal felolvasta az özvegynek az elnök ő méltóságához intézett levelét, melyben köszönetet mond a tanusított részvétért és kéri, hogy ez boldogult férje tisztelői előtt is tolmácsoltassék. — A választmány helyben hagyja a tett intézkedéseket és egyúttal elhatározza, hogy dr. Niamessny Gyula emléke társulatunk jegyzőkönyvében is megörökíttessék.

3. Társ. főtitkár bejelenti dr. Demkó Pál volt orsz. gyűlési képviselő, társ. rendes tagnak febr. 2-án történt elhunytát. — A választmány mély részvéttel veszi tudomásul dr. Demkó Pál rendes tag elhunytát s emlékét jegyzőkönyvileg is megörökíti.

4. A társ. főtitkár ezután jelentést tesz a muzeumi gyűjtemények gyarapodásáról. E szerint részint vétel, részint esere, és a jándék folytán gyarapodott a) a könyvtár 20, — b) az éremgyűjtemény 33, — c) a régiségtár és iparműszeti osztály 27, — az egész muzeum összesen 80 darabbal. (Lásd a főtitk. jelentést 1904. évi 6. sz. a.) — A választmány a vételeket jóváhagyja, az adományozók mindenkének pedig hálás köszönetét fejezi ki,

5. Főtitkár jelenti, hogy az 1903. évi júniusi vál. ülés határozata folytán törzskönyvtárunkat — a tulajdonjog fenntartása mellett — immár átadtuk a Temesvár városi nyilvános könyvtárnak; úgyszintén a dec. 19-iki vál. ülés határozata folytán ugyancsak e könyvtárnak átadtuk a Pongrác-féle gyűjteménnyel együtt megvásárolt 272 darab könyvet is. A könyvtár átadása folytán ez eddigi könyvtár-terem kiürült s így annak helyisége jól felhasználható másnemű gyűjteményeink elhelyezésére. — A választmány a könyvtár átadását tudomásul veszi; a volt könyvtár-terem felhasználására nézve pedig azt határozza, hogy ott a Pongrác-féle gyűjtemény tételessék közszemlére se célból a társulati főtitkár felhatalmaztatik, hogy a terem közepére még egy tárlót készíttessen, a melybe a Pongrác-féle gyűjtemény kisebb, de értékesebb tárgyai lesznek elhelyezendők.

6. A társ. főtitkár bejelenti Szmidá Lajos és dr. Meskó Béla társ. rendes tagoknak a társulattól való kilépését. — A választmány Szmidá L. kilépését tudomásul veszi, dr. Meskó B. választm. és rendes tagra nézve pedig azt határozza, hogy a társ. főtitkár által megkéresek lemondása visszavonására.

7. A társ. főtitkár ajánlatára a választmány a társulat rendes tagjaitul megválasztja: dr. Szigeti Henrik törvényszéki orvost, dr. Vértés Adolf ügyvédet, és Jankovits Vidor tanfelügyelősi tollnokot.

8. Társ. főtitkár ismerteti a más hatóságok által társulatunkhoz, részint a társulatunk által másokhoz intézett hivatalos iratokat. (Lásd az 1903. évi 74., 75., 76., 77., 78., 79., 80., 81., 82., 83., 84., 85., 86., és az 1904. évi 1., 2—3. és 4. ikt. szám alatt.) — Tudomásul vétetik.

9. Társ. főtitkár előterjeszti az 1904. évi költségvetési előirányzatot. — A választmány elhatározza, hogy a következő költségvetési előirányzatot terjeszti a közgyűlés elé jóváhagyás végett:

I. Kiadások az 1904. évben.

K. f.

1. Az Értesítő I. és II. füzeté, illetőleg annak III. és IV. füzeté helyett a Baróti-féle Adattár IX. részének nyomdai költségei	800	—
2. Nyomatványokra	100	—
3. Írószerekre	20	—
4. Kisebb kiadások	100	—
5. Szolga fizetése	600	—
6. Másodszolga jutalomdíjai	40	—
7. A muzeum gyűjteményeinek tűzkár elleni biztosítása 1904. június 2-től 1905. június 2-ig	100	—
8. A főtitkár tiszteletdíja	800	—
9. A titkár tiszteletdíja	400	—
10. A pénztárnok tiszteletdíja	200	—
11. Az Értesítő munkatársainak tiszteletdíja	360	—
12. Az Adattár szerkesztőjének tiszteletdíja	240	—
13. A szolga egyenruhája	70	—
14. Fűtés és világítás	100	—
vagyis az összes kiadás	3930	—

II. Bevételek az 1904. évben.

1. A törzsvagyon kamatai	2784	—
2. A 131 rendes tag tagsági díja	1310	—
3. Belépti díjakból	120	—
vagyis az összes bevétel	4214	—
melyből levonva a kiadásokat	3930	—
marad a többlet	284	—

mely összeget a választmány részint előre nem látható költségekre, részint a gyűjtmények gyarapítására kíván fordítani. — Miről a főtitkár a költségvetési előirányzatnak a közgyűlés elé terjesztése végett értesítetik.

10. A főtitkár kéri a választmányt, hogy az 1903. évi pénztári számadás megvizsgálására egy bizottságot válasszon. — A választmány az 1903. évi pénztári számadást vizsgáló bizottság elnökévé Kabdebó Gergely, társ. igazgatót, rendes tagjaiul pedig Kovácsics Gyula és dr. Laky Mátyás, vál. tagokat választja meg s a bizottságot felkéri, hogy a pénztári számadásról szóló jelentését a közgyűlésnek írásban is előterjeszteni szíveskedjék.

Miről a főtitkár s általa Kabdebó Gergely, társ. igazgató, Kovácsics Gyula és dr. Laky Mátyás, vál. tagok és Hilt Lajos, társ. pénztáros végzésileg értesítendőek.

11. Főtitkár jelenti, hogy Králitz Béla és dr. Niameßny Gyula elhalálásával az alapító tagok sorából választott két tagsági hely megürült, úgyszintén a társ. ügyészi állás, ha pedig dr. Meskó Béla lemondását vissza nem vonná, úgy egy vál. tagság a rendes tagok sorából is megürül; főtitkár kéri a választmányt, hogy e helyeknek betöltése ügyében határozzon. — A választmány elhatározza, hogy a közgyűlés előtt 2—3 nappal még egy zárt választmányi ülést tart, a melyen az üresedésben levő ügyészi és választmányi tagsági helyek betöltéséről fog majd intézkedni.

12. Főtitkár az előbbieket kapesára kéri a választmányt, hogy határozza meg az 1904. évi rendes közgyűlés napját és tárgysorozatát. — A választmány beható tárgyalás után pontról pontra megállapította a közgyűlés tárgysorozatát; a közgyűlés napjául pedig 1903. évi március hó 20-ának d. e. 10 $\frac{1}{2}$ óráját tűzte ki, melynek alapszabályszerű kihirdetésével a társ. főtitkárt bízta meg.

13. Következett dr. Bleyer Izsó társ. rendes tagnak szabad előadása a „Délmagyarországi barbár éremleletekről.“ — A választmány nagy figyelemmel hallgatta meg az érdekes előadást; érette a szerzőnek köszönetet mondott és felkérte, hogy előadását írásba is foglalja, hogy az a társulati Értesítőben is közölhető legyen.

14. Elnöklő dr. Szentkláray Jenő, apát-kanonok és társ. tiszteleti tag a jegyzőkönyv hitelesítésére Kovácsics Gyula, vál. tagot kérte fel, majd köszönetét fejezvéni ki a megjelenteknek érdeklődésükért, az ülést berekesztette.

K. m. f.

Dr. Szentkláray Jenő,
elnöklő társ. tiszteleti tag.

Jegyezte:
Dr. Berkeszi István,
társ. főtitkár.

Hitelesítő:
Kovácsics Gyula,

II. Rendes választmányi ülés 1904. március 15-én.

Jegyzőkönyv,

mely felvétellett a Délmagyarorsz. Tört. és Régész. Muzeum-Társulatnak 1904. március 15-én tartott választm. üléséről.

Jelen voltak:

Méltóságos dr. Molnár Viktor főispán úr, elnök; Kovácsics Gyula, Lendvai Sándor, dr. Szentkláray Jenő tiszt. tag, dr. Berkeszi István társ. főtitkár, Miku Emil rendes tag.

15. Elnök ö méltósága megnyitván az ülést, a megjelenteket szívélyes szavakkal üdvözli.

16. Dr. Szentkláray Jenő apát-kanonok, társ. tisztel. tag a következő beszédet tartotta:

„Tisztelt Társulat!

Az igazgató választmány mai ülése egy nevezetes és minden igaz magyar előtt szent emlékű napra — március 15-ére — esik. Az a nagy átalakulás, melyet 1848-ban márc. 15-ike hazánk állami és társadalmi viszonyaira előidézett, Magyarország történetében új korszakot nyitott meg, a nemzeti újjászületés dicsőséges korszakát. Társulatunk, mint történelmi társulat, első sorban van hivatva, hogy hazafias kegyelettel emlékezzék meg a mai ünnepnapon nemzetünk történetének amaz epochalis mozzanatáról, midőn atyáink hősi küzdelme és vérkeresztisége átvezette Magyarországot a középkori feudalizmus korlátoltságából a népjog és alkotmányosság szabad világába; egyenrangúvá tette hazánkat Európa többi államaival, nemzetünket pedig felemelte a haladás- és polgárosodásnak ama díszes fokára, melyen ma büszkén állja meg helyét a művelt nemzetek sorában. Mint tudományos társulat nem vagyunk közvetlen érintkezésben a közönség szélesebb rétegeivel és szerény körünkben nem gyakorolhatunk lelkesítő hatást a nagy tömegekre; de azt mégis lehetetlen elmulasztanunk, hogy a mai napon kifejezést adjunk forró hálánknak az isteni gondviselés iránt, mely nemzetünket annyi veszedelem közepette a szabad nemzeti államélet kikötőjébe elvezérelte és fentartotta; s kifejezést adjunk meleg érzésű csodálatunknak és tiszteletünknek apáink iránt, kik nagy erényeikkel és önfeláldozásukkal március 15-ét örök időkre eltörölhetlen betűkkel vésték be Magyarország történelmi lapjaira, minden nemzedékek tanulságára és épülésére.“

A választmány megéljenzi dr. Szentkláray beszédét és elhatározta, hogy egész terjedelmében felvételessék a jegyzőkönyvbe.

17. Dr. Berkeszi István főtitkár jelentést tesz a február 10-ike óta befolyt adományokról. E szerint gyűjteményeink gyarapodtak összesen 195 darabbal. — (Lásd a 11. ikt. szám alatt a főtitkári jelentést.) A választmány tudomásul veszi s az adományozóknak köszönetet szavaz.

18. Főtitkár jelenti, hogy dr. Wosnizky Mór orsz. főfelügyelő 1904. febr. 15-én meglátogatta intézetünket s ezúttal leginkább a Pongrác-féle gyűjteményt tekintette meg. — Tudomásal szolgál.

19. Főtitkár ajánlatára a választmány társulati rendes tagnak megválasztja Lindner Ármín városi tanácsost.

20. Főtitkár felolvasta az országos főfelügyelőségnek f. é. 48. sz. a. kelt leiratát, mely szerint az 1902. és 1903. évi számadásainkat elismerőleg veszi tudomásul. — Örvendetes tudomásul szolgál.

21. Főtitkár jelenti, hogy a február 10-iki vál. ülés az 1904. évi közgyűlés napjával ugyan március 20-át tűzte ki, de miután e nap részint a vásár, részint a képviselőválasztási mozgalmak miatt alkalmasnak nem látszik, kéri a választmányt, hogy új napot tűzzön ki. — A választmány az 1904. évi társ. rendes közgyűlés napjával 1904

április hó 10-ét tűzi ki, d. e. 10 órakor. A közgyűlés tárgyai ugyanazok maradnak, a miket a febr. 10-iki vál. gyűlés már meghatározott. A választmány ezután megállapodásra jutott a vál. tagok sorából választandó két új választmányi tag és a megüresedett társulati ügyészi állás mikénti betöltésére nézve.

22. Miután elnök ö méltósága a jegyzőkönyv hitelesítésével Kovácsics Gyula vál. tagot bízta meg, az ülést berekesztette.

K. m. f.

Molnár Viktor,
társ. elnök.

Jegyezte:
Dr. Berkeszi István,
társ. főtitkár.

Hitelesítő:
Kovácsics Gyula,
ig. vál. tag.

III. Tizenkilencedik évi (XIX.) rendes közgyűlés 1904. április 10-én.

Jegyzőkönyv,

mely felvétellett Temesvárott, a Délmagyarországi Tört. és Régész. Muzeum-Társulatnak saját helyiségében 1904. évi április hó 10-én megtartott XIX. évi rendes közgyűléséről.

Jelen voltak:

Méltóságos dr. Molnár Viktor főispán úr, társulati elnök, Kabdebó Gergely társ. igazgató, dr. Berkeszi István főtitkár, Cseh Lajos titkár, Hilt Lajos pénztárnok, dr. Szentkláray Jenő tiszt. tag, Patzner István, Kovácsics Gyula, dr. Laky Mátyás, dr. Löwy Mór, dr. Breuer Ármín, Derera Izrael, Lendvai Sándor, Jeszenszky Béla választmányi és Bellai József, dr. Bleyer Izsó, Dénes Károly, Lendvai Miklós, Mészáros Jenő, dr. Niamessny Mihály, Privorszky Alajos, dr. Szőke József, dr. Tőkés Lajos, Vargha György, Bogma István nyug. városi tanácsos, Bogma Miklós és a Bogma család tagjai.

1. Méltóságos dr. Molnár Viktor, társulati elnök úr megnyitva a közgyűlést, szívélyes szavakkal üdvözli a társulati tagokat és vendégeket és felhívja a társulati főtitkárt, hogy a tárgysorozat 3-ik pontja tétessék 2-iknek, vagyis a néhai Bogma Istvánról szóló megemlékezés olvassassék fel csak ennek megtörténte után a főtitkári jelentés. — A közgyűlés ezt helyesli.

2. Dr. Berkeszi István, társ. főtitkár felolvassa ily című tanulmányát: „Egy nem méltányolt magyar történetíró — Nebojszai Bogma István — művei és emlékezete.“ (Néhai Bogma István kéziratban maradt művei egy kis asztalkán kitéve vannak, s annak felette van az író megkoszorúzott arcképe). — A figyelemmel meghallgatott és osztatlan tetszéssel fogadott emlékbeszédet a közgyűlés az Értesítő-ben teljes egészében felveendőnek tartja, érette a szerzőnek köszönetet mond és egyúttal elhatározza Bogma István arcképének a muzeum képtára számára leendő megfestését, s ennek végrehajtásával a választmányt bízta meg.

3. Dr. Berkeszi István főtitkár ezután felolvassa jelentését, mely számot ad a társulat beléletében az 1903. év folyamán nyilvánult szellemi működésről és a muzeum számára ugyanazon idő alatt befolyt adományokról, vételkről, esérékről, s a választmány működéséről.

E jelentés teljes egészében a következő:

Főtitkári jelentés

a Délmagyarországi Tört. és Régész. Muzeum-Társulatnak XIX. évi rendes közgyűlésén 1904. április 10-én.

Méltóságos Elnök Úr!

Mélyen tisztelt társulati tagok és vendégek!

Az elmúlt 1903. évvel társulatunk fennállásának immár 31-ik évét töltötte be, újjáalakulása óta pedig XIX-ik közgyűlését tartja.

A jelen ünnepélyes alkalommal, a midőn hivatalos tisztem szerint az egész választmány nevében van szerencsém társulatunk egy évi munkáságáról és az elért eredményről beszámolni, a legnagyobb örömmel és megnyugvással tehetem ezt a mélyen tisztelt közgyűlés előtt, mert nagyon jelentékeny haladásról és muzeumi gyűjteményeinknek rendkívüli gyarapodásáról tehetek jelentést.

Hogy társulatunk és muzeumunk — mint a magyar közművelődés egyik számottevő tényezője — az 1903. évben is hiven teljesítette feladatát, legjobban bizonyítja a társadalom fokozatos érdeklődése, mely úgy kisebb-nagyobb adományokban, mint a társulati tagok számának emelkedésében, a látogatók nagy számában és végre a muzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségének muzeumunkkal szemben gyakorolt segélynyújtása fokozatos emelkedésében nyilatkozik.

A látogatók között első helyen az ifjúság áll. Ebben az évben két helybeli tanintézet ifjúsága jött el tanárai vezetése alatt, 1903. okt. 3-án pedig a helybeli csász. és kir. helyőrség tisztikara látogatta meg muzeumunkat Rieger és Hugetz tábornok urak vezetése alatt; voltak nevezetesebb külföldi látogatóink is, mint Ernestin Bruyant Párisból, dr. Cichorius Konrád boroszlói egyetemi tanár, Buck Károly és Schrade Gusztáv Ulmból. A tanuló ifjúságnak — ha vezető nélkül jött is — ha nálam jelentkezett, mindenkor díjtalanul engedtem meg vásár- és ünnepnapokon az intézeti gyűjtemények megtekintését, sőt a muzeumok és könyvtárak országos főfelügyelősége célszerűnek látná, ha a muzeum megtekintése a vásár- és ünnepnapokon a nagy közönség számára is díjtalan volna.

A muzeumok és könyvtárak országos főfelügyelősége részéről meglátogatták intézetünket 1903. aug. 17-én dr. Wosinszky Mór apátplebános és 1903. dec. 12-én Radisics Jenő min. tanácsos, hogy gyűjteményeinknek újabb gyarapodását szemügyre vegyék.

Társulatunknak az 1903. év folyamán kifejtett működését a következőkben sorolhatom elő:

A rendes évi közgyűlésen kívül tartottunk még egy rendkívüli közgyűlést és öt választmányi ülést, a melyeken első sorban a folyó-

ügyeket intéztük el, de azok mellett legtöbbnyire egy-egy felolvasás is tartatott. A választmányi üléseken felolvasott dolgozatok a következők:

1. A borjasi őstelepek Orosz Endrétől.
2. Tizenkét római hely Nyugat-Daciában. Böhm L.-tól.
3. Egy kőkori telep Szokolovác mellett. Böhm L.-tól.
4. Az 1843/4. évi országgyűlés és Temesmegye. Cseh L.-tól
5. Délmagyarország bronzkori fémleletei. Milleker B.-tól.

Kiadványainkat ebben az évben is folytattuk, mint ilyen jelent meg a Baróti-féle Adattár VIII. része, mely vidékünk XVIII. századbéli történetének maradandó becsű forrása lesz; jelenleg sajtó alatt van már az Adattár IX. része is, és néhány hét múlva szét fog küldetni s ezzel az Adattár beleszen fejezve. E füzetben lesz egyúttal az Adattár II. kötetének az indexe is.

II. Muzeumi gyűjteményünk az elmúlt év folytán rendkívül meggyarapodott. E gyarapodásnak leghatalmasabb tényezője a Pongrác-féle gyűjtemény megvétele volt, mert csak ez úton 6338 darabbal gyarapodott muzeumunk. Meg kell itt említenem, hogy a 11.000 K.-ra menő vételárból 1000 K.-t az orsz. főfelügyelőség engedélyével az államsegélyből fedeztünk, a többi 10.000 K.-t pedig, az október 4-én tartott rendkívüli közgyűlés meghatalmazása folytán törzsvagyonunkból, két részletben, az örökösöknek már kifizettük, az orsz. főfelügyelőségtől pedig ama biztosítást vettük, hogy a törzsvagyonunkból hiányzó 10.000 K.-nak pótlása végett — ha nem is egyszerre, de több éven át tartó segílyt fogunk kapni. Örömmel jelenthetem itt, hogy az országos főfelügyelőségtől Radisics Jenő min. tanácsos, az orsz. Iparművészeti Muzeum igazgatója, és Wosinszky Mór apát-plebános megszemlélték e gyűjteményt s a vétel felett megelégedésüket fejezték ki.

Ha nem vesszük is tekintetbe a Pongrác-féle gyűjteményt, még akkor is igen tekintélyes gyarapodásról számolhatunk be, mert e nélkül is, részben önálló régészeti ásatás, részben vétel, letétbe helyezés, esere avagy ajándék útján, összesen 3001 darabbal gyarapodtak gyűjteményeink. Hozzá adva ezt a Pongrác-féle gyűjteményhez, a muzeum 1903. évi gyarapodása 9339 darabra tehető. E szám az egyes osztályok között a következőleg oszlik meg:

1. A képtár gyarapodott	2 darabbal.
2. A könyvtár	418 „
3. Az oklevéltár és kisebb nyomtatványok tára	63 „
4. Az érem- és bankógyűjtemény	5007 „
5. A régiségtár	3800 „
6. Az iparművészeti osztály	46 „
7. A butorok	3 „

Áttérve az egyes osztályok gyarapodásának részletes ismertetésére, a következőket jelenthetem:

Képtárunk néhai Wälder János jőnevű temesvári festőnek két darab olajfestményével gyarapodott, melyeket a választmány határozata alapján társulatunk költségén szereztünk meg 250 K.-ért. A két kép egyike a művész saját arcképe, a másik Csenedélet. Wälder János a Délvidéknek neves festője volt, a tőle festett arcképek nagyon elvannak terjedve s csak kötelességét teljesítette a választmány, midőn egy délvidéki művész emlékét és művészetét muzeumukban is megörökíteni kívánta.

A könyvtár gyarapodása 307 kötet és 111 füzet. Ezek közül 272 darab a Pongrác-gyűjteménnyel került a könyvtárba. A Pongrác-féle könyveken kívül még vétel útján szereztünk meg 11 kötetet, és pedig: 1. Cohen-nek *Description Historique Des Monnaies . . . Medailles Imperiales*. Tome I—VII. köteteit. Paris 1859—1868. 192 K.-ért. 2. Mintalapok iparosok számára — 4 füzet 20 K. 3. Ferency Könyvtártnát 4 K. A Turul és a Numizmatikai Közöny 1903. évfolyamait 16 K.-ért. Vétel útján e szerint 283 kötet szereztetett és miután a Pongrác gyűjtemeny 272 darab könyve 766 K.-ra becsültetett; e szerint a könyvtárra kiadtunk 948 Koronát. Csere útján kaptunk 67 darabot, ajándék útján pedig 68-at.

Az adományozók között voltak nagymélt. Desseffwy Sándor, megyés püspök úr 1, a muzeumok és könyvtárak országos főfelügyelősége 10, a Magyar Nemz. Muzeum igazgató-sága 3, a M. Tud. Akadémia 7, Temesvármegye 1, Biedermann Rezső 1, dr. Karácsosny János 3, Herrmann Antal 3, Lendvai Sándor 4, dr. Bleyer Izsó 2, Fischer K. 1, Hangay Oktáv és mások 1—1 munkával.

A könyvtár 1903. évi gyarapodása közül 98 darab a szakkönyvtárban, 2 darab pedig — érdekes kötésük miatt — az iparművészeti osztályban helyeztetett el, a többi kötet törzskönyvtárunkkal egyetemben, a választmánynak 1903. évi június 30-án hozott 39. számú határozata, illetőleg a Pongrác-féle könyvekre nézve dec. 19-én hozott 54. számú végzése folytán a temesvári nyilvános könyvtárnak engedtetett át.

Törzskönyvtárunkat az 1903. év őszén, a Pongrác-féle gyűjtemény könyveit pedig 1904. január 27-én adtuk át — a tulajdonjog fenntartásával — Temesvár sz. k. város meghatalmazottjának a városi nyilvános könyvtár céljaira; de visszatartottuk mindazt, a miket szakkönyvtárunk céljaira visszatartanunk kellett, így is mintegy 5000 kötetet adtunk át, a melyekről az átadáskor pontos jegyzék vétetett fel, átadott könyveink

mindenike társulatunk peesétjével megjelöltetett, úgy hogy az a nyilvános könyvtár egyéb könyvanyaga között mindig felismerhető lesz.

Miután a választmánynak végérvényesen határozni nem állott jogában a könyvtár átadása felett, a mélyen tisztelt közgyűlés böles belátásától függ mostan, vajjon helybenhagyja-e a választmánynak ama határozatát, hogy a társulatunk törzskönyvtárát — a szakkönyvtárba illő szakműveken kívül — a temesvárvárosi nyilvános könyvtárnak engedte át, — társulatunk tulajdonjogának fenntartásával?

Ha a mélyen tisztelt közgyűlés ez átadást jóváhagyja, úgy ezzel együtt jár egy másik intézkedés is, t. i. hogy ezentúl is minden év végén az olyan cserepéldányokat vagy ajándékdarabokat, a melyekre szakkönyvtárunknak szüksége nem leend, a nyilvános könyvtár céljaira átadhatjuk-e? Szakkönyvtárunk számára ezentúl is visszatartandók volnának mindama művek, melyek az archeologia (könyvészet, genealogia, diplomatica), numismatica, képzőművészetek és a műipar körébe tartoznak.

Szakkönyvtárunkról örömmel jelenthetem, hogy szépen gyarapodik s jelenleg már vagy 1000 kötetet foglal magában.

3. Az oklevéltár és kisebb nyomtatványok tára csakis adományok útján gyarapodott 63 darabbal. Beesesebbek ezek között Albel Károlynak az 1848/9. évi szabadságharcra vonatkozó, 31 darab oklevélből álló ajándéka; Meskó Béla, vál. tag 20 darabot ajándékozott, közöttük van János osztrák főhercegnek két levele, kisebb temesvári nyomtatványok, szabadságharckorabeli nyomtatványok; egy temesvári színházjegy 1843-ból. Reánk nézve igen becses Bogma I. nyug. városi tanácsosnak az adománya, ki néhai atyjának az 1849-iki temesvári ostromról írt egykorú naplóját adta társulatunknak, Perényi Adolf szintén a temesvári 1849-iki csatára vonatkozó 2 darab egykorú, könyvatos tervrajzot, Lendvai Sándor 2, Vargha Gy. 1, Studeny J. szintén 1 darab régibb kéziratot ajándékoztak.

4. Az érem- és bankógyűjtemény gyarapodása igen nagy mérvűnek mondható, a mennyiben nem kevesebb mint 5007 darabbal gyarapodott. Ez 5007 darab közül 3661 a Pongrác-féle gyűjteménnyel együtt vásároltatott meg s ennek becsértéke 522 K.-ra tétetett; a többi 1646 darab részben vétel, részben ajándék útján került muzeumunkba.

Vétel útján szereztük meg a beregszói 403 darabból álló leletet, úgy szintén a XVI.-XVII. századbéli magyar dénárokból és lengyel garasokból álló 443 darab tranau-i leletet, továbbá 1 darab nagygályai leletű Constantinus aranyat, Traianus-nak az Al-Dunán épült hídja emlékére vert nagy bronz-érmét,

Traian-nak Dácia legyőzésére vert ezüst érmét, ugyancsak Traiannak Dácia legyőzésére vert egy másik ezüst érmét, és egy bronz-érmét (Dacia victa.) s Traiannak Via Traiana feliratos kis ezüst érmét, Hadrianus-nak Exercitus Dacicus feliratú nagy bronz érmét és egy másik Dacia feliratos érmét; az 1849. aug. 9-iki temesvári esata és Haynau emlékére vert nagy bronz emlékérmét, összesen 853 darabot 115 K. 56 filléren. A többi 790 darab ajándék útján került hozzánk.

Az ajándékok között kiválóan becses a Dragoneszeu D. kir. tanácsos pénzügyigazgató adománya, mely egymaga is 542 darab ezüst és bronz éremből áll. Közöttük több ó-görög, makedon, római és barbár ezüst érem; nagyobb része azonban újabbkori darabokból áll.

Pongrác Imre nyug. őrnagy kevéssel halála előtt adományozta muzeumunknak az I. Ferdinánd király korabeli 135 ezüst dénárból álló kornya-révai (Krassó-Szörény vm.) leletet. E nagyobb adományokon kívül még özv. Gaszner Béláné úrnő ajándékozott 20, Singer Jakab főrabbi 35, dr. Bleyer Izsó 8, Lendvai Sándor 3, Schäffer K. 3, Sztancsa Gyula 1 darab érmét.

Emlékérmeket adományoztak: Dr. Telbisz K. polgármester a párizsi világkiállítás juryje által neki ítélt egy-egy darab ezüst és bronz érmét, a Verseci Múzeum igazgatósága a verseci 1902. évi kiállítás emlékére vert egy-egy arany, ezüst és bronz emlékérmét, a Nemzeti Múzeum igazgatósága pedig a N. Múzeum alapításának századik évfordulója alkalmából vert ezüst emlékérmét.

Az ajándék útján kapott 1646 darab között volt két darab arany-, 1284 ezüst-, 356 bronz- vagy réz- és 4 darab papírpénz.

5. A régiségtár gyarapodása is igen dús volt. Nem csak a Pongrác-féle gyűjteménynek 2702 régészeti darabjával gyarapodott gyűjteményünk, hanem önálló régészeti ásatások, vétel, letétbehelyezés és adományok útján is. Önálló régészeti ásatást rendeztünk 1903. nyarán a temesmegyei Dubovácon, hol Milleker B. vezetése alatt az államsegélyből 286 K. 90 filléren egy bronzkori urnatemetőt ástunk fel s abból rendkívül érdekes urnákat, esészeket, tálakat és két darab u. n. koronát, összesen 71 darab, nagyrészt ép kréta-betétes agyagedényt, kaptunk. Ugyancsak önálló régészeti ásatást végeztünk a torontálvármegyei Borjas pusztán Török-Becse mellett, hol Orosz Endre vezetése alatt 1903. aug. havában egy primitív neolith-kori ősember-telepet kutattunk át, s ugyancsak e pusztán egy másik lelhelyen egy bronzkori telepet. A borjasi ásatások eredménye nagyon tanulságos. Előkerült a telepről, a neolith-kori tanyájáról mintegy 60 darab magkő (nucleus), 8 parittyagolyó, 1 agyag hálósúly nehezék, mintegy 80 darab könnyilhegy, 150 darab vakaró és kovaszilánk,

50 darab kőkés, 2 darab esontkés, 26 esonttű, 35 esontár, 11 esontnyílhegy, 6 ép agyag bögre, 1 agyag halsütő, 5 agyaggyöngy, 32 kőkalapács, balta vagy véső, két kis kőamulett, s ezenkívül igen nagy számmal töredék agyagtálak, őrlő- és esíszoló kövek, tűzpadmaradványok és temérdek konyhahulladék. A bronztelepről — sajnos — ép tárgyak nem kerültek elő, de töredékekben számos agyagedény.

Összesen tehető vagy 600 darabra, a mit a borjasi lelethelyről nyertünk. Az itteni ásatások költségei 293 K. 62 fillérre rúgtak s ezt teljesen az 1902. és 1903. évekre nyújtott régészeti államsegélyből fedeztük. A két ásatás összes költsége 680 K. 52 f. volt.

Államsegélyből szereztünk még egy keltakori arany fülbevalót, egy török eserépedényt, a békési — 7 darabból álló — arany sírleletet, a dubováci 20 drb. bronz- és római kori régiséget, egy XVI. századbéli velencei pénzváltónak ellenőrző készüléket, összesen 30 darabot 151 K.-ért

Társulatunk költségén is szereztünk 84 darab régészeti tárgyat. Ezek között legnevezetesebb a La Tenei kori 61 darab vastárgy 150 K.-ért, továbbá 2 régi pisztoly, 1 handzsár, vidékünkre vonatkozó több fás rézmetszetű kép és több, temesvári leletű apró tárgy. Összesen kiadtunk 204 K. 20 fillért.

A régiségtár gyarapodására e szerint 1025 K. 72 fillért fordítottunk, ha pedig a Pongrác gyűjteménnyel megszerzett 2702 darab régészeti tárgy becsértékét 9812 K.-ra becsüljük, akkor a régiségtár gyarapítására nem kevesebb mint 10837 K. 71 f fordíttatott.

Letétbe helyezés útján is szépen gazdagodott a muzeum, mert a nagym. vallás- és közokt. miniszterium az országos főfelügyelőség ajánlatára régiségtárunkban letétbe helyezte egyrészt a világhírű nagyszentmiklósi aranyleletnek 22 darabját, s ezenkívül még 13 darab XV—XVII. századbéli magyar ötvös munkának a galvanoplastikai másolatait. Mindezek együttvéve, még galvanoplastikai másolatban is, mintegy 2200 K. értéket képviselnek.

Ajándék útján is igen szépen gazdagodott a régiségtár. A legnagyobb adományozó itten is Dragoneszeu D. kir. tanácsos volt, ki a dubováci bronzkori telepről 13 agyagedényt és 132 darab más, őskori tárgyat adományozott, mint bronz tűket, fibulákat, kapesokat, gyűrűket, karikákat, árákat, karperecet, gombokat, nyílhegyeket, esattokat, korongokat, lemezeket, orsógombokat, gyöngyszemeket és 2 darab XVIII. századbéli gombos hajtút; Hiller bárónők 4 drb. XVIII. századbéli szabadkőművesi jelvényt, egy ágyúkeresztet; Panek hadnagy Temesvárott lelt ágyúgolyókat; Lotter Károly 1 régi pisztolyt;

dr. Singer I. egy rézgyűrűt; Jezovits Gyula egy 1791. évből származó óntányért; Hunyadi L. egy rézgyűrűt; Berkeszi I. egy 1848/9. évi honvédkardot és több római padozatmintát, a tűzerkaszárnya építés vezető bizottsága négy darab négyzetkővet és öt vasfogantyút a Károly Róbert király egykori temesvári palotájának 1903. tavaszán felfedett romjaiból; Teichmann N. két darab XIV. századbéli vasbaltát; Pongrácz Imre nyug. honvéd-őrnagy egy kardpengét, 2 fibulát, 1 római stylust; dr. Szalay G. egy régi magyar sarkantyut; Kern P. egy római kis agyagbögrét; Böhm Lénárd neolith-kori agyagedényrészleteket a szokolováci őstelepről; dr. Meskó B. két darab régi vaskulesot, egy régi agyagpipát, egy római agyagbögrét; Querfeld K. négy fényképet; Temesvár sz. kir. város tanácsa a Temesvár körül levő római sáncokról felvett 10 fényképet; dr. Szentkláray Jenő apátkanonok, gr. Batthyány Lajos első magyar miniszterelnöknek az új-épületi fogságában, kevéssel a kivégzés előtt használt, karneol szemekből álló rózsafüzérét; Kocsiss István, egy 1848. évi tiszti kardbotot, és egy szarvas szarvából művésziesen faragot régi löportartót és egy chlicheét; Haupt Béla egy kereskedői cégjelvényt (Fehér kakast.); az erdélyi muzeum-egyesület egy gipszszobrot (Kossuth L.); Turóczy B. egy vassarkantyut és zabolát; Kampler Albert gazdatiszt, a borjasi bronzkori telepről egy bronz karperecet és egy ujabbkori rézfokost; Penza Illésné egy 1848-iki magyar kardot és a Damjanics János bunkósbotját; Győrössy Juliska egy XVIII. századbéli magyar nő zekét; Bogma István XVIII. századbéli temesvári pecsétnyomót; Barakovits Kálmán két régi agyag kályhabetétet; Forster L. két római agyagesővet Resicáról; Székely L. egy XVIII. századbéli acélmetszetű képet; dr. Bleyer Izsó egy római katonai elbocsátványt; dr. Schönvitzky Bertalan áll. gymn. igazgató egy szarvasagancsból készült praehistorikus kalapácsot és egy szintén neolith-kori agyag lángfedőnek a részletét; ifjabb Várnay Imre 16 darab temesvári leletű tárgyat, mint eseréppipákat, vaskulesot, baltát, lópatkót, ezüst gombokat; Mánásy Antal a temesvári pékek 1866. évből származó céhládáját; a helybeli tanuló ifjúság pedig számos, kivált temesvári vonatkozású apróságot.

Az adományozott régészeti tárgyak száma 278, s ezzel együtt a régiségtár összes gyarapodása 3800 darab.

6. Az iparművészeti osztály vétel és ajándék útján gyarapodott összesen 46 tárggyal. Vétel útján szereztünk az államsegélyből fedezett 530 K. 50 filléren 29 darab régibb műpartárgyat,

mint fali- és szekrényórákat, egy darab XVIII. századbéli párizsi arany zsebórát, egy XVII. századbéli ónfedeles kőkorsót, 9 darab ó-herendi porcellán darabot, egy aranyozott ezüst karperecet, két drb. régibb aranygyűrűt, 2 zománcos, arany fülbevalót, 2 drb. kehelyalakú metszett üvegpooharat, fából faragott két kis fa szobrocskát (térdeplő angyalok) — egy drb. relief fa szobrot (Krisztus keresztelese), két préselt dísznőbőr-könyvtáblát.

Ajándék útján kaptunk a temesvári ipar- és kereskedelmi kamarától egy, Traxel J. temesvári esztergályos által elefántesontból művésziesen faragott sakkfigurákat a hozzá való asztallal; Berkeszi Istvánnétől egy régi hímezett zsebkendőt; Molnár Lajostól egy aninai öntvényű levélnyomtatót; Izrael Izidortól egy 1803-ból származó himzést; Kunos Samueltól 7 darab ó-herendi porcellán tárgyat; Hiller bárónőktől két bronz gyufatartót és egy régibb játékbárcát; Lendvai Sándortól Kossuth L. és Wekerle S. aninai öntésű kis mellszobrait; Kun Vilmostól egy zománcos XVIII. századbéli aranyozott melltűt. Az adományozott tárgyak értéke mintegy 380 K.

7. A néprajzi gyűjtemények gyarapítására is kaptunk 1903-ban 500 K. államsegélyt, de ezt az összeget az orsz. főfelügyelőségnek 1903. évi 374. sz. a. kelt leírása alapján átutaltuk a Délvidéki Kárpát-egyesület-nek, mely egy néprajzi muzeum felállítását tervbe vette s arra helyiséget is szerzett, sőt a választmánynak 1904. febr. 10-én hozott határozata alapján még az 1902-ben szerzett és birtokunkban levő 21 darab néprajzi tárgyat is átadtak, így tehát a néprajzi tárgyak gyűjtését egyelőre kikapcsoltuk feladataink sorából.

Ha még megemlítem, hogy bútoraink száma is a Pongrac-féle gyűjteménnyel megvett három darab bútorral is gyarapodott, úgy beszámoltam az egész 1903. évi gyarapodásról, mely nem kevesebb mint 9339 darab volt. E nagymérvű gyarapodásra fordítottunk összesen 13199 K. 18 fillért, és pedig idáig a saját vagyonunkból 10536 K. 10 fillért, az államsegélyből pedig 2663 K. 08 fillért.

Mélyen tisztelt Közgyűlés! E nagyarányú, nemesak számokban, de értékben is gazdag gyarapodásnak elsőrangú tényezői voltak: a) a nagymélt. vallás- és közokt. miniszterium, mely az elmúlt évben is 35 darab, régi iparműdarabról készített galvano-plasticai másolatot helyezett muzeumunkban állandó letétbe, hanem a muzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelősége útján az 1903. évben is régészeti tárgyak szerzésére 500 koronát bocsájtott rendelkezésünkre, az 1902-ben régibb iparművek szerzésére kieszközölt 1500 K. összeget továbbra is rendelkezésünkre bocsájtotta. b) Nagy hálára vagyunk kötelezve a muzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelőségének, a főfelügyelőség minden

egy tagjának, mert törekvéseinkben nem csak azzal támogattak, hogy számunkra a nagym. vallás- és közokt. miniszteriumnál nagymérvű segélyt eszközöltek ki és szakavatott tanácsaikkal mindenkor segélyünkre voltak, hanem azért is, mert az orsz. főfelügyelőség megígérte, hogy a Pongrác-féle gyűjtemény vételárának törzsvagyonunkból kifizetett részét is — habár nem egyszerre — évi nagyobb segélynyújtással pótolni fogja. c) Hálás köszönetünk illeti meg továbbá az adományozók lelkes seregét, melynek száma évről-évre folyton növekszik.

Mélyen tisztelt Közgyűlés! Feladatunknak egyik legfontosabbika — mint azt mult évi jelentésemben is kifejtettem — a meglévő muzeumi tárgyak gondos megőrzése mellett a folytonos gyűjtes és éber őrködés a felett, hogy a területünkön talált régiségek el ne kallódjanak, hanem muzeumunk számára megszereztesse; de egy-két ember e feladatra nem elegendő, kivált jelenleg, midőn arról kell gondoskodnunk, hogy a — véleményem szerint rövid idő alatt megvalósuló, új muzeumi palotában a vidékünk multjára vonatkozó emlékek minél teljesebben legyenek összegyűjtve és kisebb-nagyobb csoportok szerint szakszerűen különválasztva. Vajha minél több polgártárs érdeklődnék muzeumunk jövője iránt, és vállalna magára egy-egy kisebb szakcsoporthoz tartozó tárgyak gyűjtését, a mi azonban legkevésbé sem zárja ki, hogy más szakcsoportokba tartozó tárgyakat is meg ne szerezzen, ha keze ügyébe kerül. A legnagyobb hálával kell megemlékeznem ama munkatársakról a gyűjtés terén, kik a munkafelosztás elvét követve, szívesek voltak ebben az elmúlt évben is egy-egy, sőt némelyek több szakcsoporthoz tartozó tárgyak gyűjtését is magokra vállalni. A legnagyobb hálával kell megemlékeznem első sorban Dragoneszcu Döme kir. tan. pénzügyigazgató úrról, ki pénzügyőreivel a dubováci őstelepet folytonosan figyelemmel kísérteti s a mi e telepről előkerül, mindazt muzeumunknak juttatja. Ez uton már több száz darab ősrégészeti tárgy, mint agyagedények, kő-, bronz- és vastárgyak, érmek jutottak birtokunkba. Bleyer Izsó dr. tagtársunk eléggé nem méltányolható lelkes készséggel vállalta magára a délmagyarországi vonatkozású emlékérmek, a viminaciumi és a daciai veretű római, s a területünkön találatni szokott barbárérmek összegyűjtését. Perényi Adolf az ó-herendi porcellán-tárgyakat gyűjtötte számunkra; sajnos, hogy elhagyta Temesvárt, de azért a fővárosban is érdeklődik muzeumunk iránt. Bellai József a temesvári színészetre vonatkozó tárgyakat, Lendvai S. a szabadságharcra, Mánássy Antal ipartestületi elnök a temesvári céhek-re vonatkozó emléktárgyakat gyűjti. Querfeld Konrád fehértempl. vár. tanácsos pedig a délvidéki történelmi nevezetességű helyekről vesz számunkra fényképfelvételeket.

Adja Isten, hogy e szakcsoportok lelkes gyűjtőinek száma emelkedjék

minél nagyobbra, mert csak vállalva, a munkát megosztva, hangyaszorgalommal leszünk képesek megoldani feladatunkat, azt, hogy a temesvári muzeum példányképe legyen egy elsőrangú vidéki muzeumnak.

Mielőtt jelentésemet folytatnám, engedje meg a mélyen tisztelt közgyűlés indítványoznom, hogy mind az elősorolt dolgozatok szerzőinek, mind egyéb törekvéseinkben szíves támogatóinknak, mind pedig azoknak, kik gyűjteményeinket nagylelkű adományaikkal gyarapították, a választmányi ülési jegyzőkönyveinkben kifejtett köszöneten kívül jelen közgyűlésünk jegyzőkönyvében is legőszintébb hálánkat nyilvánítsuk, úgyszintén a temesvári hazafias sajtónak, mely törekvéseinkben mindenkor a legkétségesebben támogatót.

III. A társulati tagok sorában történt változások a következők:

A múlt évi rendes közgyűlésünk óta elhaltak az alapító választmányi tagok sorából K r á l i t z B é l a nyug. min. tanácsos és dr. N i a m e s s n y G y u l a társulati ügyész, a rendes tagjaink sorából K á d i e s G y ö r g y nyug. járásbíró és dr. D e m k ó P á l. Mindannyian évtizedeken át voltak társulatunk tagjai. Bár a választmány már jegyzőkönyvében kifejezte részvétét elhunyt tagjai felett, nem kétlem, hogy a m t. közgyűlés is meg fogja hajtani[?] lobogónkat elhunyt tagjaink emléke felett és jegyzőkönyvében szintén kifejezést fog adni részvétének.

Társulatunk ez időszertint tagjairól a következőket jelenthetem:

A társulati tagok száma 1902. végén 204 volt. Részint halálozás, részint kilépés folytán fogyott a tagok száma 1903-ban 8-al; újonnan belépett mint rendes tag 13. Ezidőszertint van a társulatnak 67 alapító, 9 tiszteleti és 133 rendes, összesen 209 tagja, vagyis öttel több mint a múltévi közgyűlés alkalmával.

IV. A választmány ez évi munkálkodásáról a következőket jelenthetem:

1. A z új muzeumi palota építése ügyében megalakult a végrehajtó bizottság elnökünk ő méltósága vezetése alatt s e bizottságban társulatunk még három taggal van képviselve. A végrehajtó bizottság 1903. febr. 11-én tartotta alakuló ülését s ezen megalapította a teendők sorozatát. A végrehajtó bizottság határozatait az elnökség végrehajtotta; a muzeumi palota felépítéséhez szükséges telek és a költségek megszerzése ügyében feliratot intézett T e m e s v á r szab. kir. város tanácsához és T e m e s v á r m e g y e közönségéhez, kérve a hozzájárulást. Temesvár sz. k. város közönsége felajánlotta az ingyen telket és kellő állami hozzájárulás esetében az építési költségekhez 100.000 K.-t; ugyancsak ily összeget ajánlott meg Temesvármegye közönsége is. E két ajánlattal felszerelve a végrehajtó bizottság egy kimerítően indokolt felterjesztést intézett a muzeumok és

könyvtárak országos felügyelőségéhez, kérve, hogy ezek alapján eszközöljön ki a magas kormánynál 200.000 K.-ra menő segélyt a temesvári muzeum építési költségeire, miután a végreh. bizottság oly muzeum- és könyvtárpalotát tervez, a melybe Temesvárnak összes tudományos jellegű társulatai elférjenek a maguk gyűjteményeivel s még azonfelül a városi nyilvános könyvtár is. Mint magánúton értesülni alkalmunk volt, az országos főfelügyelőség a legmelegebben óhajtja a temesvári új muzeum- és könyvtárpalotának mielőbbi megvalósítását és kérésünket meleg ajánlattal terjeszté a magas miniszterium elé, de — habár a felterjesztést még április 24-én elküldtük, — hivatalos válasz arra a mai napig még nem érkezett.

2. Előkészítette a választmány az 1904. évi ásatások tervezetét, két, sőt három helyen is kívánnánk ásatásokat rendezni, ha az orsz. főfelügyelőség arra kellő segélyt adna, azonban még erre sem kaptunk idáig választ.

3. Tudományos jellegű kirándulást a titkárság több ízben végzett; 1903. ápr. elején Orsovára, régészeti tárgyak szerzésére, májusban a Temesvár környékén előforduló római sáncok lefényképezése végett, augusztus elején pedig a torontálmegyei Borjaspusztára, hol a neolith-kori őstelep ásatását kellett megfigyelni. Itt kell még megemlítenem, hogy a társ. főtitkár 1903. július havában résztvett a Nemz. Muzeum által rendezett régészeti és népismei tanfolyamon Budapesten.

4. Mint minden év végén, 1903. december 31-én is felterjesztettük a muzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelőségéhez az államsegélyekről szóló számadásainkat. Az országos főfelügyelőség e számadásokat 1904. évi 48. számú leiratával elismerése nyilvánítása mellett jóváhagyólag vette tudomásul.

5. Az 1904. évi munkálkodásunk programját is a múlt utolsó napján terjesztettük fel. Kifejtettük ebben, hogy hol és hány helyen kívánunk régész. ásatásokat rendeztetni; kifejtettük, hogy csak oly régészeti és iparművészeti tárgyakat fogunk készpénzen venni, a melyek célunknak teljesen megfelelnek, s vidékünkkel valamelyes kapcsolatban állanak. Kifejtettük, hogy nagy súlyt kívánunk fordítani Délmagyarország, kivált Temesvár emlékérméinek lehetőleg teljes összegyűjtésére, továbbá a vincinaciumi és daciai veretű római, valamint a területünkön előforduló barbár érmekre és a tömeges éremleletek megszerzésére. Szakkönyvtárunk is kiegészítést igényel sok elsőrangú régészeti, érmészeti és képzőművészeti szakkönyvvel, mint Marsigli-nek a Délvidékre vonatkozó munkájával, — a Corpus inscriptionum latinarummal, Babelon, Sabatier s Engel-Serrur érmészeti műveivel; kívánatosnak tartjuk a vidékünkre vonatkozó XVI., XVII. és XVIII. századbeli fa-, réz- és acélmetszetű képek (arcképek, városok stb.), valamint a vidékünk nevezetesebb helyeinek (mint földvárak, várak, tornyok,

római sánc) fényképi felvételekben való megörökítését. Az orsz. főfelügyelőségnek ismételten figyelmébe ajánlottak, hogy a fővárosi műgyűjteményekben levő délmagyarországi vonatkozású arcképeket valamely fiatal fővárosi művészszel számunkra lemásoltassa.

Kértük az országos főfelügyelőséget, hogy jelzett céljainkra minél nagyobb államsegélyt legyen szíves kieszközölni. Az állami segélyek 1904-re még nem osztattak ki és így kívánságainkra választ még nem kaptunk.

6. Hogy gyűjteményeinket vétel útján minél nagyobb mérvben gyarapíthassuk, elhatározta a választmány, hogy a pénzügyhatóságokhoz is fordul, hogy évi nyereségeiknek a közcélok előmozdítására szánt részéből adományozzanak muzeumunknak is. A gyűjtés eddig még nincs lezárva s az eredményről ezúttal még nem számolhatunk be.

Mélyen tisztelt Közgyűlés! Végére jutottam jelentésemnek. Igyekeztem hű képet adni a tisztkar és a választmány múlt évi működéséről és muzeumunk gyarapodásáról. A tisztkar és az igazgató választmány a megnyugvás teljes érzésével tekint a mélyen t. közgyűlés ítélete elé, midőn végére jut három évi megbízatásának, mert emberileg megtettünk mindent, amit társulatunk java tőlünk megkívánt. Adja az isteni Gondviselés, hogy a jövő még sokkalta nagyobb eredményeket hozzon. Kérem a m. tisztelt közgyűlést jelentésemnek elfogadására.

Temesvár, 1904. évi április hó 10-én.

Dr. Berkeszi István,
társulati főtktár és muzeumi ör.

A közgyűlés a főtktár jelentését meglelégedéssel tudomásul veszi és elhatározza, hogy az a társulati Értesítő-ben egész terjedelmében közöltessék. Továbbá a jelentésben foglalt indítványokat, hogy t. i. az egyes választmányi üléseken felolvasott dolgozatok szerzőinek, a muzeumi gyűjtemények megajándékozójának, továbbá azoknak, kik az egyes csoportok gyűjtését magukra vállalták, a közgyűlés jegyzőkönyvileg is köszönetet mond és elhatározta, hogy e köszönet átírat alakjában is közöltessék:

1. A nagy m. vall. és közokt. miniszteriummal.
2. A muzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelőségével.
3. A M. Nemz. Muzeum igazgatóságával.
4. Az országos Iparművészeti Muzeum igazgatóságával.

Úgy szintén mély részvétét fejezi ki a közgyűlés az 1903. év folytán elhunyt Kráilitz Béla és dr. Niamessny Gyula társ. ügyész és alapító, valamint Kadics György és dr. Demkó Pál rendes tagok halála felett s tagjainak emlékeit jegyzőkönyvében is megörökíteni elhatározta.

4. Patzner István tiszteleti és vál. tag indítványára a közgyűlés hálás köszönetét fejezi ki a társ. elnökségnek, az igazgatónak és a titkároknak fáradhatlan buzgalmukért, a mely ily szép eredményt tudott elérni.

5. Hilt Lajos társ. pénztáros előterjeszti a társulat jelenlegi vagyoni állapotról szóló jelentést, mely szerint a társulati vagyon jelenlegi összértéke 63.379 K. 30 fillért tesz ki. Ebből készpénz 37 K. 85 f., takarékpénztári betétek 62.835 K. 25 f.

Értékpapír 400 K. és ékszer 103 K. 20 f. — A közgyűlés a pénztári jelentést jóváhagyólag tudomásul veszi.

6. A tárgysorozat 5. pontja értelmében felvétellett az 1903. évi pénztári számadások megvizsgálására kiküldött bizottság jelentése, melynek értelmében a kiküldött bizottság az 1903. évi pénztári számadásokat és a pénztár állapotát részletesen megvizsgálván, úgy a könyvvitelt, mint a pénzkezelés alatt levő vagyon állapotát kifogástalanul rendben találta. — A közgyűlés a bizottság jelentését tudomásul veszi, a bizottság tagjainak, névszerint Kapdebó Gergely igazgatónak mint a bizottság elnökének és Kovaacsics Gyula sr. Laky Mátyás bizotts. tagoknak, szíves fáradozásukért jegyzőkönyvileg mond köszönetet és határozatként kimondja, hogy Hilt Lajos pénztárnoknak az 1903. évi pénztári kezelésre nézve a felmentvényt, a szokásos feltételek fenntartása mellett — megadja, buzgó közreműködéséért pedig köszönetet szavaz, miről Hilt Lajos társ. pénztáros jegyzőkönyvi kivonat alakjában is értesítetni határozta.

7. A társ. főtitkár előterjeszti a választmányának f. é. 9. sz. a. hozott határozatát, melylyel a következő költségvetési előirányzatot terjeszti a közgyűlés elé jóváhagyás végett.

I. Kiadások az 1904. évben.

1. Az Értesítő I. és II. füzeté, illetőleg annak III. és IV. füzeté helyett a Baróti-féle Adattár IX. részének nyomdai költségei	800	korona
2. Nyomatványokra	100	"
3. Írószerekre	20	"
4. Kisebb kiadások	100	"
5. Szolga fizetése	600	"
6. Másodszolga jutalomdíja	40	"
7. A muzeum gyűjteményeinek tűzkár elleni biztosítása 1904. jun. 2-től 1905. jun. 2-ig	100	"
8. Fűtés, világítás	100	"
9. Főtitkár tiszteletdíja	800	"
10. A titkár tiszteletdíja	400	"
11. A pénztáros tiszteletdíja	200	"
12. Az Értesítő munkatársainak tiszteletdíja	360	"
13. Az Adattár szerkesztőjének tiszteletdíja	240	"
14. A szolga egyenruhája	70	"
vagyis az összes kiadás	3930	korona

II. Bevétel az 1904. évben.

1. A törzsvagyon kamatai	2784	korona
2. A 131 rendes tag tagsági díja	1310	"
3. Belépő díjakból	120	"
vagyis az összes bevétel	4214	korona
Melyből levonva a kiadást	3930	koronát
marad a többlet	284	korona.

A közgyűlés a költségvetést egész terjedelmében elfogadja s a 284 K. feleslegre nézve elhatározza, hogy az részben a gyűjtemények gyarapítására, részben az előre nem látható költségek fedezésére fordíttassék.

8. A tárgysorozat 7. pontja értelmében következett a tisztikarnak három évről való újonnan megválasztása. Méltóságos dr. Molnár Viktor társ. elnök úr úgy a

maga, mint az egész tisztikar és választmány nevében, a mennyiben az Alapszabályok értelmében megbízatásuk lejárt, bejelenti a tisztikar és a választmány lemondását és köszönetét fejezi ki a közgyűlésnek az eddig tanúsított bizalomért.

Dr. Szentkláray Jenő apát-kanonok, társ. tiszteleti tag, a közgyűlés tagjainak élénk tetszése között előadja, hogy a Délmagyarországi Múzeum az ország egyik legrégibb és legfejlettebb kulturintézményei közé tartozik és méltán képezi büszkeségét Temesvár városának. Hogy ez így van, az első sorban a társulat tisztikarának, legkivált pedig dr. Molnár Viktor főispán úrnak érdeme, a ki mély hálára kötelez mindannyiunkat, hogy bokros kormányzati teendőin túl a legmelegebben felkarolja társulatunk ügyeit. A közel jövőben megoldásra várakozó nagy feladatokkal szemben keresve sem találhatnánk nálánál hivatottabb férfiút az elnöki székre. Azért indítványozza: kérjük meg ő méltóságát, hogy tartsa meg továbbra is az elnöki széket, a megválasztandó tisztikarra és az igazgató választmány tagjaira nézve pedig tegyen a közgyűlésnek javaslatot. — A közgyűlés egyhangulag, lelkes eljenzések között hozzájárul az indítványhoz s az Alapszabályok értelmében három évre társulati elnöknek megválasztja méltóságos dr. Molnár Viktor főispán urat; ő méltósága, a társulati elnök indítványára pedig ugyancsak három évi idő tartamra megválasztja:

Társ. igazgatónak: Kabdebó Gergelyt,

Főtitkár- és muzeumi őrnök: dr. Berkeszi Istvánt,

Titkárnak: Cseh Lajost,

Pénztárosnak: Hilt Lajost,

Ügyésznek: dr. Niamesny Mihály, megyei tb. főügyész.

Választmányi tagoknak pedig:

a) Az alapítók sorából:

1. Állami főreáliskola.
2. Baich Milán báró.
3. Derera Izrael, nagykereskedő.
4. Féger Ferenc, nagybirtokos.
5. Hollósy Gyula dr., nagybirtokos.
6. Gall József, főrendházi tag.
8. Jeszenszky Béla, ügyvéd.
8. Németh József, felsz. püspök.
9. Római kath. főgymnasium.
10. Temesvármegye közönsége.
11. Vargics Imre dr., nagybirtokos.
12. Zselénszky Róbert gr.

b) A rendes tagok sorából:

1. dr. Breuer Ármin megyei főorvos.
2. Deschán Achill, tiszt. tag.
3. dr. Engelsz János, kanonok.
4. Hemmen Ferenc, prépost-kanonok.
5. Dragoneszku Döme, pénzügyigazgató.
6. Kovácsics Gyula, árvaszéki elnök.
7. Lendvai Sándor, vezértitkár.
8. dr. Löwy Mór, főrabbi.
9. dr. Meskó Béla, városi tanácsos.
10. Nagy György, kir. tanácsos.
11. Patzner István, tiszt. tag.

12. Steiner Ferenc, orsz. képviselő.

13. dr. Telbisz Károly, polgármester.

9. A társ. főtitkár jelenti, hogy a szabályszerű idő alatt semminemű indítvány be nem adatott. — Tudomásul vétetett.

10. Elnök ő méltósága a jegyzőkönyv hitelesítésével Jeszenszky Béla és Lendvai Sándor vál. tagokat bizván meg, az ülést 11¹/₂ órákor berekesztette. — A közgyűlés elnök ő méltóságát lelkesen megéljenezve eloszlik.

K. m. f.

Molnár Viktor,
társulati elnök.

Jegyezte:
Dr. Berkeszi István,
társ. főtitkár.

Hitelesítők:

Jeszenszky Béla. Lendvai Sándor.

IV. Rendes választmányi ülés 1904. június 30-án.

Jegyzőkönyv,

mely felvétellett a Délmagyarorsz. Tört. és Régész. Múzeum-Társulatnak 1904. június hó 30-án tartott választmányi üléséről.

Jelen voltak:

Kabdebó Gergely társ. igazgató, dr. Szentkláray Jenő apátkanonok, társ. tiszteleti tag, dr. Berkeszi István társ. főtitkár, Cseh Lajos társ. titkár, Derera Izrael, Lendvai Sándor, Lendvai Miklós választm. és rendes tagok és több vendég

23. Kabdebó Gergely társ. igazgató elfoglalván az elnöki széket, sajnálatának ad kifejezést, hogy elnök Ő méltósága akadályozva van a megjelenésben; üdvözlí a választmányt és felkéri a főtitkárt szokott jelentése megtételére.

24. Dr. Berkeszi István társ. főtitkár mindenek előtt kegyeletes szavakkal emlékezik meg amaz, egész nemzetünket a legmélyebben érintő eseményekről, a melyek legutóbbi választmányi ülésünk óta fordultak elő; így Ő Felségének, urunk királyunknak április 18-án kelt legfelsőbb kéziratáról, melylyel II. Rákóczi Ferencz hamvainak hazahozatalát elrendeli; továbbá nemzetünk nagy írójának, Jókai Mórnak f. é. május hó 6-án történt haláláról. — (Lásd főtitkári jelentés, 1904. évi 31. ikt. szám alatt.)

25. Társulati főtitkár jelentést tesz a muzeumi gyűjteméyek gyarapodásáról. Ennek értelmében gyarapodott a könyvtár 50, az oklevéltár 5, a régiségtár és iparművészeti osztály 88, az éremgyűjtemény 5 darabbal; összesen 148 darabbal. — (Lásd főtitkári jelentés 1904. 31. sz.) A választmány örömmel veszi tudomásul a jelentékeny gyarapodást; az adományozóknak, úgyszintén mindazoknak, kik a megszerzésben érdemeket szereztek, mint Forget m. k. honvéderőnagy úrnak, Segereian László főerdész úrnak és Lendvai Sándor vál. tagnak hálás köszönetét fejezi ki.

26. Főtitkár felolvassa Temesvár sz. kir. város tanácsának végzését ama kérésünkre, a melyben a várostól ingyen fűtést és világítást kértünk. A tanács évente négy köbméter tüzelőfát utalványoz, az ingyen világítás iránti kérelmünknek azonban elvi okokból helyet nem adhatott. — (Lásd 1904. évi ikt. 12. sz. a.) Tudomásul szolgál.

27. A társ. főtitkár jelenti, hogy a délvidéki pénzüzetekhez 1903. évi 82. sz. a. pénzsegélyezés ügyében intézett felhívásunkra az egyes pénzüzetektől összesen 178 K.

64 fillér érkezett társulatunk számára segélyképen. Ez összeget Lendvai Sándor választmányi tag, ki az eszmét megpendítette, sőt az egyes kérvények elküldésével az ügyet vezette is, a társulati főtítkárhoz be is küldte. — A választmány tudomásul veszi s az eredményért Lendvai Sándor választmányi tagnak őszinte köszönetét fejezi ki, a társulati főtítkárt pedig utasítja, hogy ez összegben a múzeumi gyűjteményeket gyarapítsa s felhasználásáról jelentést tegyen.

28. A főtítkár előterjesztésére a választmány elhatározza, hogy az Országos Iparművészeti Múzeum által kiadott Mintalapok 1904. évi folyamára 20 K.-val előfizet az államsegély terhére.

29. A főtítkár előterjeszti, hogy a választmány már régebben elhatározta, hogy a nyerendő államsegélyből régészeti kutatásokat fog eszközölni 1904. nyarán több helyen is. Az 1904-iki államsegélyt ugyan idáig meg nem kaptuk, de az ásatások ideje elérkezett. Indítványozza, hogy az ásatások költségeit a társulat jövedelméből előlegezze a választmány. — A választmány az indítványhoz hozzájárul s arra az eszetre, ha Milleker Bódog tagtársunk az ásatásokat az Al-Duna vidékén (Dubovác, Palánk, Kubin, Gálya) megkezdi, 300 koronáig terjedő előleget ad, mely összeg a nyerendő államsegélyből a társulat pénztárába visszafizetendő.

30. Társ. főtítkár előterjeszti az orsz. főfelügyelőség átiratát, melyben az Országos Főfelügyelőség azt kívánja, hogy intézetünk készíttesse el a kettős könyv-példányok jegyzékét s tudósítsa a főfelügyelőséget, hogy e jegyzék mikorra készülhet el. A társ. főtítkár előterjesztésére a választmány azt határozza: közöltessék ez Országos Főfelügyelőséggel, hogy miután társulatunk törzskönyvtárát a kesesvárvárosi nyilvános könyvtárnak adtuk át s magunknak csak egy szűkebb szakkönyvtárt tartottunk vissza, kettős könyvpéldányok e szerint társulatunk birtokában alig vannak.

31. Főtítkár előterjeszti az országos főfelügyelőségnek f. é. 214. számú átiratát, melynek kapasan a Magyarország történeti emlékei az ezredéves országos kiállításán c. díszművet könyvtárunk számára ajándékol megküldi, kifejezvéen egyúttal ama kívánságát, hogy az intézet vezetői módot találjanak arra, hogy annak tartalmával a nagyközönség népszerű előadásokban megismerkedjék. — A választmány hálás köszönetet fejezi ki az Országos Főfelügyelőségnek e nálunk szokatlan díszszel kiállított, rendkívül tartalmas díszmunka adományozásáért és lehetőleg módját fogja ejteni, hogy az az Orsz. Főfelügyelőség intézője szerint a nagy közönséggel is megismertessék.

32. Főtítkár egész terjedelmében felolvassa az Országos Főfelügyelőségnek f. é. 172. szám alatt kelt átiratát. (Lásd ikt. sz. 28. alatt.) — A választmány határozata erre a következő: Midőn igazgató választmányunk az 1903. évre néprajzi tárgyak gyűjtésére kapott 500 K. államsegélyt és az előbbi évek államsegélyein szerzett néprajzi tárgyakat az Orsz. Főfelügyelőség beleegyezésével a Délvidéki Kárpát-egyesület-nek átadta, tette ezt egyedül a munkamegosztás elvéből, épen a megalkatandó néprajzi osztály érdekében, miután társulatunk titkársága túl van halmozva munkával, a néprajzi tárgyak kiállítására pedig épenséggel semmiféle helyiséggel nem rendelkezik, míg a Délvidéki Kárpát-egyesület tisztviselői — mint egy sport-egyesület tagjai — a vidéken a nép között gyakran megfordulnak s így több alkalmuk van a gyűjtésre; egy néprajzi múzeum létesítését pedig a Délvidéki Kárpát-egyesület is kimondotta és jelenleg — habár ideiglenesen is — de elég jó helyiséggel rendelkezik e célra. Társulatunk a Délvidéki Kárpát-egyesülettel, mint tőlünk teljesen független testülettel nem rendelkezhetik, de ha ez az egyesület az Országos Főfelügyelőség kívánsága szerint beleegyezik abba, hogy társulatunk elnökségét a néprajzi gyűjtés érdekében megindított minden mozgalomról részletesen tájékoztassa, úgy semmi akadályja nincsen annak, hogy a néprajzi tárgyak gyűjtésére nyert, s általunk

a Délvidéki Kárpátgyesületnek átadott államsegély felhasználásáról való elszámolás kötelezettsége, úgyszintén e gyűjtemények épségét illető felelősség is, első sorban társulatunkat illesse. E végett a választmány megbízza a társ. főtítkárt, hogy ily értelemben közölje a választmány álláspontját úgy az Országos Főfelügyelőséggel mint a Délvidéki Kárpátgyesülettel. A Délv. Kárpátgyesülettel való együttműködés és társulatunk érdekeinek képviselése szempontjából pedig a választmány megbízza Cseh Lajos társ. titkárt, hogy a Délvidéki Kárpátgyesülettel folyton összeköttetésben álljon s úgy a gyűjtés, mint a felügyelet terén társulatunkat képviselje.

33. Társ. főtítkár előterjeszti, hogy a Baróti-féle Adattár IX. része, miután ehhez lesz csatolva az index is, csak az 1904. év vége felé fog megjelenhetni, helyette július hó elején az Értesítő I. és II. füzeté együttesen fog megjelenni. A társ. főtítkár egyúttal közli Baróti Lajos tanár úrnak, az Adattár szerkesztőjének 1904. május 2-án hozzá intézett levelének ama részét, melyben Baróti dr. úr kijelenti, hogy „remélem a társulat ki fogja adni a hátralevő érdekesebb rotulusokat is, melyek egy-két füzetet tesznek ki és a melyeknek kézírata íróasztalomban van. Ezzel egyidejűleg megjelenhetnék aztán a „Nyugtatványok”-ról szóló rotulus is“. — Miután a választmány még 1901-ben elhatározta, hogy az Adattár II. vagyis befejező kötete után Milleker-nek „Dél-magyarország lelethelyeinek repertoriuma“ c. munkája folytatását adja ki és erről Milleker urat biztosította is, jelenleg nincs ama helyzetben, hogy az Adattárt folytathassa. Viszont a társulat folyóiratát, a Történelmi és Régészeti Értesítőt sem kívánja többé lekötni, azért elhatározza, hogy Milleker B. tagtársunk munkája ugyan még közöltessék az Értesítő két füzeté helyett, azután pedig az évnegyedenként adassék ki. Elismeri dr. Baróti L. tagtársunk Adattár-ának igen becses, maradandó értékű voltát és épen ezért kívánja a még hátralevő megjelölt rotulusok kiadását is, csak nem az Értesítő hátrányára. E végett keresni fog valami más utat-módot, hogy a hátralevő rész is kiadható legyen.

34. Társ. főtítkár előterjeszti Segerecián Vasile orsovai főerdész átíratát, melyben az Orsován, az ő kertjében kiásott két darab római kőkoporsó kiemelése költségeként 35 K.-t megtéríteni kérelmezi s egyúttal ama kérdést intézi a választmányhoz: nem lenne e hajlandó kertjében további ásásokat folytatni? — A választmány köszönetét fejezi ki Segerecián Vasile orsovai vagyonközségi főerdész úrnak a társulatunkkal szemben tanúsított előzékenységeért, neki a 35 koronát megküldi s egyúttal elhatározza, hogy 50—60 K. költséget szán egy orsovai ásásra s ezzel Cseh Lajos társ. titkárt bizza meg.

35. Főtítkár jelenti, hogy a Pongrácz-féle gyűjteménnyel együtt megvett éremgyűjteményből már kiválogatta mindama darabokat, a melyek idáig gyűjteményünkben nem voltak meg; miután pedig az 1903. évi okt. hó 4-én tartott rendkívüli közgyűlés elhatározta, hogy a megvásárolt Pongrácz-féle gyűjteménynek a választmány eladhassa oly részleteit, a melyek a szigoruan vett régészeti és iparművészeti részhez nem tartoznak, ezért ajánlja, hogy az éremgyűjtemény többi része eladassék. Miután dr. Bleyer Izsó tagtársunk ezért 516 koronát ajánlott s miután a társ. főtítkár meggyőződött, hogy ez az ár eléggé méltányos, ajánlja, hogy 516 K.-án dr. Bleyer Izsó úrnak átengedtessek. — A választmány dr. Bleyer Izsó tagtársunk ajánlatát elfogadja s neki a Pongrácz-féle éremgyűjteményt 516 K.-án átengedi, a gyűjteményhez tartozó éremtartó szekrény eladását szintén elhatározza a választmány, s a szekrény árát 100 K.-ban jelöli meg.

36. Főtítkár jelenti, hogy több éremkereskedőtől Délmagyarország történelmére vonatkozó érmeek ajánlottak fel megvételre, a mely érmeek gyűjteményünkől hiányoztak és megszerzésük igen kívánatos. — A választmány elhatározta, hogy a következő érmeek:

1. A passarovici béke nagy ezüst emlékérmé	33 K.	— fill.
2. Ugyane béke kis ezüst érme	10 "	— "
3. Belgrád 1789-iki bevételének nagy ezüst emlékérmé	16 "	— "
4. Belgrád 1717-iki bevételének nagy ezüst emlékérmé	20 "	— "
5. Temesvár 1716. évi visszavételének nagy ezüst emlékérmé	24 "	— "
6. Traianus cs. Dácia elfoglalására vert nagy bronz érme:		
A térdeplő dák	1 "	80 "
7. Traianus dáciai érme, közép bronz, a császár tropheumok		
között	6 "	— "
8. Traianus dáciai érme közép bronz	6 "	— "
9. Viminatiumi érem Annus XVI.	1 "	50 "
10. Traianus, a Dunán átkelés ezüst emlékérmé	3 "	— "
11. Antoninus P. Dacia feliratú nagy bronz érme	18 "	— "
12. Traianus dáciai érme, közép bronz: A könyörgő dák	2 "	— "
13. Dareikos, a K. e. VI. századból	9 "	— "
	<hr/>	
	Összesen	150 K. — fill.

áron megszeretessenek s áruk az 1904. évre nyerandó államssegélyből fizetessék ki.

37. Társ. főtitkár előterjesztésére a választmány beleegyezik, hogy a dél-magyarországi emlékérmek, a viminatiumi és dáciai veretű római érmek, valamint a Dacia meghódítására vonatkozó római érmek külön-külön kiállítása végett a főtitkár 3 darab érem-tárlót készíttethessen.

38. Főtitkár felolvassa az általa bevezetéssel és commentárral kísért: néhai Bogma István naplóját Temesvár 1849. évi ostromáról. — A választmány érdeklődéssel hallgatta meg a felolvasást s elhatározta, hogy az a társulati Értesítőben közöltesse.

39. Miután elnök a jegyzőkönyv hitelesítésével dr. Szentkláray Jenő tiszteleti tagot bizta meg, az ülést berekesztette.

K. m. f.

Kabdebó Gergely,
társ. igazgató.

Jegyezte:
Dr. Berkeszi István,
társ. főtitkár.

Hitelesítette:
Dr. Szentkláray Jenő.

A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum- Társulat az 1904. év derekán.

I. A társulat igazgatása.

Védnök: Cserneki és tarkeői Dessewffy Sándor, csanádi püspök, val. belső titkos tanácsos, Temesvárott.

a) Elnökség és tisztviselők.

Elnök: *Parnói Molnár Viktor dr.*, Temesvármegye és Temesvár szab. kir. város főispánja, a Lipóttrend lovagja, Temesvárott.

Igazgató: *Kabdebó Gergely*, Temesvármegye alispánja, Temesvárott.

Főtitkár: *Dr. Berkeszi István*, állami főreálisk. tanár, Temesvárott.

Titkár: *Cseh Lajos*, főgymn. tanár, Temesvárott.

Ügyész: *Dr. Niamešny Mihály*, ügyvéd, megyei tb. főügyész, Temesvárott.

Pénztárnok: *Hilt Lajos*, pénzügyi számvizsgáló, Temesvárott.

b) Igazgató választmány.

a) Alapító tagokból.

Állami főreáliskola, Temesvárott.

Báró Baich Milán, nagybirtokos, Budapesten.

Derera Izrael, nagykereskedő, Temesvárott.

Féger Ferenc, nagybirtokos, Mercyfalván.

5 Gáll József, főrendiházi tag, Lukarecen.

Dr. Hollósy Gyula, nagybirtokos, Gertenyesen.

Jeszenszky Béla, ügyvéd, Temesvárott.

Németh József, felsz. püspök, csanádi nagyprépost, Temesvárott.

Róm. kath. főgymnasium, Temesvárott.

10 Temesvármegye közönsége.

Dr. Vargics Imre, nagybirtokos, Színérszegen.

Gr. Zselinszky Róbert, l. Alapító tagok.

b) Rendes tagokból.

Dr. Breuer Ármin, vmegyei főorvos, Temesvárott.

Deschán Achill, tiszt. tag., Temesvárott.

Dragoneszku Döme, kir. tanácsos, pénzügyigazgató, Temesvárott.

Dr. Engels János, kanonok, Temesvárott.

5 Hemmen Ferenc, prépost-kanonok, pápai praelatus, Temesvárott.

- Kovácsics Gyula, vmegyei árvaszéki elnök, Temesvárott.
 Lendvai Sándor, az „Első magy. ált. biztosító-társaság” vezértitkára, az aradi
 Kölcsey-egyesület alelnöke, Temesvárott.
 Dr. Löwy Mór, főrabbi, Temesvárott.
 Dr. Meskó Béla, városi tanácsos és árvaszéki ülnök, Temesvárott.
 10 Nagy György, kir. tanácsos, Temesvárott.
 Patzner István, szentsz. ülnök, tiszt. tag, Temesvárott.
 Steiner Ferenc, orsz. képviselő, Temesvárott.
 Dr. Telbisz Károly, kir. tanácsos, polgármester, a III. oszt. vaskoronarend
 lovagja, Temesvárott.

II. A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum-Társulat tagjai.

a) Alapító tagok.

- Néhai Babusnik Ágoston, nagykereskedő, takarékpénztári igazgató, városi képviselő,
 a Ferencz-József-rend lovagja és az aranykoronás érdemkereszt tulajdonosa, Temes-
 várott, † 1895.
 Baich Milán báró, nagybirtokos, Budapesten.
 Néhai Báró Baich Milos, nagybirtokos, országgyűlési képviselő, a vaskorona-rend
 középkeresztese, Varadián, Temesvármegyében. † 1897.
 Bay Ilona, nagybirtokos, Csarodán.
 5 Erdősi Bayersdorf Adolf és Biach cége, Bécsben, Kolowrat-kör 9. szám.
 Néhai lovag Bersuder Lajos, nagykereskedő és városi képviselő, Temesvárott, † 1895.
 Brankovics György, karlócai érsek, szerb metropolita és patriarcha, Karlócán.
 Gróf Bissingen Ernő, cs. és kir. kamarás, nagybirtokos és országgyűlési képviselő,
 Szkulyán, Temesvármegyében.
 Néhai Bonnaz Sándor, csanádi püspök, v. b. t. tanácsos, a vaskorona-rend I. oszt.
 lovagja. † 1889.
 10 Néhai Dr. Coda Sándor, temesvármegyei főorvos, † 1875. december hó 27-én.
 Gróf Csekonics Endre, v. b. t. t., a magyar vörös-kereszt-egyesület elnöke, nagy-
 birtokos Zsombolyán, Torontálmegyében.
 Néhai Gróf Csekonits János, nagybirtokos, v. b. t. tanácsos, † 1880. augusztus 2-án.
 Derera Izrael, nagykereskedő és gyáros, Temesvárott.
 Cserneki és tarkeői Dessewffy Sándor, csanádi püspök, v. b. t. tanácsos, a társulat
 védnöke.
 15 Dettai Takarékpénztár, Dettán.
 Néhai Dobrán János, birtokos, † 1873. december 26-án.
 Néhai buziási Eisenstädter Ignác, nagykereskedő, ipar- és kereskedelmi kamarai
 elnök, városi képviselő, Temesvárott, † 1893.
 Fehértemplom rendezett tanácsú város közönsége.
 Féger Ferenc, nagybirtokos, Mercyfalván, Temesvármegyében.
 20 A r. kath. főgymnasium, Temesvárott.
 Az állami főreáliskola, Temesvárott.
 Néhai Frankl Vilmos, nagybirtokos, † 1891.
 Néhai Fröhlich Gusztáv, birtokos és országgyűlési képviselő, † 1891.
 Gál József, nagybirtokos, főrendiházi tag, volt kúriai bíró, Lukarecen, Temesvár-
 megyében.
 25 Néhai Gorove István, volt m. kir. közlekedésügyi miniszter, v. b. t. tanácsos, a Lipót-
 rend nagykeresztese, † 1881. május 31.
 Gorove János, nagybirtokos, Budapesten, Lipót-utca 16. sz.
 Gorove Konstancia, nagybirtokos, Budapesten, Lipót-utca 16. sz.
 Gorove László, orsz. képviselő, Budapest.
 Néhai miskolci Gotthilf Ede, kereskedő és városi képviselő, † 1889.
 30 Néhai Görgey Gyula, nagybirtokos, Német-Remetén, Temesvármegyében, † 1900.
 Néhai Dr. Haynald Lajos, bíboros-érsek, v. b. t. tanácsos stb., † 1891.
 Néhai Heinrich Nándor, nagybirtokos, † 1889.
 Dr. Hollósy Gyula, nagybirtokos, Gertenyesen.
 Néhai Horváth Boldizsár, v. b. t. tanácsos, volt m. kir. igazságügyminiszter.
 35 Néhai Jäger Péter, nagybirtokos, Dettán, Temesvármegyében, † 1894.
 Jeszenszky Béla, ügyvéd, nagybirtokos, Temesvárott.
 Néhai gróf Kaácsonyi Guidó, nagybirtokos, v. b. t. tanácsos, † 1895.
 Néhai Králik János, borkereskedő és városi képviselő, † 1884.

- Néhai Kráilitz Béla, nyug. miniszteri tanácsos, a Lipóttrend vitéze, † 1903.
- 40 Néhai Korbonics János, tb. esperes, nyug. főgymn. tanár, † 1888.
- Néhai Kümmer Henrik János, nagyvárad L. sz. apátkanonok, kir. tanácsos, a vas-koronarend vitéze, † 1890.
- Néhai Lazarovics Bazil, kir. tanácsos, nagybirtokos és volt főispán.
- Lazarovics Sándor, nagybirtokos, Nagy-Szredistyén, Temesvármegyében.
- Néhai Massjung József, birtokos.
- 45 Néhai Mihalovics József, bíboros-érsek, v. b. t. tanácsos, a Lipóttrend nagykeresztese, stb., † 1891.
- Németh József, csanádi nagyprépost, felszentelt püspök és püspöki helyettes, Temesvárott.
- Néhai Dr. Niamessny Gyula, ügyvéd, Temesvárott, † 1904.
- Néhai **Id. Ormós Zsigmond**, a Társulat alapítója és legbökezübb megajándékozója, † 1894. november 17-én.
- Pancsova törvényhatósági joggal felruházott város.
- 50 Néhai Dr. Parlaghy Márton, nyug. cs. és kir. főtorzszorvos, Temesvárott, † 1902. jul. 14.
- Néhai Sebestyén Géza, nagybirtokos, † 1889.
- Néhai báró Sina Simonné, szül. Gyika Ifigénia, néhai báró Sina Simon, v. b. t. tanácsos özvegye, † 1884-ben.
- Néhai Scharmann Sámuel, váltóüzleti tulajdonos, † 1877.
- Néhai Dr. Schlauch Lőrinc, bíbornok, v. b. t. tanácsos, nagyvárad megyés püspök, a Szt.-László-Társulat védnöke, Nagyváradon, † 1902. jul. 10.
- 55 Néhai Schleiffelder János, birtokos és városi képviselő, Temesvárott, † 1895.
- Schwimmer Simon, nagykereskedő, Székesfehérvárott.
- A Temesi Takarékpénztár, Temesvárott.
- A Temesvári Első Takarékpénztár.
- Temesvármegye közönsége.
- 60 Temesvár szab. kir. város közönsége.
- Timáry Béla, nagybirtokos, Dettán, Temesvármegyében.
- Dr. Vargics Imre, nagybirtokos, Szinerszeg, Temesvármegyében.
- Vinga rendezett tanácsú város közönsége.
- Néhai Weisz Sándor, nagykereskedő, † 1881.
- 65 Weltkugel Gyula, birtokos.
- Néhai Maglódi Wodianer Béla, † 1896.
- Gróf Zselinszky Róbert, nagybirtokos, Temes-Ujfaju.

b) Tiszteletbeli tagok.

- Deschán Achill, a III. oszt. vaskoronarend lovagja, Temesvárott.
- Fiorelli József, az olasz kir. muzeumok országos felügyelője, Rómában.
- Dr. Fraknoi Vilmos, arbei vál. püspök, szegzárdi apát, nagyvárad kanonok, a muzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelője, a M. Tud. Akad. r. t. és alelnöke, Budapesten.
- Hampel József, egyetemi tanár, a M. N. M. régiségárának igazgatója, Budapesten.
- 5 Patzner István, l. választmány.
- Radisics Jenő, miniszt. tanácsos, az Orsz. Iparműv. Muzeum igazgatója, Budapesten.
- Szalay Imre, miniszt. tan., a M. Nemz. Muzeum igazgatója, a Szent István-rend lovagja, Budapesten.
- Dr. Szentkláray Jenő, apát, csanádi kanonok, a M. T. Akadémia lev. tagja, Temesvárott.
- Dr. Wosinszky Mór, apát-plébános, a M. T. Akadémia lev. tagja, Szegzárdon.

a) Évdíjas tagok.¹⁾

a) Magyarországi.

Temesvár.

*Ardeleán György, nyug. városi alügyész.

Állami főgymnasium.

Állami felsőbb leányiskola.

¹⁾ A *-gal jelölt rendes tagok a társulatnak megalapításától fogva tagjai, a kikre nézve l. az 1895. évi közgyűlés 13. számú határozatát.

- Bellai József, városi közgyám.
- 5 Bergmann Ágost, főreáliskolai tanár.
Dr. Berkeszi István, I. tisztikar.
Berky Gusztáv, áll. főreáliskolai tanár.
Dr. Bider Vilmos, kórházi tb. főorvos.
Dr. Bleyer Izsó, ügyvéd.
- 10 Dr. Breuer Ármin, I. választmány.
Brettner Ernő.
Cseh Lajos, I. tisztikar.
Cseresnyés Jenő, kir. főmérnök.
Dr. Csurgay Soma, ügyvéd.
- 15 Délvidéki Casinó.
Dénes Károly, segédtanfelügyelő.
Dragoneszku Döme, kir. tanácsos, pénzügyigazgató.
*Dr. Engels János, I. választmány.
Farkas János, áll. főreálisk. tanár.
- 20 Ferch Mátyás, theologiai tanár.
Dr. Féry Pál, ügyvédjelölt.
Fodor Ödön, nyug. kir. járásbíró.
Dr. Fülöp Béla, ügyvéd, orsz. képviselő.
Gellér Béla, főmérnök.
- 25 Gerdánovits Sándor, ítéletáblai bíró.
Glasz János, nyug. megyei főlevéltárnok.
Gráf János, ipariskolai tanár.
Hilt Lajos, I. tisztikar.
Hemmen Ferenc, I. választmány.
- 30 Herczeg Árpád, áll. főgymn. tanár.
Jörg Endre, kir. alügyész.
Kábedo Gergely, I. tisztikar.
*Kovácsics Gyula, I. választmány.
Krausz Adolf, mérnök.
- 35 Laskó Ernő, városi levéltári segéd.
Lévai Sándor, az Első Magyar Általános Biztosítótársulat főügynöksége titkára.
Lendvai Miklós, tb. főjegyző, megyei aljegyző
Lendvai Sándor, I. választmány.
Lovas Imre, áll. főgymn. tanár.
- 40 Dr. Löwy Mór, I. választmány.
Magony József, főgymnasiunai tanár.
Malenicza János, lovag.
Marx Lajos, megyei árvaszéki ülnök.
Dr. Meskó Béla, I. választmány.
- 45 Mészáros Jenő, áll. tanítóképezdei tanár.
Nagy György, I. választmány.
Nagy László, szab. kir. temesvár-városi nyug. tanácsos.
Neuhaus Ernő, magán-vállalkozó.
Dr. Niamesny Mihály, megyei alügyész, tb. főügyész.
- 50 *Odor Samu, nyug. megyei főszámvevő.
*Dr. Petrus József, temesvármegyei t. főügyész.
Prepeliczay Ödön, főszolgabíró.
Protovin Géza, ipar- és keresk. kamarai s. titkár.
*Dr. Reiner Géza, ügyvéd.
- 55 Rotariu Pál, ügyvéd.
Dr. Schönvitzky Bertalan, áll. főgymn. igazgató.
Dr. Singer Jakab, főrabbi
*Steiner Ferenc, I. választmány.
Sternthal Salamon, birtokos
- 60 Dr. Spéth Károly, csanádi prépost-kanonok.
Stimm Adolf, főispáni titkár.
Stüppel Fábán, szab. kir. temesvár-városi nyug. közgyám.
Sulyok István, papneveldei lelkiigazgató, theol. tanár.
Szabolcska Mihály, ev. ref. lelkész.
- 65 Dr. Szigeti Henrik, törvényszéki orvos.
Dr. Szőke József, áll. főgymn. tanár.

Belvárosi „Társas-kör“.

Dr. Telbisz Imre, kir. közjegyző.

Dr. Telbisz Károly, I. választmány.

Tőkés István, megyei aljegyző.

70 Tóth Béla, könyvkereskedő.

Tóth Ferenc, városi levéltárnok.

Traila György, g. kath. lelkész.

*Várnay Ernő, ügyvéd.

Vimmer Imre, megyei tisztviselő.

75 Vimmer József, megyei tisztviselő.

Wickl Gyula, gazdasági vándortanár.

Borsodmegye.

Br. Radvánszky Béla, koronaőr, val. b. t. tan., S.-Kaza.

Canádmegye.

Kayzer Lajos, plébános, Makón.

Csongrádvármegye.

*Pálffy Ferenc, kir. tanácsos, Szeged.

Varga Ferenc, apát-plebános, Szeged.

*Dr. Despinits Péter, kir. táblai bíró, Szeged.

Hevesmegye.

Boldizsár Román, dohánygyári igazgató, Eger.

Krassó-Szörényvármegye.

Bach Ferenc, birtokos, Zsidóvár.

Bésán Mihály, kir. közjegyző, Lugos.

Boros János, gör. kath. kanonok, Lugos.

Mihalik Sándor, polgárisk. igazgató, Orsova.

5 Dr. Turchányi Tihamér, áll. főgymn. tanár, Lugos.

Pest-Pilis-Solt-Kis-Kúnvármegye.

Huszár József, posta-távirdatiszt, Budapest.

Perényi Adolf, I. ker. áll. főgymn. tanár, Budapest.

Téglás Gábor, c. főigazgató, Budapest.

Pozsonyvármegye.

*Dr. Ortway Tivadar, jogakadémiai tanár, Pozsony.

Temesvármegye.

Böhm Lénárt, Fehértemplom.

Eisenkolb Aurél, Lippa.

Fehértemplomi állami főgymn. önképzőköre.

Gálfy István, jegyző, Liget.

5 Gerda Aurél, nyug. jegyző, Kiszető.

*Gózsy Mátyás, c. kanonok, plebános, Gyarmatha.

Hellner Armand, ügyvéd, Buziás.

Kalitovics Lőrinc, gyáros, Károlyfalva.

Lazarevics Fedor, nagybirtokos, Nagy-Szredistye.

10 Milleker Bódog, elemi néptanító, a „Verseci Városi Múzeum“ öre, Versec.

- Novakovics Emil, ügyvéd, Versec.
Pongrácz Miklós, főszolgabíró, Vinga.
*Raác Kálmán, jegyző, Német-Bencsek.
*Raác Pál, nyug. jegyző, Saagh.
15 Dr. Schaffer Ernő, orvos, Kiszető.
Schaffer József, városi főjegyző, Vinga.
Török Zsigmond, jegyző, Iktár.
*Véber Ágoston, plebános, Szakálháza.
Verseci áll. főreáliskola.
20 Verseci Városi Múzeum.

Tolnavármegyében.

Brummel Gyula, áll. állatorvos, Paks.

Torontálvármegye.

- *Babits József, a Csekonits-uradalom jogigazgatója, Zsombolya.
Farkass Gusztáv, esperes-plebános, Német-Csanád.
Dr. Jezovič Gyula, ügyvéd, Módos.
*Kassics Károly, c. kanonok, plebános, Bogáros.
5 Miku Emil, gör. kel. lelkész, Kécsa.
Miskovits János, tanító, N.-Kikinda.
Reinlein József, plebános, Sándorháza.
Kislégghi Nagy Gyula, urad. intéző, Nagykömlös.
Vozáry János, kir. törvényszéki elnök, Pancsova.

Trencsénmegye.

Galiszter Antal, m. kir. pénzügyőri biztos, Trencsén.

Turócmegye.

Berecz Gyula, kir. tanfelügyelő, Turóc-Szt-Márton.

Veszprémvármegyében.

Dr. Baróti Lajos, B.-Almádi.
Friedreich Endre, kath. főgymnasiaumi tanár, Veszprém.

b) K ü l f ö l d .

Oroszország.

Syrku Polychronius, egyetemi tanár, Szent-Pétervár.

b) Statisztikai kimutatás a Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum-Társulat tagjairól 1904. végén.

a) Alapító	67
b) Tiszteletbeli tag	9

c) É v d í j a s t a g o k .

a) Magyarországon.

Temesvár szab. kir. város területén	76
Borsódmegyében	1
Csanádmegyében	1
Csongrádmegyében	3
Hevesmegyében	1

Krassó-Szörénymegyében	5
Pest-Pilis-Solt-Kis-Kűnme gyében	3
Pozsonymegyében	1
Temesmegyében	20
Tolnamegyében	1
Torontálme gyében	9
Trencsénme gyében	1
Turócme gyében	1
Veszprémme gyében	2

b) *Külföldön.*

Oroszországban	I
Összesen	203

ELŐFIZETÉSI FELHIVÁS

A

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI ÉRTESETŐ

1904-İK ÉVI FOLYAMÁRA.

A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Muzeuntársulat alapító s évdijas tagjai az „Értesítő“-t tagilletményül kapják. A társulat tagja lehet minden történetkedvelő honfi vagy honleány, 400 kor. alapítványával egyszerű-mindenkorra, vagy 10 kor. évi tagdíj-illetéssel, ha belépési szándékukat kijelentik a társulati elnöknél, vagy a főtítkárnál; a tagkötelezettség 3 évre terjed; de továbbra is fennmarad, ha a kilépési szándék kellő időben (három hónappal a 3. év lejártá előtt és pedig írásban) be nem jelentetik. Az „Értesítő“-t nem tagok is megszerezhetik évi 8 kor. lefizetése mellett.

Kelt Temesvárott, 1904. december 31-én.

Dr. Berkeszi István,
főtítkár.

Az „Értesítő“-be szánt mindennemű közlemények, reklamációk, továbbá a Történelmi és Régészeti Társulat részére felajánlott adományok s a társulatot érdeklő megkeresések Dr. Berkeszi István, főtítkárhoz (Temesvár, muzeum) intézendők. Kéziratokat vissza nem adunk.

A Történelmi és Régészeti Muzeuntársulat temesvári s vidéki tagjait tisztelettel főkérjük, hogy időközben esetleg változó lakásukat a főtítkári hivatalban (Temesvárott), a füzetek pontos kihordása és szétküldése tekintetéből, bejelenteni szíveskedjenek, különben a régi lakhelyekre megküldött s kézhez nem vett füzeteket nem fogjuk pótolni.

A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Muzeuntársulat főtítkári hivatalánál megrendelhetők:

1. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1885. I. új évfolyam. II. III. IV. füzet.
2. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1886. II. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
3. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1887. III. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
4. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1888. IV. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
5. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1889. V. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
6. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1890. VI. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
7. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1891. VII. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
8. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1892. VIII. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
9. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1893. IX. új évfolyam. I. II. füzet.
10. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1894. X. új évfolyam. I. II. füzet.
11. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1895. XI. évfolyam. I. II. füzet.
12. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1896. XII. új évfolyam. I. II. füzet.
13. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1897. XIII. új évfolyam. I. II. füzet.
14. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1898. XIV. új évfolyam. I. II. füzet.
15. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1899. XV. új évfolyam. I. II. füzet.
16. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1900. XVI. új évfolyam. I. II. füzet.
17. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1901. XVII. új évfolyam. III. és IV. füzet.
18. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1902. XVIII. új évfolyam. III. és IV. füzet.
19. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1903. XIX. új évfolyam. III. és IV. füzet.

Az „Értesítő“ megjelen évnegyedenként.

Külön kapható:) **Adattár Délmagyarország XVIII. századi történetéhez.** A társulat megbízásából szerkeszti **dr. Baróti Lajos.** I. rész. **Udvári leiratok.** (717—754.) — 27 lap. Ára 2 kor. — II. rész. **Admin. körözüvények** (718—753.) és **csanádi kerületi tisztartóság** (758—753.) 29—296. lap. Ára 2 kor. — III. rész. **Beckereki, pancsovai és temesvári kerületi tisztartóságok.** (757—753.) 297—443. lap. Ára 2 kor. — IV. rész. **Csákovai és verseczi ker. tisztartóságok.** (757—753.) Továbbá részletre tárgy- és névmutató az I. kötethez. Ára 2 kor. — V. rész. **Ujpalánkai, lippai, lugosi és facseti kerületi tisztartóságok.** (758—753.) — 7 lap. Ára 2 kor. — Megjelentek az 893. 894. 895. 896. és 899. évi „Értesítő“ III. és VI. füzete helyett.

Az 897. és 898. évi „Értesítő“ III. és IV. füzete helyett pedig megjelent: **Délmagyarország régiségleletei a honfoglalás előtti időkből.** Összeállította: **Milleker Bódog.** I. rész. **Őskori leletek.** (— 93. lap. 300 ábrával) — II. rész. **Római, római korszaki barbár és népvándorláskori leletek.** (—205. lap. 70 ábrával és egy lelethely-terképpel). Ára 4 kor.